

Спомини Дивізійника

Володимир Кецун

Ми йдемо в бій - за нарід свій ...

Володимир Кецун

Спомини Дивізійника
Memoirs of a Soldier

Видавництво "Наша Громада"

Аделаїда – Південна Австралія

Липень 2013

Передмова

Спомин Володимира Кецуна - це автобіографічна монументальна праця колишнього воїна 1-ої Української Дивізії Галичина. Україна, під гнетом імперіялістичних держав Польщі та СРСР і спомини батька, кол. воїна УГА, в розмовах з колегами, які Влодко залюбки підслухував, зародили в ньому, молодому юнакові, рішення, при найближчій нагоді включитися в боротьбу за незалежність України.

Така нагода прийшла з проголошенням набору до 1-ої УД Галичина. Хоч в чужому уніформі, патріотична молодь Галичини задекларувала свою готовність боротися проти вічного ворога України - Москви. Інтензивна військова підготовка на полігонах Гайделяґру, Нойгаммеру і Ляуенбургу дала підстави вірити, що намір організаторів Дивізії - оформити боєдатну військову формацію, готову дати відсіч ворогам, виправдався. В Другій світовій війні українці нігде не воювали у своїх уніформах, під своїми стягами. Тільки воїни Дивізії пішли на війну добровільно. Всі інші були примусово вислані, часто ще в цивільному одязі, без військової підготовки, під кулі противника.

Примхи війни так склалися, що Дивізія опинилася в полоні в Італії, таборі ч.1 - Ріміні. Влодко, хоч з перспективи кілька декад, вірно насвітлює життя молодих вояків - полонених, в різних таборах Італії, відтак у Великій Британії. Зброю замінено пером і важкою, пильною працею над збереженням своєї мови, утриманням своїх національних традицій, своєї релігії.

Все це описує Влодко у своїх споминих, вартих уваги читачів, особливо молоді. Чужина ніколи не замінила його національних почувань, його стремління об'єднати своїх побратимів у мистецькі колективи, щоб далі гордо нести українські національні ідеали. Його успіхи, присвята українській недільній школі, є дійсно подивугідна. За це йому належить заслужене признание і велике спасибі!

Теодосій Андрушко - побратим з війська та шкільної лавки

Подяка

Щиросердечно дякую побратимові по - зброї Теодосію О. Андрушкові а його труд виданий на підготовку, і редакцію моїх споминів, і за доповнення деяких імен осіб і назв місцевостей які я забув, або перекрутив. Ми були побратими по - зброї майже два роки, і два роки в полоні в Італії, так що ми пережили разом багато. Як рівно ж він додав багато до розширення деяких акцій в споминах, що зробило їх цікавішими. Також дякую за мистецьку ілюстрацію на окладинці.

Щераз дякую!

В. Кецун.

Родина о. Йосифа і Галі Кецунів - на парафії села Довге. Влодко справа - найстарший син

Уша Влодко при кінці війни - 1945 р.

**Влодко і мама Кецун
Зустріч з мамою у Львові - 48 років пізніше**

Частина 1-а

Покликання до Дивізії !

Щоб можна зрозуміти, принайменше одну причину, чому я вступив до Дивізії Галичина, я мушу описати коротко про моє юне, родинне життя в Україні.

Мій батько Йосиф Кецун був українським греко-католицьким священиком у селі Довге, у горах Карпатах, над рікою Стрий, яких 36 км від міста Дрогобича. Після 1-ої Світової війни, австро-угорська імперія розпалася. В Галичині зорганізувався Легіон Січових Стрільців, до яких вступив і мій батько, не маючи навіть 18 років. У 1918 р. він брав участь у боях, щоб визволити місто Львів від поляків. На жаль, полякам на поміч прибула Армія Галлера і УСС були примушені відступити за ріку Збруч, щоб злучитися з Армією УНР. Батько брав участь в обороні Києва від червоної і біло-російської навали (Денікіна).

В той час між УГА поширилася епідемія тифу, батько також захворів. Під час зими, поляки везли на санях хворих українських вояків до табору біля Мединич. Переїжджаючи попри батькове село Вороблевичі, батькові вдалося зіснутися із саней у рів і з трудом дістатися додому. Його брат Микола і сестра Ольга заопікувалися ним і його вилікували.

Батько закінчив гімназію у Дрогобичі і духовний семінар у Перемишлі. Перед висвяченням, оженився з Оленою (Галею), дочкою священика Миколая Іванусів, пароха села Вацевичі, (нині Залужани), біля Дрогобича. У 1925 році призначений священиком у селі Терка на Лемківщині, а у 1934 році перенесений до села Довге, що на Бойківщині. Підчас празника Спаса у с. Довге, після Служби Божої, священики - гості зайшли до нас на обід. А після обіду вони почали оповідати про свої пригоди підчас Визвольних змагань. Продовж мого дитинства і юнацтва, мені завжди вдавалось сховатися десь близько дискутантів і з захопленням слухати розповіді про їх фантастичні подвиги і мрії, що колись і я стану славним героєм !

Мені здається, що то було при кінці квітня 1943 року, коли я приїхав з дрогобицької гімназії додому на Великдень. Підчас "казання" на Службі Божій, мій батько проголосив, з великим зворушенням, що буде творитися Українська Дивізія, та, що молоді хлопці повинні зголошуватися до неї, щоб вишколитися на боєздатних вояків. Червона Армія наближається знову, а Україна потребує охоронців. Я мало не плакав: - чому, ох чому якраз тепер, як я є замолодий ?!

Повернувшись до гімназії, я довідався, що кілька моїх друзів і знайомих записалися до Дивізії: мій тітчин брат Любомир Фок, мій родич Ярослав Ліщинський, знайомий Богдан Деленко та ін. Усі вони гордо пишалися своїми відзнаками на рукаві: - жовтого лева на голубім полі. Я отримав повідомлення з дому, що в селі зголосилося 70 хлопців. Навіть мій батько зголосився, але єпископ Коциловський не дозволив йому опустити парохію. Я дуже зазавидував всім бо я добре знав, що коли прийдуть знову червоні, то для мене залишаться тільки три виходи: 1) - я був настільки старий, що червоні заберуть мене до війська і вишлють на фронт, 2) - вступити до УПА і жити в лісах, 3) - бути вивезеним на Сибір та, ймовірно, не вернутися ніколи додому. (Мій батько у 1945 р. був депортований на Сибір і кілька років пізніше, там помер.

В Дрогобичі ми ходили в кіно і бачили короткі уривки з фронту, як - вибухи гранат, німецький вояк перескакуючи понад вибухи гранат - вбиває ворога. Гура ! Як героїчно, як романтично і як наївно ! (Під кінець мого вишколу на підстаршинській школі в Ляуенбург'у, ми саме помагали в продукції таких пропагандивних фільмів. То було небезпечно і не дуже легко - але ефективно !

Потайки я довідався від товаришів де можна записатися до Дивізії і які є вимоги. Одного дня ранком, я залишив гуртожиток, як нормально, до школи. Після двох лекцій, не кажучи нікому, я залишив школу і, бічними вулицями зайшов до будинку, в якому знаходилася приймальна комісія. Це був перший будинок на вулиці, що йшла від Стрийської вулиці, там де колись був Маслосоюз, до Трускавецької. Канцелярія знаходилася на долішньому поверсі і вхід - від хідника. На тремтячих ногах я зайшов до середини і зауважив на середині великий стіл, за яким сидів, середнього віку урядовець.

Він показав мені крісло і почав брати від мене відповідні дані - ім'я, віроісповідання, освіта і т.д. При кінці - мою дату народження. Я відповів: 28 липня 1926 р. Він це записав, ще раз перечитав, його лице почервоніло і з гнівом - вибухнув: - "Ти, хлопче, прийшов тут, щоб зробити з мене вірята ! Ти добре знаєш, що ти мусиш мати 18 років, щоб тебе прийняли до війська ! Через твої "жарти", я зіпсував форму, але маєш щастя, що я її ще не підписав" !

Я, настрашений, подумав, що всі мої мрії пішли "шкереберть", все таки я відповів: "Дуже вас перепошую пане. Майже всі мої товариші зголосилися до Дивізії, і я хотів бути з ними. Прошу пана, форма є зіпсована. Якщо ви були б такі ласкаві її підписати, то я відразу піду до Ратуші на медичну перевірку. Якщо мене не приймуть - то я пошиюся в дурні." Він подивився на мене, підписав, і прямо викинув мене з канцелярії.

З великим задоволенням я йшов до Ратуші у центрі міста. Там віддав форму. Мене запросили до великої кімнати, попід стінами якої були дерев'яні лавки, на яких сиділи приблизно десятеро голих юнаків. Мені також, сказали роздягнутися і чекати коли покличуть. Я так і зробив, але тому, що я ще ніколи не був між голими людьми, я ніяково сидів на лавці, опутивши очі в діл, не знаючи, що зі собою робити. Нарешті прийшла моя черга. Мене покликали до кімнати на медичну перевірку лікарем. Висота - 1, 69 м, вага - не пригадую, зір - знаменитий, стукнув коліно - реакція нормальна, обстукав груди - все прекрасно, і т.п. - тоді сказав: " Ти пройшов. Тут маєш посвідчення прийняття до Дивізії і відзнаку лева. Гратулюю тобі ! Я не пригадую як я поспіхом одягався, але пам'ятаю, що я вийшов з будинку не 1, 69 м. а 2 м. високий !

Вернувшись до гімназії, я розказав всім, що мене прийняли до Дивізії, але ніхто не хотів мені вірити ! Аж як я показав посвідчення і відзнаку лева, то прийняли це вже як доконаний факт. Однокласник Любомир Фок запитав мене чи моя мама знає, що я робив. Мене, мов би зимною водою хтось обілляв ! Вся еuforia вилетіла через вікно. Я знав, що як мама довідається то буде дуже плакати, але з батьком то буде гірша справа. Хоч він був дуже справедливий, але тримав нас дітей під дуже строгою контролею. Я знав, що буде важко переконати батька у справедливості мого рішення. Однак показалося, що та справа була полагоджена в цілком інший спосіб.

Два дні, після того як я зголосився до Дивізії, директор гуртожитка закликав мене і мого молодшого брата Богдана до канцелярії. Там він повідомив нас, що наш батько є в Дрогобицькій лікарні, там з успіхом перейшов операцію на "сліпу кишку". Гуртожиток знаходився в колишній захоронці Сестер монахинь, недалеко ц. Святої Тройці, пр.300 метрів від лікарні. Я з братом, рішили відвідати батька. Під кінець візиту, я сказав батькові, що я записався до Дивізії. Батько тільки подивився на мене, хотів щось сказати, але стримався.

Згодом, я зрозумів, що я поступив безлично і то з власним батьком, котрий лежав безсильний, в лікарні, але приповідка каже: - "потапаючий хапається навіть за бритву". Два тижні пізніше, коли батько був вже вдома, я відвідав родину підчас кінця тижня з надією, що нам вдасться полагодити всі непорозуміння. Батько пропонував, щоб я поїхав з ним до Військової Управи в Дрогобичі і сказав їм, що я є замолодий, щоб зрозуміти мій поступок. Я не погодився, вияснюючи, що з кожним днем наближаються війська ЧА та, що я хочу вишколитися на вояка. На краще або на гірше, я бажаю мати свою долю у власних руках, замість йти до УПА, чи бути вояком ЧА.

З початком липня 1943 р. мене злапали жахливі болі у правім бюці живота. (На початку шкільних вакацій). Мене завезли фірою до Дрогобицької лікарні (36 км забрало яких 6 годин з огляду на гірський терен). Того самого дня мені вирізали "сліпу кишку". Я лежав в тій самій палаті, що мій батько, хоч в іншому ліжку. При кінці липня у сільській читальні відбувся прощальний вечір для 30-и хлопців, котрі виїздили на військовий вишкіл в місцевість, близько Балтійського моря. Я сидів сам і нарікав на свою долю, - чому я не їду з ними ! При кінці серпня, з початком шкільного року, я з братом повернулися знову до гуртожитка в Дрогобичі.

В гімназії, приятелі насміхалися з мене, нібито мене викинули з війська - бо я замолодий. Інші говорили, що то я просив батька щоб мене вирятував з тої ситуації. Я не знав як на це відповідати і як оборонятися. Не пам'ятаю, як минули перші години науки, але вони для мене були роком !

Після обідньої перерви, щоб оминати дальші насміхи, я повернувся до гуртожитка. Директор закликав мене до канцелярії і сказав, що телефонував мій батько - вдома чекають на мене папери покликання до Дивізії. Папери прийшли з опізненням, бо в Дрогобицькій окрузі є два села з назвою Довге - мої папери пішли в інше село. Через опізнення, мені залишилося тільки три дні часу зголоситися на залізничну станцію в Дрогобичі. Я написав картку для брата, щоб він забрав мої книжки зі школи і зголосив директорові, що я не буду брати більше участі в науці з огляду на покликання. Я залишив картку на його ліжку і побіг скоро на залізничну станцію з наміром зловити перший поїзд до Борислава. Поїзд їхав тільки 10 км до підніжжя Карпат. Тому, що не було жодного транспорту щоб дістатися до села, мені забрало 4 години щоб пройти гірськими стежками останніх 26 км до села. Мама вже заплянувала що пакувати мені на дорогу. Я порадив мамі не пакувати додаткового вбрання, бо мені казали, що отримавши військовий уніформ, ми будемо змушені відіслати наш цивільний одяг додому. Мені залишилося тільки два дні на прощальні відвідини моїх улюблених місцевостей, прощатися з ровесниками, друзями. Це було добре, бо не лишилося багато часу сумувати.

На третій день наш фірман Голяк запряг коні і під'їхав фірою до нашої хати. Я прощався з молодшими братами Ромком (7 р.) і Мільком (2 р.) і з дівчиною, котра їх доглядала (Текля Станович). Батько обняв мене і давав мені поучення: - все жити чесно, завжди триматися тих чеснот і вартостей котрих він нас учив і, якщо прийде колись час, передати все знання новому поколінню, не чекаючи на жадні винагороди. Мама їхала зі мною до Дрогобича. Вона домовилася з молодою студенткою з Педагогічного Інституту, щоб ми могли переночувати у її хаті в Дрогобичі. Ця студентка часто перебувала під час вакацій в нашому селі, де вона вчила дошкільну молодь в "садочку" різні ігри та забави. В час тих вакаційних зайнять вона жила в нашій хаті.

Я не пам'ятаю багато з тої подорожі, зате яскраво пам'ятаю, що наш фірман Голяк сидів з переду, а я з мамою, на заднім сидженні. Батько з двома синами стояли на ганку і на прощання, почали махати руками, а я також махав до них. Аж тоді мені з жахом, вдарило, що я може бачу їх останній раз, бо з приходом ЧА все пропаде! Наступних три кілометри ми їхали долиною, вздовж ріки Стрий. Я дивився останній раз на рідні гори і пробував затвердити в моїй пам'яті їх образ і назву кожного верха. Я знав їх добре, бо вони забирали дуже багато місця у моїх молодечих фантазіях.

На верхах гір, разом з моїми товаришами, ми мріяли про визволення України з ворожого ярма. То дуже важко тепер зрозуміти. Після 1-ої Світової війни, наша частина України - Галичина, була окупована поляками і, як я почав розуміти, я був вихований моїми родичами любити Україну понад усе і вирости на "геройського" борця за її незалежність. Вже, як п'ятирічний хлопчина, я уявляв собі, що наше село окружене горами - є нашою державою! Як 12-и літнього підростка, родичі вислали мене до далекого міста Перемишля над рікою Сяном. Я проживав там у гуртожитку, учащав до школи св. о. Миколая на Засянні, щоб підготувитися до вступного іспиту до гімназії.

Постараюся вияснити яким я тоді був наївним. Одної суботи товариші (виховані в місті) запитали мене чи я хочу піти з ними подивитися на меч. Вступ коштував 50 грошів (пів польського золотого). Я вже не був аж такий дурний, щоб не знати, що меч є зброя лицарів, то ж я погодився піти з товаришами. Увійшовши крізь браму, нас пустили на велику площу, обгороджену високим дерев'яним парканом, біля якого стояло багато глядачів. Ми стали разом з ними і я нетерпеливо чекав коли виїдуть на конях лицарі, і почнуть двобій мечами. Аж тут вибігли на площу дві групи юнаків в кольорових одностроях і почали бігати, мов діти, за найбільшим м'ячем ніж мені колись доводилося бачити. З часом я став фанатиком футболу, і хоч не завжди я міг дозволити собі купити квиток вступу, тоді я вилазив на поблизу високі дерева, і з невідгідної сидячої позиції я міг дивитися на "меч". Мій світоглядний горизонт поширювався - але то було чим раз то важче бачити себе у ролі "визволителя".

Все те проходило крізь мою голову, аж доки ми не виїхали на горбок Брїховиця, звідки можна було видіти наше село, з 3-ох кілометрової віддалі. Фіра зупинилася на хвилину, щоб я останній раз налюблювався тим видом.

Коли ми з'їхали з Бріховиці на другий бік, мені здавалося, що для мене прийшов кінець світа. Більше нічого не пам'ятаю з тої подорожі.

Вечером ми прибули до гуртожитка у Дрогобичі. Там я попрощався з братом Богданом. Опісля ми заїхали до хати, в якій жила наша знайома студентка, однак я не пам'ятаю де я спав (і чи я спав, взагалі) і чи їв я щось, чи ні. Я цілий час журився, щоб не втратити на другий день поїзд до Львова. Хоч до станції не було далеко, рано ми поїхали там фірою, бо мама рішила, що як я від'їду, змість вертатися знову додому, вона поверне до села Вацевичі (нині Залужани), щоб віднайти мого діда, котрий був священиком у тому селі. Студентка сиділа з Голяком на переднім сидженні і показувала дорогу до станції. Прибувши там, я взяв валізку наладовану всякими ласощами і разом ми пішли на перон. Там панував хаос! Приятелі шукали одні других, дівчата прашалися зі своїми хлопцями, мами плакали і давали своїм синам останні поучення. Службовики, із синьо-жовтими опасками на рукавах, наказували всім сідати на поїзд, бо він від'їжджатиме за 10 хвилин. Я попрощався з мамою, але деталі з того не зареєструвалися в моїй пам'яті. Яких 50 років пізніше, я дискутував з мамою про це, вона також нічого не запам'ятала, тільки темну порожнечу і жаль, що втратила одного із своїх синів. Мені вдалося сісти в поїзді біля вікна. Я відкрив його, і коли поїзд рушив з місця, мені вдалося доторкнути ще до маминої руки - і аж тоді я заломився - і заплавав.

У Львові - в дорозі до Гайделяґру

Перша стадія нашої подорожі була до збірного пункту у Львові. Я вже не раз їздив поїздом, хоч ніколи не бував у Львові. Сама їзда до Львова була використана на нав'язання нових знайомств, виміну думок, вгадування що нас очікує у Львові та як довго ми там будемо. До Львова ми прибули перед обідом. На пероні нас зустріли представники Військової Управи, якщо я не помиляюся, і кілька німецьких вояків. Нас оформили у маршову колону і наказали маршувати вулицею, яка йшла дещо підгору, на тимчасовий постій. Маршуючи, ми пробували імітувати військо, але нам заваджали наші валізи і наше маршування виглядало більше на повзання гусениць. Нарешті ми прибули до казарм, що на вулиці Клепарівській. Нам сказали, щоб нігде не віддалятися далеко, бо наш, тут постій, буде коротким. Дехто, можливо, не повірить, але перший раз ми відчули, що можна сподіватися від військового життя. Нас поділили на групи і кожній групі призначили кімнату - спальню. Якось так вийшло, що я був на переді першої групи і, увійшовши в кімнату, ми побачили два ряди дво-поверхових ліжок. Нагло, з протилежного кінця кімнати, а нашу сторону налетіла чорна хмара, як ми вже розпізнали, голодних блох, що шукали для себе нових жертв. Нам не залишилося нічого іншого робити, як сісти на вибране ліжко і чекати на новий наказ! Один з нас, більше сміливий, знайшов кухню і приніс до нашої кімнати великий збанок чорної кави. Ми рішили на малу перекуску, хоч блохи, на жаль, не давали нам жити.

Пізно по обіді нас знову оформили в колони і ми помаршували на залізничний двірець. Там ми знову переконалися, що ми вже не є цивільними особами, а вояками. На подорож зі Львова до нашого місця призначення, нам наказали всідати у вагони, нормально призначених до перевозу худоби. Вагони були спеціально перероблені, щоб вмістити в них якнайбільше людей. По обох кінцях вагона доробили додакові поверхи, а середина була призначена для соціальних розваг. Горішні поверхи і долівка були застелені соломною, щоб було вигідніше спати. Я не пригадую, скільки нас було у вагоні, але місця вистарчало. Як ми всі устаткувалися, до кожного вагона доставили нам перший приділ харчів, якими ми мали поділитися між собою. Наша наука починалася. То були довгі і грубі німецькі ковбаси з добре заправленого, меленого, сирого маринованого м'яса, буханці хліба, мармоляда з червоних буряків і масло. Ми не знали, що робити з тими харчами, бо майже всі мали багато харчів з дому, тому ми віддали всі харчі людям підчас зупинок поїзда.

Після такого важкого дня з різними подіями і переживаннями, я спав на соломі, як забитий. Пробудився аж тоді коли поїзд зупинився, на дворі вже стало розвиднюватися. Під час ночі, нас завезли на бічну лінію на одній досить великій станції. З часом ми вирушили далі і нарешті прибули на наше місце призначення - маленька станція Коханівка.

Там по нас приїхала одна вантажна машина, в яку завантажилась тільки мала частина нашої групи. Решта, маршем, подалася до нашого вишкільного табору, пару кілометрів від Коханівки. Я був приблизно в половині маршуючої колони, то ж забрало довший час ніж я мав нагоду сісти на вантажівку. Маршуючи попри лісовий масив, ми зауважили по правім боці бараки обведені високою дротяною огорожею. При входовій брамі стояло кілька вояків в уніформі німецької охоронної поліції (Шуцполіцай). Вояки говорили по-українськи.

Нарешті прийшла й моя черга сісти на вантажівку і так проїхав коротку віддаль до табору. Нам сказали висісти біля одного бараку на тимчасовий нічліг. Я почувався розгублено між незнайомими мені хлопцями, але я прийшов до висновку, що мушу погодитися з тими обставинами в яких я знайшовся, бо то був мій особистий, непримушений вибір. В такому настрою я увійшов до кімнати слабо освіченого бараку. В кімнаті були два ряди триповерхових ліжок. (Пізніше, той барак був перероблений на приміщення для відвідуючих родин).

Мені вдалося знайти довшнє ліжко - я рішив дещо перекусити. Я зауважив, що деякі хлопці пили каву, то я пішов помежи рядами ліжок, щоб довідатися де можна отримати каву. Я був мило заскочений несподіваною зустрічю з моїм кузином Любомиром Фока і Ярославом Ліщинським. Вони обоє були три роки старші від мене. Вони порадили мені, щоб я долучився до них. Я так і зробив, хоч втратив моє ліжко - мусів погодитися з ліжком на третім поверсі ! Близькість рідних додало мені більше самопевності і рівноваги духа, ми обмінювалися враженнями з подорожі і почали приготувлятися до снання.

Раптом в бараку почувся несамопитий крик. Хтось заломився психологічно і почав жалюгідно плакати, мовляв - він більше не хоче бути вояком - хоче повернутися назад додому. Таке квиління тривало майже цілу ніч, так, що ми мало що спали. Я не пригадую, що з ним, пізніше, сталося. Ми були так зайняті різними справами, що не було часу думати про такі маловажні речі. Кружляла вістка, що йому таки не вдалося звільнитись з війська. На другий день рано ми помаршували до наших бараків на 4-у рін'у, де примістилася 5-а сотня зі сотенним оберштурмфюрером Гербертом Шнеллером. В п'ятій сотні нас вишколювали протягом 5-и місяців.

Вишкільний табір Гайделяґер розложився в лісі, яких 2 км від Коханівки і складався з чотирьох рін'ів, тобто в коло розложених бараків. Таких рін'ів було чотири, кожний рін' мав самовистарчальні бараки, як кухня, магазини і тп. Як я згадував раніше, дорога від Коханівки провадила через ліс, розділяючи табір на двоє. Зліва видніли руїни колишнього села. Там у пивницях знаходилися магазини з провіянтами для війська. Далі, по правій стороні йшли будівлі 1-го рін'у напроти, зліва, рін'у 3-го, відтак йшов рін' 2-ий з адміністративними приміщеннями, а на останку - рін' 4-ий - місце, в якому примістилися наші сотні від 1-ої до 12-ої. Наша 5-а сотня була найдалі висунена в ліс. За нашими бараками - терен, на якому проходив наш вишкіл. Уздовж головної дороги, у великих бараках, містилися кухня, театр і магазини. Далі за лісом знаходилася стрільниця і вишкільні дільниці. Головний барак нашої сотні був під лісом, в якому мешкав наш сотенний Шнеллер і німецький вишкільний персонал, відтак два бараки, в якому приміщувалися наші дивізійники, творили відкритий квадрат з площею посередині, на якій відбувалася ранішня збірка цілої сотні, також поворот чотів ("цугів") з вишкільних зайнять чи заключення групових денних зайнять. Вхід до наших бараків був зі сторони лісу, по середині був довгий коридор з кімнатами по обох боках. При кінці бараку була велика лазничка з кількома тушами і округлою цементованою вмивалькою з кранами від води по середині. Виходки знаходилися поза бараками в окремому приміщенні. Пригадую, що я спав час до часу в трьох різних кімнатах, але чому мене переносили - не пам'ятаю. В поближких бараках були інші сотні, але ми не тримали з ними тісного зв'язку бо були дуже зайняті і перемучені. Між нашими бараками і кухнею були бараки в яких спали члени нашої родини, котрі приїздили нас відвідувати, переважно в суботи і неділі. Я забув згадати, що кожна група мала свого інструктора, переважно австрійця. Наш чотовий (штабшарфюрер) був фольксдойчер зі Шлеська, знав досить добре польську мову.

Першого дня нас всіх зареєстрували, зняли з нас знімки для військових книжечок (зольдбухів). То була легка частина нашого вишколу. На другий день ми помаршували на чолі з інструктором до магазину. Кожний з нас отримав коц, який ми розстелили на підлозі;

тоді нам почали видавати з полиць різні речі, які ми складали на коць: - наплечник, трикутна цельта, з дірою на голову по середині - охорона проти дощу; (чотири цельти зіцеплені разом, перемінювалося в шатро для чотирьох вояків), три уніформи, дві сорочки, краватка, черевики, їдунка (менажка), шолом, пояс. Уніформи не зовсім допасовували нам, - то штани за довгі то сорочка за мала. В нашій кімнаті розпочався обмін одягу. Наш інструктор показував нам як ті речі мають міститися в наплечнику чи шафі, як їх складати, як правильно одягати уніформ. Кожна річ мала своє місце призначення. Наші цивільні речі ми спакували, заадресували на домашню адресу і занесли до магазину. Одягнувшись в уніформ - нарешті ми прибрали вигляд вояка.

Наступного дня нам видали кріси, багнети, лопати і пачки на набой (порожні). Від тоді наше життя обернулося на безперестанні лекції - як розбирати і складати кріс, назви його частин, як його чистити, як тримати кріс - ніколи не спрямовувати його на вояка, завжди тримати дулом вгору, бо, кажуть, що кріс стріляє сам, раз в рік. Показано нам які чудеса можна з ним робити - от тримаєш його одною рукою і робиш в повітрі знак вісімки, або з багнетом на крісі, встромлюєш його у всячу куклу і тп. Все це було теоритичне навчання. Крім того, з оком на здоров'я, треба було йти до "ревіру" - таборової клініки і отримати різні уколи - щеплення проти тифу, холери - раз в ліву руку, раз в праву, то знову в груди. а на остаток, ще й в сидницю ! Інструктори не звертали уваги на наші болі, противно посилили ще більш інтензивно муштру.

Під оглядом особистої гігієни, треба було перейти дуже строгі заходи відвущивлення. Нас запровадили до санітарного бараку, наказали розібратися до гола. Кожний отримав миску з густим смердячим плинном, яким треба було посмарувати всі місця зарослі волоссям (крім голови). Деяким стояли сльози в очах, бо плин був дуже пекучим. Після того - всі до лазні - під горячий туш. Наступного дня ми знову в ревірі. Стаємо всі в чергу - мають нам на лівій руці, чорними буквами "вигафтувати" групу крові. Від кожного беруть кроплю крові з мочки вуха, швидка аналіза і голкою вибивають одну з буквів: А, В, О, або АВ. Мені прибили букву "А". Казали, що ти можеж стати раненим і непритомним - в потребі трансфузії крові, і знак на руці допоможе тобі зробити швидку трансфузію. Пізнішим рекрутам знаку не вибивали.

Вишкіл був дуже тяжкий і вимагаючий, хоч життя не було аж таке зле. Кожного місяця ми отримували 200 папіросів, пляшку горілки, руму або коньяку, півлітрову пляшку густого малинового соку і п'ять німецьких марок. Тому, що я був малолітній, я отримував додатково два кілограми яблук і пачку цукорків. Неділі були вільні. Кожного ранку всі сотні з нашого рінгу маршували на польову Службу Божу, яку відправляв дивізійний капелян на лісовій поляні. По обіді, ми виставляли столи зтилу наших бараків і там забавлялися з нашими відвідуючими рідними, до нас часто долучувалися й інструктори. Часом сотня отримувала приділ - бочку пива "Окоцім". Все це додавало нам піднесення і охоти до дальшого вишколу.

Я не збираюся описувати обширно наш вишкіл, бо ніхто не може описати пекла, тим більше я. Кілька тижнів перед моїм покликанням до Дивізії я перейшов операцію на сліпу кишку, але тут, на вишколі, я мусів виконувати все так само як другі - старші і сильніші за мене. На приклад, на початку нашого вишколу наш інструктор подав команду "струнко" і наказав тримати кріс обома руками горизонтально перед собою. Я ніколи не міг дочекатися команди "спочинь" і опускав кріс раніше, хоч я ніколи не був останнім.

Я постараюся описати наше життя і наш серйозний вишкіл у Гайделяґрі коротко і об'єктивно. Вишкіл почав бути більш цікавим, раз ми покінчили підставові вправи з крісом. Ми почали вчитися стріляти "сліпими" набоями, котрі були подібні до правдивих (гострих). Кулі були з дерева і при вистрілі - розсипувалися на дрібні трісочки, хоч з близька могли поважно завдати поранення. Раз ми засвоїли собі стрільня "сліпими", тоді на стрільниці почали вправлятися "гострими" набоями до намічених цілей. Нам вияснили, що немає перфектного кріса, ми мусимо віднайти де ним ціляти, щоб потрапити в центр. Хто взагалі не потрапив в дошку, йому виставляли "фаркарту" - червоний прапорець. Такий стрілець завжди уводив інструктора в поганий настрій ! Кожний кріс мав свій порядковий номер записаний у військову книжечку і оставався нашою власністю, так довго, як ми були при війську. Призвичаївшись до стрільня, ми почали побивати всі рекорди. Інструктори, залюбки, називали нас "українськими партизанами".

Один вояк з нашої сотні, котрий здобув найвище можливий вислід зі стрільби - "впакував" всі п'ять набоїв в центр (дванадцятку) - отримав два тижні відпустки додому.

На початку жовтня - місяць після мого приїзду до Гайделяґру, я отримав лист з дому з повідомленням, що в наступну суботу приїжджає до мене моя мама на відвідини. В суботу раненько я, з другими вояками, чекав мами на станції Коханівка. Нарешті приїхав поїзд, вийшла мама на перон, я обняв маму - і ми обоє розплакалися. Що? Вояк плаче?! Ну, не всі ми є зроблені зі сталі! Я ще тепер бачу перед собою той образ, коли мама прийшла відвідати мене в бараку. Я пам'ятаю, що завжди я спав по лівим боці коридора у першій кімнаті, у ліжку на другім поверсі. Однак, коли прийшла мама, я чомусь опинився у другім кінці бараку, по правім боці коридора в кімнаті з поодинокими ліжками. Мені здається, що всіх нас, коли ми мали рідних відвідувачів, переносили до спеціального бараку, щоб показати нашим рідним у яких вигодах ми живемо. Пам'ятаю, що я сидів на поодинокім ліжку і мама на кріслі біля мене розповідала про всі новини здому. Раптом, мама каже: - сину, я знаю, що ти тепер куриш. Іди і закури собі з друзями... Я почервонів, але встидався піти, хоч дуже тягнуло піти і затягнутися димом!

Мама замешкала в бараку по другій стороні дороги, барак був спеціально поділений на малі, приватні кімнати. У неділю рано, після снідання, мама вийшла з другими гостями, щоб подивитися і налюбуватися своїми синами, які вишикувалися в колону на майдані, одягнені в ґарнітур "А", (одяг, призначений на парад) - готові до вимаршу на Службу Божу. З бараку вийшов наш штабшарфюрер, став перед колоною і скомандував "струнко"! Йому не подобалося наше виконання його команди, то він скомандував кілька разів "лягти на землю - встати". Він, мабуть, хотів показати нашим рідним, який важливий і всемогучий тут він є. Після Служби Божої мама сказала мені, що дуже журиться і переживає як я можу витримати таку жорстоку і садистичну поведінку наших командирів. Я так собі подумав, що мама сказала б, якби побачила нас, плазуючих по болоті, з наплечниками на плечах, заповнених цеглою.

Наш вишкіл почав бути щораз то вимагаючим та інтензивним, але зате - цікавим. Ми почали виходити щораз то глибше в терен, вивчаючи різні види боєвої тактики. В один час, ми зайшли до густого лісу, зарослого корчами - мета навчання: маскуванню в природнім середовищі - на пр. в корчах, у заглибленні, накрившись листям або землею і т.п. Нас поділили на дві групи: одна група мала маскуватися, а друга - знайти й атакувати. Виглядало, що то буде для нас гарна розривка. На жаль, з тої гри майже що не виникла трагедія. Атакуюча група отримала по три "сліпі" набої з інструкцією, щоб вистрілити в повітря, якщо когось знайдуть. Почався наступ, - стрілянина по цілому лісу. Один стрілець, не знайшовши нікого, все таки, для розваги, вистрілив в поблизькі корчі. Нагло з корчів понеслися крики і зойки. Прибігли інструктори і знайшли в корчах раненого стрільця. Дерев'яні осколки застрягли йому в лице, хоч поважного поранення не сталося. От, всі ми засвоїли собі ще одну лекцію: завжди тримай кріс вгору і не стріляй куди попало. Навіть така порада не допомогла - один стрілець прострілив собі ногу! Хоч не обійшлося і без гумору. Один стрілець (Северин Паучок), маскуючись - виліз на висохле, без листя, дерево. Побачив його інструктор, і кричить: - "що ти - народився дурним"! Побачивши інструктора, Северин почав кукати - вияснюючи, що він замаскувався зозулею! В тому випадку Северин програв - бо до сотні дійшов на колінах і ліктях - ліз як жаба!

Знову в нас прогрес! Ми отримали скоростріли типу МГ 34, також ляфету до нього (залізна підставка, до якого прикріплювалося скростріл. (В такому виді скоростріл ставав тяжким - вживалось його, щоб відбивати наступ ворога). До тепер, нас вишколювали, як поодинокі бійці. Тепер ми почали учитися співпрацювати та співжити між собою, як одна нерозривна група. З тяжким скорострілом, кожний стрілець мав своє призначення: перший відповідав за ляфету, другий - за скоростріл і приряд до прицілу, третій за запасні "люфи" - дула, четвертий за скриньку з амуніцією, п'ятий - керівник групи - за апарат до вимірення віддалі (тз. ентфернунґмессер). Ми вправляли перемену скоростріла на тяжкий - це мусіло тривати не більше як 10 секунд! При тому треба було кричати: (щоб виробити в собі автоматичність заміни) "нуль - вісім - чотри і пів"! - тобто приряд до прицілу встановлений на нуль, передна "нога" ляфети розтягнена на вісім точок, а дві задні "ноги" на чотири і пів точок кожна.

Маршуючи перший раз в атакуючій формації, інструктор вияснивав як найкраще використати терен для нашої безпеки. Прибувши до одного широкого потоку, що був за широкий, щоб його перескочити, нас вчили як його перейти. На пр. взимку, як намочити у воді ноги, то можеш їх відморозити. Ми мали на ногах цельтові "камаші", котрі прикривали горішню частину черевиків і долішню частину штанів. Якщо станемо скоро, з увагою, у воду, то вода розійдеться на боки, тоді витягнувши скоро ногу вгору, вода не зможе зайти в черевики. Так ми всі перейшли потік, з мінімальним замоченням штанів, що й так скоро висохли на ногах.

Далі, ми приблизилися до незаселеного, напівзруйнованого села. Інструктор пояснив нам, що село "боронять" з картону витяті вояки, у виді російських солдатів - тз. "папен камераден". Вони будуть підноситися з ровів, корчів та з інших непередбачених місць. Хоч ми ще не мали зі собою "гострої" амуніції, ми мали інстинктивно скеровувати зброю в них, як вони тільки появлялися.

Родичі даліше продовжували відвідувати нас в таборі. Тим разом приїхала мама Любомира Фока, моя тітка. Із нашого села приїхала п-і Володимира, сестра Богдана Деленка. Вона привезла також для мене передачу від моєї родини. Коли я ще жив у селі, то були намагання злучити мене і Володимиру разом. Ми обоє також мріяли про це. Однак, ймовірно, тому, що ми обоє були однорічники, з того нічого не вийшло. Вона була встидлива, я був "ігнорамус". Тоді, коли ми були в товариському гурті, вимінювались картами фліртів, ми почувались свobodно, але раз на самоті одно з одним, ми не знали, що з собою робити. Отже в таборі, нам було дуже приємно знову зі собою зустрінутись. Після тої візити, вибрали з нас колишніх студентів, що закінчили матуру і вислали на підстаршинський вишкіл. З ними поїхав Деленко і Фок. Ймовірно, тому, що візити наших рідних стояли на заваді нашого вишколу, команда заборонила дальші відвідини під претекстом, що на четвертому рінгу панує епідемія тифу.

Після того, наше життя в таборі ставало чим раз то важчим. До мізерних таборових харчів бракувало посилок з дому. Ми знали, що на першому рінгу є кантина, в якій можна купити дешево харчі, хоч до того часу ніхто про це навіть не думав. А тепер, відвідини кантини стали одним з найважливіших вечірних зайнять. Це був досить великий будинок. На першій поверсі був бар, в якому можна було купити пиво, а на другому поверсі була велика їдальня-ресторан. Харчі були завжди такі самі - як гуляш з внутрішніх частин худоби. Ми називали це "флячки". То була мішанина всякої всячини, але смачно приготованої. Перед їдальнею завжди стояла довга черга голодних вояків, то ж треба було спішитися, щоб дати змогу поїсти й другим. Вдолі можна було купити дешеве пиво, однак відсоток алкоголю в пиві був дуже низький. Ми часто пили вісім гальб і ніхто не був п'яним. Хіба, що треба було переставати що кілометр і за корчем випорожнювати міхур.

Був ще інший спосіб добувати харчі під час нашого вишколу; багато поля довкруги табору були засаджені бараболею. Селяни викопували бараболю мотиками, залишаючи багато бараболі в землі. На вправах, коли ми мали вкопуватись в землю, ми не думали вкопуватись стратегічно, але вкопуючись, щоб знайти бараболю. У бараці ми варили її в їдунках на печі, що була там для ogrівання кімнати.

Перед латинським Різдвом 1943 р. наші рідні знову отримали дозвіл на відвідини табору. Однак, можна було доїхати тільки до станції Коханівки - до таборів не пускали. Я був змушений розмовляти з мамою крізь дротяну огорожу. При кінці, рідним дозволили вручити нам передачу. То було жалюгідне, останнє наше працання з мамою. Ми не мали навіть нагоди, на працання, обнятися. То, ймовірно, був латинський Свят Вечір, бо як я повернувся зі станції, у нашій кімнаті всі приготовлялися до святочного прийняття, Я пам'ятаю добре, що тим разом я жив у кімнаті по правій стороні коридору, а моє ліжко було на третім поверсі. Ми якраз отримали наш місячний приділ горілки і папіросів, До того, ми ще принесли передачі з дому, чим ми завжди ділилися. Наш інструктор прилучився до нас. Ми всі розсілися навколо великого стола і почали їду молитвою, запивали алкоголем, пригадували свята в Україні, колядували, стараючись забути всі наші проблеми. Про той Вечір я тільки пам'ятаю як я йшов зигзаком від стіни - до - стіни до лазні, а після того "блянк" ! Пробудився я рано із жахливим болем голови в моїм ліжку на третім поверсі. Як я там виліз - не пам'ятаю. Мої друзі запевняли мене, що я там виліз без їх допомоги.

Я забув ще один випадок, який мало-що не привів до великого непорозуміння між нами і командою. Нас вже почали уважати напів вишколеними вояками і ми почали приготуватися до присяги. Ми отримали до вивчення текст присяги в українській мові:-

“Я присягаю перед Господом Богом, що у боротьбі з більшовизмом і т.д....Всі ми в сотні мусли вивчити і рецитувати. У день присяги ми всі помаршували на польову Службу Божу. Після Богослужби, німецький старшина скомандував “струнко” - і зачав по-німецькому: “Ich schwere bei God diesen heiligen Eid”... - а від нас - мовчанка ! Старшина знову повторив ці самі слова, а ми далі мовчимо, бо нас повідомили, що присяга відбудеться в українській мові. Всі інструктори нормально були озброєні і почали метушитися, ймовірно думали, що це бунт. Хтось там вивчив нам, що присяга таки має відбутися в німецькій мові. Помимо непорозуміння - ми нарешті стали легальними вояками !

Наш вишкіл почав поширюватися. Крім стріляння ми перейшли до вишколу ручними гранатами і гранатометами. Під час вишколу ручними гранатами, ми мали два, майже трагічні, випадки. На початках, ми вправлялися гранатами з довгою дерев'яною ручкою. Кожний з нас по черзі, заходив з інструктором у глибоку яму. Інструктор давав нам гранату, яку треба було тримати в правій руці. Лівою рукою треба було витягнути з ручки запальний шнурок рахувати до “три” і кинути гранату як найдалше від себе. Нещастя сталося тоді, коли інструктор старався навчити “лівака” кидати гранату правою рукою. Замість гранати, вояк кинув від себе шнурок лівою рукою ! На крик інструктора, вояк опам'ятався і викинув гранату, яка вибухла в повітрі. Тому, що вони обоє мали на голові шоломи, вояк втратив тільки один палець. (Батько того вояка був старшиною в Дивізії. (хор.Хіцяк). Кілька місяців пізніше, як я був на підстаршинській школі в Ляуенбург'у, хор.Хіцяк був там один з двох відпоручників Дивізії). Другий випадок стався тоді, коли ми вправлялись кидати яйцеві гранати в лісі.. Один стрілець кинув гранату, котра відбилася від дерева і вибухла в повітрі, на щастя, відламки не долетіли до їхнього сховища ! На вправах в зруйнованому селі, ми вживали квадратні гранати, покриті грубим картоном. Вибух був так само заглушуючий, але не було розриву шрапнелів.

Ми приготувалися до відсвяткування Свят Вечора на 6 січня 1944 р. - перший раз без наших родин. Я грав колись в шкільній оркестрі на скрипці. Знайшлися і другі, що грали на інших інструментах. Команда сотні знайшла для нас кілька скрипок і мандолін, і ми створили малу оркестру та вивчили кілька колядок. Вечера була приготована традиційно для нас усіх на великій залі. То був дуже сентиментальний вечір, який закінчився відігранням і співанням українських колядок та народних пісень. Так ми старалися, хоч духовно, злучитися з нашими рідними.

Зараз після Різдва нас взяли до магазину зброї, і видали нам наймодерніші скоростріли “МГ 42” і ляфети до них. Ми знали про них, але ніколи не сподівалися їх отримати. Виглядало, що команда бажала їх добре випробувати в терені, нім віддадуть їх до вжитку на фронт. Треба було знову вивчати всі частини, як вони працюють і як їх найкраще вживати, щоб досягнути якнайкращий вислід. Нова ляфета була багато більше скомплікованою. Її можна було наставити до цілі, автоматично розсівати кулі на боки, або вгору і в долину, залежало, від розположення ворожих сил. Особисто я волів скоростріл типу 34, бо він був більш солідно збудований, тоді, як тип 42 міг затинатися в час стріляння, якщо не був добре наоливлений, або був занечищений. Зате, своїм швидким стрілянням, він лякав ворога. (Часто цей скоростріл називали “електричним”).

Крім вишколу зі зброєю, нас також висилали на 24-и годинну службу в різних ділянках таборового майна. Ми дуже не любили йти на службу до таборової тюрми, бо треба було пильнувати такі наших хлопців, що сиділи там за малі провини. Також ми мали охоронну службу в Коханівці біля магазинів зброї та запасів харчів. З підземельних магазинів завжди виходив неприємний сморід - напевно зігнила пожива. Також ми мали службу біля входних дверей до дивізійної командантури. Кожний раз, як входив або виходив якийсь старшина, треба було віддавати честь, презентувати кріс і представитися, що такий то стрілець на службі і немає нічого надзвичайного (“Ohne besondere Vorkommnisse”). Також ми часто ходили на нічні патрулі в околиці, де знаходилися якісь важливі інсталяції. Найпростіша служба була тоді, як ми працювали в Коханівці, як прості робітники. Ми, в ночі, сортували в підземних магазинах різні харчеві продукти. Ця служба мала одне спільне - ми завжди досипляли ночі

Ми їдемо до Львова !

на дошках, не було навіть соломи.

Десь в середині січня команду 5-ої сотні перебрав український старшина, поручник Петро Макаревич - колишній офіцер Петлюрівської Армії, що після програної війни мешкав у Варшаві. Він був високого росту, пристійний і нічим не поступався німецьким старшинам. Він слабо говорив німецькою мовою, ненавидів німецької команди і, при нагодах, переходив на команду українською. Зміна командира мусіла бути заздалегідь запланована, бо вже на другий тиждень частину 5-ої сотні перенесли на кінець рінгу і створили 12-у сотню, далі під командою Оштуфа Герберта Шнеллера. Згодом 12-а сотня була переіменована на "Лерґанг" - з метою підготувати кадри - на знавців тяжкої піхотної зброї. Крім вишколу гранатометами і важкими сторострілами, вчили нас також топографії - розпізнавання і картографії терену для використання гранатометчикам. Такий вишкіл був для нас дуже цікавим і задовільним, здавалося, що ми нерешті, фахові вояки ! На жаль, частину 12-ої сотні, стрільців, що не відповідали вимогам "Лерґангу", перенесли до інших бараків, створюючи з них 8-у сотню.

Але так склалося, що на початку лютого 1944 р. у Львові, советський аґент Кузнецов, застрілив двох німецьких високопосадовців, один з них був Отто Бауер - шеф уряду і заступник ґубернатора Вехтера. Отто Бауер був великим прихильником Дивізії. На швидку, з нашої сотні зорганізовано почесну чоту, долучили дивізійну оркестру і відправили нас до Львова. Чоту тренували безупинно кілька днів в стрілянні пращального "сальво" і траурного маршу. (Це повільний марш, в якому ноги треба підносити вище колін, і з притиском вибивати траурне темпо по асфальтовій дорозі). Почесна чота вирушила конвоєм, що складався з "шмімвагонів" (предтеча повоєнних німецьких авт "Біттел"), решта поїхали міні-автобусами. Я дуже хотів їхати шмімвагоном, але тому, що я був ростом один з менших-посадили в міні-автобус, в яких були наші наплечники і, мабуть, музичні інструменти. В полудне наш конвой переїжджав центром міста Перемишль - вояки почали співати українські пісні. Ми відкрили вікна в міні-бусах і прилучилися до співаючих в швімвагонах. Яке чудове почування! У кожнім авті чотири горді вояки з крісами в руках і, перший раз, з левиками на рукавах. (Вперше, левики були видані нам ще перед виїздом, до Львова і ми на швидку пришивали їх на рукавах)

Ми прибули до Львова по обіді, ймовірно несподівано, бо ніхто не вийшов нас вітати. Одна дівчина, що жила у Львові, вийшла на зустріч свого брата, котрий повідомив її телефонічно. Ми отримали наказ бути готовими на другий день рано, щоб маршувати на цвинтар і віддати останнє сальво вбитому. Цілий вечір був вільним. Хоч я не знав у Львові нікого, але Славко Ліщинський в свій час учащав до львівської технічної школи, знав Львів, то ж взяв мене з собою, щоб запізнати мене з містом. Врешті нам навкучилося ходити, то ми зайшли до ресторану, в яким колись сходилися студенти. Там ми зустріли двох Славкових товаришів і разом провели чудовий вечір. Мені радили не замовляти їсти нічого з меленого м'яса. Перший раз в моїм житті я пив підігрійтий лікер (панч) і вертався на нічліг трохи на підпитку.

На похороні ми вив'язалися з добре зсинхронізованим тричі сальвом, заслухали багато промов по-німецьки і по- українськи. Згодом, після похорону, ми відбули пропагандивний марш вулицями міста. Попереду маршував наш сотенний Шнеллер з шаблею в руці, за ним дивізійна оркестра, відтак наша чота. Коли оркестра почала грати марш "Гей там на горі Січ іде", між людьми на вулиці лунали вигуки: - " то наші ! То наші хлопці машерують !" Мені, гей би мороз пішов поза шкіру. Я випхав груди більше вперед і почав маршувати з гордістю та з усмішкою на устах. Машеруючи вже по центральній площі Львова (нині пл. Свободи), ми зауважили балькон на другім поверсі Ратуші. Балькон був прикрашений синьо - жовтими прапорами, а на бальконі стояло кілька осіб. Один з них крикнув голосно "Слава Україні" !- і то був одинокий нам привіт у Львові !

Повернувшись до нашого місця замешкання у Львові, на нас чекав наказ негайно вертатися назад до Гайделяґру. Ми навіть не мали часу щось перекусити. Пам'ятаю, що всідаючи до міні-автобуса, хтось одягнений в цивільному, впхав мені до рук буханець свіжого хліба !

Зголоднілі, ми приїхали до Коханівки перед північчю і побачили на освіченій поїздовій станції товарний поїзд, на якому вже була навантажена решта нашої сотні та багато інших вояків. Тому, що поїзд вже був готовим відїздити до Львова, ми отримали розпорядження їхати до наших бараків, спакуватися, трохи відпочити і над ранком, заванжитися на особовий поїзд і їхати до Львова, щоб злучитися там з нашою сотнею. Ходили чутки, що на Холмщині з'явилися червоні партизани Ковпака, які злучилися з польськими партизанами і представляють поважну загрозу доставі матеріалу на східний фронт.

Прибувши до Львова, ми пересіли до другого поїзду, в котрім вже була наша сотня. Поїзд відїхав в напрям Рава Руська, пхаючи перед собою кілька відкритих, порожніх вагонів, на випадок, якщо б лінія колійова була замінована. До Рави Руської ми їхали нормальною швидкістю. Після того ми посувалися як слимаки. Якщо щось виглядало підозріло то поїзд зупинявся, щоб усунути можливу перешкоду.

Я є певний, що до того часу ніхто з нас, крім команди, не знав, що ми є частиною боевої групи Басрсдорфа. Для нас це все виглядало як новий спосіб підготовки нас до фронтової акції. Щойно при кінці тої кампанії, вже як ми стрінулися з іншими частинами нашої Дивізії, можна було припускати, що ми є маленькою частиною більшого образу. Я зустрів хлопців з мого села, котрі пішли до Дивізії шість тижнів перед мною. Вони вишколювались десь недалеко Гданська, а один, навіть на Словаччині, в Жіліні.

Якось було важко при звичаїтися, що то була на правду небезпечна кампанія, а не якісь вправи. Хоч продовж останніх шість місяців ми перейшли дуже добрий військовий вишкіл, на жаль, всі правила змінилися, бо тепер нашими противниками були червоні партизани, що не дотримувалися жадних правил.

Нашу важку чоту приділили на підтримку легкої сотні (то був перший раз, що нас так розпорошили по сотнях). Ми почали маршувати від села до села в погоні за партизанами, Всюди лежав глибокий сніг, а наш багаж залишився на возах, ми пересувалися дуже повільно. Партизани, ймовірно, сміялися з нас і бавилися з нами, як кіт мишею. Кожний раз як ми довідалися, що партизани є в якомусь селі, заки ми там заїхали - партизанів вже там не було. Вони напевно мали кращий транспорт за нас і поміч від польських партизанів, що знали всі входи і виходи з небезпечних місць. Для нас, хіба, це був добрий вишкіл в маршуванні і виконуванні стійки по ночах. Населення сіл було мішане: - поляки, українці, римокатолики, православні. Між населенням панувала жадлива ненависть. То й не диво, що маршуючи крізь села, ми зустрічали згарища будинків, тільки комини стирчали зі снігу. Один раз ми доїхали до села, дається "Суль", якийсь комедіянт посипав сніг на дорозі синім порошком і ми почувалися по-дурному маршуючи тою дорогою.

Ми були дуже добре випосажені модерною зброєю, але команда сотні зробила велику помилку, бо видала нам замість черевиків - зимові чоботи (валянки). Чоботи були високі, майже до колін, але були зроблені з битого сукна (повстяні). Шкіряними були тільки підшви, накриття пальців та обцасів. Маршуючи снігом, вони перемакали, а висушити їх в ночі не було можливості, бо що чотири години треба було йти на стійку.

Нарешті прийшла тепліша погода. Сніг стопився, крім високих місць, але все одно було дуже зимно і вошко. Одного дня рано, ми отримали наказ приготуватися до акції без гранатометів. Ми здивувалися, коли замість маршувати, по нас приїхали вантажні машини, щоб завести нас до місця призначення. Перед обідом ми прибули до нашої цілі - долина між довгими горбами. Там ми мали дві несподіванки. Перша - там вже була одна сотня, про яку ми нічого не знали. Між вояками тої сотні я зустрів п'ять хлопців з нашого села, котрі пішли до війська в липні 1943 р. Вони були здивовані, що в нас вже є скоростріли 42, тоді як вони були ще озброєні "передпотоповими" - охолоджуваними водою, скорострілами 08 - подібних до російських "максимів". Друга несподіванка - ми побачили дві гармати, що окопалися яких 50 м. від нас. Тоді я зрозумів, що ми прибули не на якісь вправи, але на щось, що може бути небезпечним. Нам, незнана сотня помаршувала від нас наліво, де зайняла бойові позиції. Ми довідалися, що ця сотня має охороняти наше ліве крило, в час нашого наступу на село.

Нарешті ми помаршували під верх горба попри позицію гармат. Ми отримали наказ розійтися в розстрільну - широку бойову позицію з широким віддаленням поміж вояками з метою швидкого наступу вділ горба, на якому не було жоного природного прикриття. На ліво від нас зайняла позицію друга сотня. Далі наліво був ліс, а в самій долині - село. Нараз почали стріляти гармати, а ми отримали наказ йти вперед до села. Від нас, направо, в напрям села пішло кілька черг зі скоростріла. Нарешті партизани, що були в селі, почали стріляти в напрям наших обох наступаючих сотень. Як я почув перший свист куль наді мною, я ніколи не падав на землю так скоро як тоді. Уша підійшов до мене і сказав, що тоді, як я почую свист куль, їх можна ігнорувати, бо кулю призначену для мене я не почую. По кількох стрілах, скоростріли сотні наліво від нас замовкли. Ми довідалися пізніше, що в їхніх скорострілах замерзла вода і вони затялися. Нам пощастило, бо ми якраз дійшли до греблі, ймовірно дорога, яких 200 м. перед селом, що дало нам природню охорону від куль. Ми мали тільки одного раненого, який стогнав від болю. Як прикриття наступаючій сотні, ми склали наші три скоростріли на ляфети і розпочали сильний вогонь на село. Партизани перестали стріляти, наша сотня зайняла село без ніяких проблем. Ми, розібравши наші скоростріли злучилися з нашою переможною сотнею. Партизани, побачивши, що ми є засильні для них скоро відступили до недалекого другого села. Для забезпечення свого відступу, вони залишили кількох своїх вояків, які нас стримували своїм вогнем.

Почало смеркати, після одногодинного відпочинку, підкріпившись чорною кавою, ми подалися за партизанами в друге село. Нам треба було переходити через ліс, на дворі вже добре стемніло, ще й до того почав падати дощ. Наш марш був дуже повільний, наші передові патрулі перевіряли терен, щоб остерегти нас від засідки партизан, так, що вже аж біля півночі, ми наблизилися до села. Це був чудовий міраж для голодних, втомлених і промоклих до шкіри вояків. Наша патруля повернулася зі села і повідомила нас, що у селі панує епідемія тифу. Всюди, навіть на хатах, є розвішені таблички з повідомленням про тиф. Ми рішили заночувати там де можна. Наша група знайшла якийсь оборіг зі сіном, і після виставлення стійки, ми загреблися в сіно. Що за ніч! У сіні, наш мокрий одяг розігрівся і ми почали жакливо пріти. Ще й до того наші воші не злюбили такого клімату і зробили революцію - не давали нам спати. Вся та мука була даремно! Хтось з патрулі вивідав, що в селі не має тифу! То селяни примудрилися виставити такі таблички з написами, щоб відстрашити непрошених гостей - партизанів. Так то ми втратили партизанів, що оминули це село з "епідемією тифу" і пішли в цілком інший напрям до іншого села. Ми хіба залишилися там на одну ніч, користаючи з гостинного села, в якому жило українське населення. Так закінчилася наша сутичка з партизанами, бо незабаром, нас відтягнули з того терену і відправили поїздом до нового вишкільного табору - Нойгаммеру.

Ми на полігоні - Нойгаммер

Після нашого побуту на Холмщині, в дорозі вантажними вагонами до Нойгаммеру, ми мали багато часу на обговорення наших пригод. А часу було багато, бо часто нас завозили на бічні рейки, щоб дати дорогу поїздам, з доставкою воєнних матеріалів у дорозі на фронт. Ми сподівалися, що в новому таборі буде нагода зустрінутися з нашими побратимами, які вишколювалися в різних місцевостях Райху. Нарешті 14-а Українська Дивізія творитиме одну цілість.

Для нас Нойгаммер виглядав дивний, масивний і хаотичний. Він складався з трьох вишкільних таборів. Центральний табір мав вигляд типових військових казарм і виглядав як місто з цегляними, поверховими будинками. Табори Цайзав і Гінденбургґ мали приміщення з дерев'яними бараками. Може тому, що ми приїхали останніми, нас примістили в таборі Гінденбургґ, з приміщеннями подібними до тих в Гайделяґрі. На початок, нам виглядало, що ми в в дома, але скоро розчарувалися. В дерев'яних ліжках розвелися блощиці, які не давали нам спокійно перевести ніч. Рано кожний вставав з червоними плямами на тілі. Один вояк мав велику відразу до блощиць, бо в рано вставав напухлий, виглядав як балон. Ми взялися на спосіб - випалювали блощиць, котрі за дня ховалися в шпари ліжок.

Під час нашого дальшого вишколу, ми мали того самого інструктора, що мали у Гайделяґрі - він був дуже суворим інструктором ! Казав, що старається, щоб ми не заржавіли. Але були й зміни. Ми мали завдання помагати тим воякам, що попередньо вивчали скоростріл 08. Тим разом, вони мали опанувати скоростріл МГ 42. У терені, наші дві групи вправлялися близько себе, щоб дати їм нагоду засвоїти все що потрібно з новим скорострілом. Вечором інструктор посилав нас до кімнати, в якій перебувала ця група, на практичне зайняття з скорострілом, тобто розбирати його, складати назад, як міняти "люфи" коли вони розігріються підчас стріляння і т.п. Всі рекрути з інших галузей дивізії, в тому й лікарі, ветеринари, капеляни, інженери - сапери, господарчі, масіли перейти такий підставовий вишкіл, щоб вони знали як себе оборонити і як вижити в скрутній ситуації. Мій вуйко Стефан Ших (моя бабця походила з родини Шихів), по професії - ветеринар-лікар в дивізії - мусів перейти такий вишкіл. Хоч, в той час я не знав, що він був в дивізії в Нойгаммері. Я випадково стрінув його аж в Рімінському полоні в Італії. Тоді він розповів мені про свій вишкіл, на якому стратив половину своєї ваги заки почав працювати як ветеринар при транспорті і артилерії.

Я на підстаршинській школі в Ляуенбурзі

Теодосій 5-й зліва, в центрі уша Маєр - вишкільник, справа біля його голови С. Паучок, 4-ий справа Бідось, 2-ий Граб, 1-ий - Р. Припхан (Ляуенбург - 1-а група)

протести - мені сказали, що у війську "наказ є наказ" ! Я вийшов з канцелярії розчарований, з думкою чому то завжди мені такі прикросці кояться. Мені стало жалко, що я розлучуся з моїми друзями, з якими я зжився як з братами. Я дійшов до висновку, може і неправильного, що то мусить відноситися до події, яка сталася зі мною ще в 1943 р. в Гайделяґрі. Той сам інструктор рекомендував команді, щоб мене, наймолодшого вояка, вислали на Різдвяні Свята на двотижневу відпустку додому. Я не повідомив про це родину, бо хотів зробити їм несподіванку: мовляв "герой вернувся додому"! Друзі робили собі жарти з мене, ніби то я є непоправний романтик - сентименталіст. Я гадаю, що то була прихована заздрість. На моє розчарування, наспіло повідомлення, що в околицях нашого села Довге є дуже активними червоні, польські і українські партизани. Мою відпустку відкликали. Може мій інструктор бажав мені віддячитися за втрачену відпустку.

Наша сотня почала дуже інтензивний вишкіл підготовляючись на фронт. Я виконував свої обов'язки без запалу, автоматично. Ми знали, що перевести Дивізію на фронт займе багато часу, але процес почався, тоді як я останусь без друзів, Бог знає де. Два дні перед виїздом до Ляуенбурґу я мав малий випадок, який от-от міг би був дати мені шанс залишитися з друзями. Підчас вправ я вдарився в ногу і на моїй лівій стопі появилася спухлина - синяк, я не міг взутися. Надія остатись скоро пішла "з димом". Медик дав мені аспіріну, грубу вовняну скарпетку на ногу, запакував мій черевик в наплечник і завіз мене "швімвагоном" на поїздову станцію, де вже у вагонах чекали на від'їзд яких 200 дивізійників. На прощання медик сказав, щоб я не журився, бо в Ляуенбурґу заопікуються мною. Він мав рацію. Коли ми прибули до Ляуенбурґу, там медик зняв скарпетку, розтяв пухлину, відрізав ножицями непотрібну шкіру, посмарува рану йодиною, навіть не забандажував її (бо скоріше засохне) і наказав мені завтра рано зголоситися до служби.

Дивізія гарячково приготувалася до виїзду в Галичину, на східній фронт. Всі раділи, що нарешті ми матимемо нагоду виконати діло, на яке ми зголосилися до Дивізії - воювати з ЧА., боронити наших рідних. Для мене та радість була короткотривалою. Мене покликали до сотенної канцелярії ("шрайбшту-би) де мене повідомили, що підготовляється нова група вояків до Ляуенбурґу на підстаршинську школу. Мій інструктор записав і мене на той виїзд. Не помогли мої

Життя в школі...

Пересічний день у Ляуенбурзі: нас було дванадцятьоро в кімнаті і спимо на двоповерхових ліжках, які містяться вздовж двох протилежних стін. Вздовж других двох стін стояли наші особисті, високі, металеві шафи. Відповідальний за нас був німецький інструктор, котрий був завжди в злім гуморі, бо він мусів вставати пів години перед нами і чекати біля нашої кімнати на сигнал - алярм вставати. Коли тільки почувся алярм, кожний зіскакував зі свого ліжка і біг до його особистої шафи.. Через кілька секунд інструктор входить в кімнату, а «старший» нашої кімнати командує: "Ахтунг", і всі зупиняються мов мертві біля своєї шафи. Але, на жаль, Леонід Муха був занадто повільним і став на струнко яких 2 м. від своєї шафи. Інструктор дійшов до простого рішення; він дав двом воякам команду стояти вільно, і наказав пересунути шафу біля Мухи. Трагедія в тому, що Муха замість кидати сміття в спеціальні посудини, ховав його за свою шафу. Урок? Втрата деяких привілеїв. Всі за одного і один за всіх. (Муха, під кінець війни був поранений під Gleichenberg-ом і був перенесений у лікарню в Юденбурзі, звідки американці репатріювали його разом з козаками в Росію, а відтак відправили його на Сибір. Тепер він проживає в Миколаєві, біля Львова.)

Після особистого чищення в умивальці, уповноважений кімнати приносить з кухні велике відро чорної кави. Ми всі, разом з інструктором, снідаємо. Кожного вечора ми отримували наш маленький приділ харчів: чверть буханця хліба, ложку маргарини, мармелади і сири (переважно, ми змішували їх разом) і, часом, невеликий шматочок німецької ковбаси. Це повинно було бути нам на вечерю і сніданок, але ми завжди чулися голодними і час до часу вдавалися до своєї шафки на перекуску, так, що на снідання була тільки чорна кава. До полудня, деякі, голодні і вимучені вояки почали мліти. Нарешті команда з'ясуваши причину, наказали нашим інструкторам їсти снідання разом з нами, і якщо хтось не мав на снідання шматок хліба і масла, щоб посмарувати хліб, він отримував покарання, звичайно додаткову муштру ! Я міг бачити Берлін через мій шматок хліба, але я його мав.

Навчання було дуже важке, вимогливе і обширне. Кожен з нас отримав два спеціальні буклети - УВС, або РВД [Або щось в цьому роді] - правила поведінки і ми повинні були засвоїти їх собі напам'ять. Деякі правила були прості. Якщо ми відпочивали в нашій кімнаті, і хтось голився, було заборонено кричати: "Увага!" коли інструктор входив у кімнату, тому що людина, яка голилася, могла себе порізати. Хоч не завжди так було: Раз увійшов наш інструктор, саме тоді коли ми голилися, і ми проігнорували його. Він розлютився і змусив нас повзати по підлозі, наказав нам встати на стільці і кричати: "Ich bin dum !(Я є дурак)" Ми показали йому правильник, але він не звертав на це уваги заявляючи:- що ми повинні підкорятися йому, тому що наказ є наказ, але маємо право звернутися зі скаргою до вищого командування. Ми чули від інших, що трапилося їм, коли вони пішли вище із зажаленням, так що ми просто залишили цю справу в спокої.

У Ляуенбурзі, наша українська сотня отримала два рази похвалу. Недалеко наших казарм знаходиться обширний полігон. Кожна сотня мала там викопані гнізда для MG-S 42 як оборона в разі літунської атаки. Кожен раз, коли пролунала тривога, ми повинні були поспішати з нашими MG, Lafettes і боєприпасами до гнізд, щоб бути в боєвій готовності, хоч ми ніколи не були примушені стріляти. Час до часу у нас відбувалася збірка всіх сотень - для перевірки командантом школи. Під час одної такої збірки, командант оголосив, на наш подив, що українська сотня була завжди першою - готова захищати школу.

Вдруге - ми отримали похвалу на адресу одного з наших стрільців за його бистроту ума - винахідливість й натхнення. Кожна сотня, в ротатії, тримала варту біля головної входової брами в шкільний комплекс. Група 12-и вояків і один інструктор звачайно перебирали таку службу на брамі. По одній стороні було приміщення для вартівничої групи, а по другій будка для вартового, який стояв на варті дві години. Він перевіряв всі рухи - вхід і вихід і, при тому, віддавав честь всім офіцерам, що йшли крізь браму. Підчас його стійки, вартовий побачив, як до брами наближається командант школи і віддав йому, згідно припису, честь. Командант підійшов до вартового і попросив його дати йому рушницю для перевірки. Вартовий був заскочений, бо знав, що на стійці йому не дозволено нікому передавати рушницю, але ось тут перед ним стояв командант школи! Він пригадав, що він отримав рушницю від попереднього вартового. Тому він виступив з будки, передав свою гвинтівку командантові і, стоячи на струнко смирно сказав генералу: "Wache uebergeben" ["передаю варту"] і жваво подався до вартівничого будинку. Командант стояв на варті, аж до часу доки переляканий інструктор вибіг з вояком, щоб змінити команданта, перепрошуючи його за необачність. Цей вояк (чи не Старосольський) отримав нагороду за коректну поведінку, хоч, на жаль, як це зазвичай буває зі мною, я не є певний, хто саме він був.

Після, приблизно одного місяця вишколу, прийшов час на перевірку наших рядів. Деякі з аспірантів на підстаршин були відправлені назад в Neuhammer як непридатні [Я не пам'ятаю, скільки]. Леонід Муха просив команду, щоб дозволити йому повернутися в Neuhammer, бо він бажає приєднатися до своїх друзів в дорозі на фронт, але йому це не вдалося. Від тоді, під час навчання, йому завжди приділяли найважчі завдання до виконання. Під час довгих маршів він був змушений нести важку ляфету для MG 42. Я його пригадую зігненого під вагою ляфети але завжди спокійного і пасивного. Він ніколи не давав інструкторам можливості звинуватити його в непокорі. Ми всі жалували його, але не могли нічим йому допомогти.

Яких 30 вояків з поміж нас були вислані на навчання до офіцерської школи в Познані - Трескау! (Славко Ліщинський серед них). Я дійсно не певний скільки їх поїхало до Трескау, але коли я бачив їх маршуючих в колоні перед від'їздом, то моє число 30 було близько правди. Наші інструктори були в основному підстаршини і знали, що за кілька місяців коли наші хлопці повернуться старшинами, всі підстаршини будуть змушені віддавати їм належну честь.

Вперше я стрінув одного нашого вояка котрий здезертерував з Ляуенбурґа. То було тоді, коли ми поїхали машинами на дводенні вправи на полігон Штреп. Повернувшись до школи, нам бракувало одного вояка. З часом його зловили і повернули до нас. Одною з наших служб було стерегти його в тюрмі. Він розповідав нам, добився аж на Полісся, бо хотів вступити до УПА, але під цивільним одягом він залишив військову сорочку. Коли його затримала поліція, відразу запідозрили його в дезертирстві. Я не знаю, як скінчилася з ним ця справа, бо ми залишили його в Ляуенбурзі після нашого від'їзду до Дивізії.

Протягом нашого вишколу, з нами були двоє українських старшин - представники Дивізії і спостерігачі, які погоджувалися з нами, що вишкіл є фізично важкий. Ми нераз співали по-німецьки: «Ми хочемо вирватися з Ляуенбурґу геть - з того дому віріятів» (нам розповідали, що приміщення школи колись було приміщенням для умово хворих). Ми були вдячні відпоручникам Дивізії (пор. Хіцяк і пор. Бачинський Роман) - ми вірили, що вони врятували нас від фронту проти західніх Аліянтів. Наша школа, як цілість, мала завдання, підчас алярму з кодом «Шарнгорст», бути в бойовому поготівлі до 5 хвилин. Такий алярм і пролунав підчас висадки аліянтів у Франції.

Ми, разом з німецькими частинами, на машинах були готові до від'їзду. Однак наші старшини порадили команді, що ми, як частина Дивізії, згідно присяги, маємо легальне право воювати тільки «проти більшовизму». Ми повернулися назад до школи, хоч кілька днів перебували в повному бойовому поготівлі.

Дисципліна в школі часто переходила межі розсудку і задовольняла хіба примхи інструкторів. На пр.службовий старшина знайшов на хіднику біля житлового будинку один папіросний недокурок. Він опрацював з якого вікна на другому поверсі той недокурок був викинутий. Він наказав трьом групам з того будинку зголоситися до нього з коцом біля недокурка. Далше, він наказав групі з підозрілого будинку покласти недокурок на коц і маршувати три рази траурним маршем навколо будинку. Вояки з других кімнат мусіли стояти весь час на струнко.

Якось так сталося, що в той самий день як ми закінчили підстаршинський вишкіл, рознеслася чутка, що наша Дивізія зрадила німців у битві під Бродами. (вишкіл закінчено 1.серпня 1944). Також, того самого дня в нашій кімнаті захворів Северин Павчок. Він дістав висипку на животі і корчився з болю. Нас, всіх в кімнаті ізолювали і наклали строгу, двотижневу, кwarantину. На дверях встановили німецьку варту, всю поживу нам доставляли, підсуваючи під двері. Наша підстаршинська школа вернулася назад до Нойгамерру, без нас. Нарешті лікар встановив, що Павчок має каміння на нирках і його забрали до шпиталю. Також ми довідалися, що наша Дивізія боролася дуже хоробро, але, попавши в оточення, була розбита. Її залишки збираються на Закарпатті - ми отримали наказ долучитися, там, до них.

Нас виїхало з Ляуенбургу десятеро, доїхали до Кракова, далі не пустили. Наш новий маршрут був Бресляв ! Відень ! Будапешт ! Чоп ! Мукачево ! і с. Середнє на Закарпатті. У кожному місті ми мусіли ночувати. У Відні попали під бомбардування американських літаків.

Найдовше ми перебували в Мукачево, чекали на транспорт, щоб заїхати до Середнього. Але із Середнього ми вже йшли пішком 4 км до села Лінці. Там долучилися до недобитків; 5-а сотня мала тільки 12 вояків, з яких я не впізнав нікого ! Це були фірмани тросів. Деякі з нашої десятки спали під цельтовими шатрами, одну четверту яких ми носили зі собою. З десять залишків 8-ої сотні, трьох були в цивільному одязі, Теодосій відразу розпочав з ними військову підставову науку. Нарешті приїхали вантажівки, щоб заввести нас(яких дві тисячі) на залізничну станцію до Мукачева і знову через Будапешт - Відень - до Дивізії в Нойгамеррі.

Тільки що ми виїхали з Будапешту на Відень, як зачали гудіти сирени, сповіщаючи наліт літаків. І заходу летіло багато бомбовиків а навколо них охорона винищувачів. Наш поїзд зупинився серед поля і ми почали ховатися далше від поїзда. На полі росли великі зелені мільони, я ще таких мільонів не бачив ! Я зауважив, що деякі вояки почали їх їсти. Без вагання я витягнув свій багнет і відкраяв собі скибу мільона. О, що за чудовий смак ! Нектар ! Я дякував Богу, що бомбовики не застали нас на станції у Будапешті. Я ніколи не бачив ще такого великого налету. Там виглядало, з далека, як пекло !

Ми назад в Дивізії

Не всі мої друзі повернулися з під Бродів. Як я відвідував Україну у 1993 р., я довідався, що мій племінник Любомир Фок попав у полон, совети одягнули його в їх уніформ і вислали на фронт! Він загинув під час облоги Варшави. Богдан Деленко, син директора школи у нашому селі, вирвався з оточення під Бродами, повернувся до села і був активним воїном в УПА. У 1951 р. один «друг» його зрадив. Коли частини НКВД оточили його криївку, він розірвав себе і свою дружину ручною гранатою. (Обоє чекали на зв'язок, щоб перейти границю на Захід). Дещо пізніше я зустрів одного вояка, що був під Бродами, і від нього довідався, що оба мої друзі, брати Пришляки (сини священика) загинули героїською смертю, обслуговуючи скоростріл, чим допомогли багатьом вирватися з оточення.

В Нойгамеррі нас чекала ще одна несподіванка, нас завезли не до центрального табору, але до табору Цайзав, в котрім були нові рекрути. Табір був великий, але запущений. Попередньо, це був табір для радянських полонених. Ходили чутки, що в тім таборі померло тисячі полонених і десь поблизу є їх кладовище. Бараки були дерев'яні, без переділок, тільки два ряди двоповерхових ліжок. Я розпакувши свої речі, вийшов на двір і побачив багато рекрутів із зрезигнованим виглядом на лиці, дехто ще в цивільному одязі. Їх вчили маршувати. Водяні студні були недалеко бараку і, щоб набрати води, треба було ручно помпувати передпотоповими помпами. Як заглянеш у помпу згори, то побачиш відбитку свого ока. Ми жартували з деякими рекрутами, що це очі померлих полонених. Дехто був такий наївний, що навіть повірив у це!

Не пам'ятаю як довго ми були в тім таборі, хіба менше одного тижня. Я відвідав головний табір, в якому улаштувалася наша сотня з Ляуенбургу. Там я стрінув Славка Ліщинського, котрий вернувся, не закінчивши старшинської школи бо був слабкий у математиці. Славко був мені родичем - його брат Богдан оженився з Надею, наймолодшою сестрою моєї мами. Славкові вдалося поладити справу перенесення нашої десятки до головного табору в його 12-у сотню 29 полку (12 WGR 29). Нашим завданням був вишкіл рекрутів. Мене призначили чотарем (цугсфюрер). Я відповідав за вишкіл чоти - 30 майбутніх вояків і трьох їх групових. Один з них був Вовк, випускник ляуенбурзької школи (Вір помер нагло в м. Галіфакс, Англія у 1950 р. і я був на його похороні)

Я був знаний як добрий стратегіст і виховник, хоч за м'який щоб стати добрим вишкільником. Ще в Ляуенбурзі, кожний з нас почерзі, мав завдання перебирати сотню і виконувати з нею вправи. Ми всі не любили, коли Зємба перебирав команду сотні, що він дуже любив, бо він перетворювався в садиста! Давав нам "по кулях" (мучив нас)! То ж і не диво, що він перебрав команду нашої рекрутської сотні і почувався в своєму «сосі»! Але навіть для нього вишкіл рекрутів приходив важко. Ми радили йому не бути таким строгим, бо від них не можна вимагати того, чого вимагали від нас в Ляуенбурзі. Їм бракувало дисципліни. Ми голосилися до Дивізії добровільно, тоді як вони опинилися тут під примусом і нарікали за це на нас. Найгірше, що рекрути віддавали охоче почесь німецьким підстаршинам, навіть низької ранги, а не хотіли це робити нам. Нераз зачув від них, що нам віддавати честь не потрібно - бо це "махоркові"! (Після програної битви під Бродами, помимо рекомендації команди в підстаршинській школі, нас не піднесли до ранги "унтершарфюрера" - ми на раменах носили один срібний бал).

У руках Зємби, сотня поволі почала набирати вигляду здисциплінованої одиниці. За непослух, він стримував їхні привілеї, або затримував їх "зольдбухи", так, що вони не могли у свій вільний час відвідувати місто. Часом я обсервував їх вишкіл крізь вікно моєї кімнати на другім поверсі, і дивувався, що в такім, відносно короткім часі, страх перед Зємбою почав перемінюватися на респект.

Я згадав попередньо, що я був за м'який на вишкільника, і тому мене призначили чотовим. Моїм обов'язком було відповідати, не тільки за чоту, але також учити всіх рекрутів орудувати зброєю, як розбирати і складати, чистити, як рівно ж прищепити їм сенс відповідальності, бо від готовності зброї залежатиме їхнє життя. Часом монотонність вправ була перервана вимаршем на вправи в терен.

Для нас існувало одно недотягнення. Наше житло було поблизу "дому розпусти". Як ми йшли у свій вільний час на прохід, вояки РОА (Російська освободітельна Армія), не давали нам жити! Завжди намавляли нас, як не позичити "зольдбуха", то хоч на півгодини замінитися з ними маринаркою, щоб уможливити їм відвідати цей "дім розваги". Їх, як правило, не пускали до середини, бо вони нераз створювали авантуру з адміністрацією.

Другий мінус для нас був в тому, що ми, перебуваючи на німецькій землі, в Райху, отримували жахливий харчевий приділ (в противенстві до фронтової зони), і, в нашому молодому віку, завжди були голодні. Шахрувати було неможливо, бо існувала строга система харчевих карток.

Вишкільний поступ з рекрутами йшов душе повільно, мабуть тому, бо було тертя помежи трьома командними групами:

- 1) між нами, вояками з 1-ої Дивізії, що пройшли строгий "пруський" вишкіл,
- 2) вояками, що вишколювалися в шуцполіції та в інших частинах,
- 3) старшинами з 1-ої Світової війни, з польської армії, і кол. офіцерів з ЧА

Особисто я гадаю, що поступ у перед був повільний не тільки тому, що вишкіл був побудований на страху замість довіри, але й також тому, що нам не дали підвищення в ранзі. Ми пройшли вишкіл в одній з найгострішій підстаршинській школі, з першорядною репутацією, з вишколом зброї від скоростріла до гранотомета до протипанцерної гармати (ПАК), фаустпатрони і тактичного вишколу в терені. Але, через замішання, після битви під Бродами, помимо рекомендації вишкільників, ми отримали тільки срібні паски(бали) на пагонах, замість підстаршин - "унтершарфюрера". Славко Ліщинський носив по два срібні паски на пагонах - як учасник офіцерської школи. На жаль, у команді Другої дивізії на було нікого з авторитетом та відвагою вручити нам заслужені ранги. Щойно два тижні перед капітуляцією, в час нашого перебування на фронті біля Траутмансдорфу - Гляйхенбергу в Австрії, ген. Шандрук поголосив офіційно наші ранги. Але кому то було потрібно в той час ?

Ми їдемо на Словаччину !

Одного дня на головній площі Нойгаммеру - збірка. Проголосили, що набирають доровольців на виїзд в Словаччину визволяти українських біженців. Там, відбувся десант парашутистів ЧА, і під їх впливом, частина словацької армії збунтувалася проти свого президента др. Йосипа Тісо та німецької залежності. Добровольців набирали з колишніх учасників бою під Бродами та з вояків 1-ої Дивізії.

Нам було легко рішитися, взявши під увагу монотонність вишколу і погане харчування.

Нас, можливо половину з підстаршинської школи, приділили до 12-ої тяжкої сотні, командиром якої був наш старий знайомий - Герберт Шнеллер. Ми творили частину батальйону під командою штурмбанфюрера Вільднера. Я і Теодосій зголосилися як фахівці до апарату для вимірення віддалі (Entfernungsmesser)- потрібної до влучної цілі гранатометчикам. Ми рідко коли йшли в бій, як одиниця. Звичайно, гранатометну групу (два гранатомети) в бойовій готовності, приділювали на підтримку до інших сотень нашого батальйону. Ми любили йти до деяких сотень - але не всіх ! Хоч вибирати ми не могли.

Підготовка до виїзду на Словаччину йшла повним темпом. Командиром нашої чоти став уша Скремета - ветеран Бритської битви. Молодий рекрут Головчак отримав роботу доглядати коня і два квадратні металеві візки: один на гранатомет, другий на амуніцію. З переднього візка стирчали два дишлі до яких впрягалось коня. Зпочатку Головчак не був задоволений з його функції, аж доки Славко Ліщинський не "обчесав" його добре. Від тоді, аж до кінця війни, Головчак виконував свою роль без нарікань.

Під кінець вересня 1944 р., на саме свято Чесного Хреста, батальйон Вільднера заладувався на вантажний поїзд і подався на Словаччину. Ми розвантажилися на одній малій залізничній станції, що на границі Чехії і Словаччини, і форсовним маршем подалися на схід через села Дольне Гамри - Горне Гамри, яких 60 км за день. Першим нашим містечком було Банська Бела, в якому вже були сліди партизанів. Наша чота зробила розвідку в сусідній ліс, однак жодних партзанів ми не зустріли. Переночувавши в Банській Белі ми раненько помаршували далі в напрям Банської Щавниці. Партизани втекли з відтам, хоч один з наших вояків, що був на передовій патрулі, мав престрілку з червоним парашутистом, який запізнівся з втечею. Парашутист втратив життя, а наш вояк пишався трофеєм - фінкою із запасом набоїв. Ми всі з цікавістю подивлялися цю визначну зброю ЧА. У Банській Щавниці вже були українські біженці. Славко Л. і Зємба пішли в місто їх відвідати, а я мусів залишитися при "тросах" - пильнувати наші візки та амуніцію. Після повороту обох, Славка і Зємби, вони розповідали нам, що між біженцями вони зустріли двох учителів з Дрогобицької гімназії - там де я учився. Я плянував відвідати їх на другий день, однак, як це завжди буває у війську, раненько прийшов наказ до вимаршу далі в терен, ще під контролею партизанів. Той марш закінчився найбільш пропам'ятною сутичкою з партизанами, не гіршої від сутички з партизанами в бойовій групі Баєрсдорфа на Холмщині.

Ми прибули до нашої цілі вечором і залягли перед селом, яке розкинулось помежи двома хребтами гір. Сотник, колишній офіцер УНР, вислав розвідку в село, щоб роз'яснити ситуацію. Повернувшись, розвідка повідомила, що вони дійшли аж до другого кінця села в не бачили нічого підозрілого. Рано, ми вмаршували в село і зайняли місцеву залізничну станцію. Як тільки ми опинилися в центрі села - з правого боку гірського хребта ми дістали сильний кулеметний і гарматний вогонь. Зчинився правдивий хаос ! Хтось з команди не втратив "голову" - дав наказ відступити на наші попередні позиції за селом. Ми не мали ніяких втрат (видно партизани стріляли на сліпо), було кілька незначних поранень, а між ними один кінь втратив хвіст.

По обіді, ми пішли в наступ модерною тактикою - розстрільною від хребта до хребта і знову зайняли станцію. Партизани вкопались в "гніздо" на високому недоступному шпилі гори, такождесь була добре схована гармата. Ми не знали як їх з відтам викинути. Наш гранатомет ми вкопали в ярку, що забезпечувало нас від кулеметних куль. Але, як тільки ми показали голову - партизани відразу починали нас обстрілювати. Так а ситуація тривала кілька день.

Достава харчів була можлива тільки ніччю, була й проблема з власними потребами. Ми викопали близько нас яму, яку потім, по відході, засипали. По кількох днях нерозв'язаної ситуації, в ночі прибула змоторизована німецька частина з танками і змінила нас.

Наша частина пішла дальшим маршем у напрям м. Бабіна. Ми входили що-раз-то глибше в гори, хоч прогрес був дуже повільний, бо наші коні були старі, недогодовані, непривичаєні до гірського терену. З нашими двома візками, котрі тягнув один кінь, ми не мали багато клопоту, на візках була тільки наші гранатомети і амуніція. Наші наплечники, запас амуніції та інші речі були на возі накритім цельтою. До того воза був запряжений втомлений старий кінь. Дорога була вузька і дуже стрімка. З переду нас чути було стрілянину, тому ми знали, що там вже нас очікують.

На стрімчастій частині дороги, наш кінь, що тягнув віз з амуніцією, став, і ані крок в перед. Наш віз був майже по середині колони, що й примусило колону позаду нас зупинитися. Ми всі пробували пхати віз, але то нічого не помогало. Кінь стояв непорушно, голову похилив вдолину. До нас підійшов один вояк, син господаря - селянина та ще кількох всезнайків і почали радити нас що дальше робити. Один каже - бати коня кропивою, ми ствердили, що у коня є за груба шкіра, другий - розпрягти коня і випхати віз нагору, а тоді впрягти знову коня до воза. Ми це відкинули, щоб не зробити з нас посміховище перед цілою сотнею. Можливо й наш кінь сміявся б з нас ! Третя пропозиція мала можливість на успіх: знайти великого будяка, а їх було багато по ровах, і впхати його коневі під хвіст. Кінь притисне будяка хвостом, і ми навіть не спам'ятаємося, як віз опиниться на верху гори. На жаль, ми не зауважили, що то була кобила, і як ми впхали під хвіст будяка, то кобила так скакала, що майже не перевернула віз. Нарешті, успокоївши її, один мудрагель порадив, щоб запалити віхоть соломи під кобилою, тим самим примусити її йти вперед. Вона так і пішла вперед, але знову стала, так, що віхоть опинився під візком з амуніцією. Я ще ніколи не лежав так скоро у рові, як тоді ! Та й не тільки я. На щастя, горючий віхоть згас.

На кінець Зємба розв'язав проблему з конем. Він відпряг нашого коня і пішов з ним яких 100 м. у сторону ліса, де селянин орав кавалок землі, і поміняв з ним коні. Він сказав йому, що то є дуже важне, щоб ми , чим скорше, дісталися до місця битви. Після того він може забрати собі свого коня назад. Не знаю, як це все закінчилося з селянином, але ми отримали доброго коня ! Про саму битву не можу нічого сказати, бо ми долучилися до другої сотні з опізненням, коли бій був вже закінчений. Друга сотня зайняла м. Бабіну, а наша зайняла позиції на верху гори. Там вже були чудові окопи, в яких попередньо сиділи партизани, але окопи були для нас непридатні, бо знаходилися по злій стороні гори.

У Бабіні ми довідалися, що ті окопи копали, під примусом, українські біженці. Партизани відступили до другого села, глибше в гори. Наша група приготувала гранатометні та скорострільні гнізда, зайнявши бойові позиції. Партизани вислали в нашу сторону малий танк, домашньої роботи (трактор, обложений залізними плитами, однак він скоро завернувся назад, як ми розпочали обстріл. Погода була сонячна, ми відпочивали, коли наш відпочинок перервав малий двокриловий літак (драбина). Раз над нашими становищами він викинув металеву скриню, з якої розсипалося яких 30 малих бомб, щось на подобу свічок. Ми всі скочили під прикриття окопів, крім гранатометчика Дацко, який приліг таки в гнізді. Одна з бомб впала в саме гніздо, на підставку граномета (боден плита). Бомба не вибухла, плита лежала під гострим кутом, зробила тільки неглибокий знак в плиті.

На другий день, до села приїхала німецька моторизована частина, вона мали на двох машинах випосаження до стріляння ракет, щось ніби советська «Катюша»- (Небель-верфер?) Вони вистрілили кілька сальво в сторону ворожих укріплень і поїхали далі вперед. Ракетні сальво мусили мати великий моральний вплив на ворожі становища - їх звук нагадував рик голодних звірів! Незадовго і ми вирушили за ними, тим разом без спротиву партизанів.

Наш марш з Бабіни до Банської Бистриці відбувся без сутичок з партизанами. Частини словацької армії, що перейшли на бік партизанів, почали масово переходити до нас, може й тому, що Вільднер був чехословацький фольксдойчер, а ми, прибравши їх зброю, відпускали їх додому. Ми мали офіційне розпорядження видавати їм посвідки звільнення, тоді коли німецькі частини висилали їх на примусову працю до Німеччини. Їхню зброю ми висилали до кадри на озброєння Другої Дивізії.

В гірських теренах Банської Бистриці попали в окуження советські парашутисти. Нас приділили до сотні, завданням якої було підсилити облогу партизанів. За кілька днів нас звільнила німецька моторизована панцирна частина, а ми подалися машинами до нашої тяжкої 12-ої сотні, що вже розсташувалася в словацьких казармах ім. св. Штефана в Жіліні. В казармах наші фірмани встигли випалити на словацькому коні військовий знак, без якого ми могли б опинитися в поважному клопоті.

Опинившись в призначених місцях казарми (це були цегляні будинки), ми поскидали наші наплечники і подалися до місця віддушивлення. Це був вагон, що знаходився на колійовій лінії неподалік казарм. Там ми всі розібралися до гола, наш одяг забрали і спеціальним газом повбивали все що там рухалося, а ми в окремому вагоні любувалися під гарячим тушом, ліквідуючи всіх паразитів, які жирували на наших тілах. В міжчасі Земба пішов на розвідку казарм, винайшов бічні проходи з казарм до Жіліні, які ми у вечірній час використовували на «вилазку» до міста на пиво і «швайнебраден» - печену свинину, яку можна було купити за словацькі «крони» в словацьких ресторанах. Якщо б не було літунських алярмів (американські літаки налітали днем на нафтові родовища в Румунії), то життя в казармах було б надзвичайне!

Їдемо на зустріч Червоній Армії

У неділю перед латинським Різдом 1944 р. частина нашої сотні взяла участь в Богослужінні в католицькій словацькій церкві в центрі Жіліни. Саме тоді, як наш військовий капелян мав проповідь, до церкви увійшов службовий старшина і оголосив, щоб всі присуні з батальйону Вільднера вийшли з церкви. Далі нас повернули до казарм, де наша 12-а сотня вже була готова до вимаршу. Ми тільки заміняли наш гарнітур «А» на полевий, взяли наші наплечники і заладувалися на машини. Ходила чутка, що на мадярсько-словацькій границі советські війська прорвали фронт – нашим завданням було залатати діру і устabilізувати фронт. Автомашини везли нас через день і частину ночі. День був сонячний, але в ночі зірвався сильний вітер і почав падати мокрий сніг. Ранком, ще було досить темно, як ми розпакувалися перед гірським пасмом, а по другій стороні було село Альмаш, яке ми мали окупувати.

Ми ще добре не влаштувалися в бойове поготівля, як на шпилі гори показався советський панцирний вагон. На щастя, наш ПАК (протипанцирна гармата) вже були в поготівлі і вспіли, похапцем, вистрілити в напрям советського панциру. На жаль, в поспіху, не вдалося досягнути цілі, а панцер, мабуть передчуваючи небезпеку, завернув і зник за шпилем гори.

Розвідка вийшла на верх гори і повідомила, що панцир вже за селом та що схил гори був покритий снігом і є малий заріст корчів. Ми скоро роздягнулися і повивертали наш маскувальний одяг на білу сторону, щоб пристосуватися до сніжного терену. Перебиратися раненько на дворі в снігову пору виявилось для нас поважною справою – всі, а в тому й я – тряслися від зима, мов в пропасниці. Я гадав, що розсиплюся на малі кавалки. Все таки ми погодилися з тим фактом, що білий маскувальний одяг стане для нас охороною перед невидим ще, ворогом.

Легка піхота пішла вперед в напрям села Алмаш - було чути стрілянну. Ним ми прибули до села - бій закінчився - советські війська відступили поза височину за селом. Мешканці села, котрі повиходили з пивниць пригадали нам, що цей день - їх Навечеря Різдва Христового. Вони також повідомили нас, що в селі була сутичка советських військ з німецькою частиною - загинув один вояк ЧА, якого поховали в полі за селом. Наша цікавість перемогла - ми пішли шукати могили, щоб перевірити чи це правда. «Грїб» ми знайшли - то була купа землі із советським шолом на встромленому патику.

Ми створили оборонну лінію на височині за селом, з якої можна було обсервувати терен яких кілька кілометрів вдаль. Гористий терен був покритий густо лісом і овочевими деревами, навколо було багато пивниць з бочками вина з яблук і грушок (мост). Вдалині видно було советські становища. Час до часу нас обстрілювали артилерійським вогнем, вживали стрільна, які розривалися в повітрі.

На становищах ми ночували тільки одну ніч. Наш чотовий уша Скремета через день обсервовував далековидом становища ЧА. Яких 40 м на неутральному полі стояла хата. Біля неї він зауважив кілька червоноармійців. Вечером йому прийшло на думку здобути "язика". Він вибрав 10 вояків з поміж нас (я і Теодосій між ними) і, десь біля 10 веч. ми тихцем підкралися до тої хати, із машиновими пістолями на поготові. Обставивши всі виходи з хати, наш уша з лямпкою засвітив у вікна, потім вдалося відкрити двері. На жаль, хата буда порожня, ми вернулися без "язика" !

До нас приділили групу з німецьких "юнгів". Решта їх сотні зайняла становище на право від нас, на лівому крилі була наша, чи не 10-а сотня. Советська артилерія в ночі, час до часу стріляла по наших становищах, стрільна перелітали понад наші становища і вибухали в лісі позаду нас. За кожним вибухом, німецькі молодики тряслися і цокотали зубами з перестрашу. Ми почувалися, що ми вже є ветеранами і заспокоювали їх. Від них довідалися ми, що вони при війську тільки три місяці ! Над ранком, з'єднання ЧА підійшли близько до становищ німецьких рекрутів, пішли в наступ і зайняли їх становища. Щоб не попасти в окруження, хоч – не – хоч ми скоро прибрали наш гранатомет і відступили до села в обличчі сильного артилерійського вогню та автоматичної зброї. Я і Теодосій прикривали відступ нашої чоти при кулеметі. Вдолі видно було змасовані групи ЧА, вони йшли поволі, мов би загіпнотизовані, (казали, що вони п'яні) не звертаючи уваги на наш кулеметний вогонь. Останніми, ми підібрали кулемет, перевірили чи гранатометне становище вже було порожнє і скоро подалися вділ до села. Важко було зрозуміти наш відступ, бо ми знаходилися в ідеальній оборонній позиції.

Вже вечоріло, як ми зайняли оборонні позиції перед селом, з рішенням не дати ЧА зайняти село. Наші два гранатомети і скоростріли розпочали загароджувальний обстріл ворожих становищ, в один час навіть 100 м від нас, і так цілу ніч.. Ранком, ми з полегшею побачили, що відділи ЧА таки не наважилися на фронтову атаку наших становищ, тільки час до часу над нашими головами тріскали кулі їх легкої зброї. Десь біля 10-ої ранку в село прибула моторизована німецька фронтова частина. Нас звільнили – ми виконали наложене на нас завдання – спинити прорив ЧА. Ми подалися на найближчу колійову станцію і вернулися на базу – до казарм св. Штефана в Жіліні. В той самий час, на станцію прибула машина, заладована советськими полоненими.

До Жіліни ми прибули вночі, поїзд зупинився на передмісті. Хтось з наших (Зємба ?) знайшов на бічній лінії великий вагон, повний різноманітних речей призначений до Німеччини. Вагон був повний шкіряних виробів, футра, кольорові матеріали. Дехто дозволив собі «позичити» непотрібних їм речей. Прийшла чутка, що німецька шуц-поліція прийде шукати в наших вагонах за вкраденими речами. Десь в іншому місці почулася стрілянина – то наші, в такий спосіб, відзначали Новий Рік. В нас було багато набоїв, багато світляних куль; без дальшої надуми, ми прилучилися до до того відначення: крісові постріли, машинові пістолі, ціла симфонія радості - вітаємо Новий, 1945 Рік !

Очевидно, в той час поліція не показала навіть голови – всі сиділи тихо, не наважуючись йти до нас на ревізію. Але ранком, коли ми вже вивантажувалися в Жіліні, на станції стояв наш сотник Оштуф Шнеллер з поліцією, яка перевіряла всіх. Але нічого в нас не знайшли.

Після короткого відпочинку в казармах, наша сотня навантажилась на автомашини і нас повезли до Чадци - містечко близько словацько-польської границі – місце перебування нашого запасного полку. Подорож показала дуже небезпечною, ми їхали вночі, на дорозі повною закрутів впала ожеледа, авто совгалися від «берега до берега». Часом доводилося йти пішком позаду автомашин, до Чадци ми доїхали вимучені і недоспані. В Чадці ми застали наш «Ягдцуг» на лещетах. Кажали, що перевалом в Татрах, десь недалеко Чадци, совети перепачковували партизанам зброю. До жодних сутичок з ворогом не дійшло. За кілька днів ми повернулися до казарм в Жіліні.

Марш на Югославію

З жалем ми прийняли наказ про вимарш в Югославію до боротьби з партизанами Тіта. Та й не тому, що треба було залишати гостинну Словаччину з її чудовими «слєчними», з рідною Україною тільки що поза горами, але й тому, що на Югославію примусили нас йти пішком. Не стало для нас моторизованого транспорту – все потрібно було воюючим фронтним частинам. Тільки поїздом вирушила одна чота в південно - східну Австрію, тз. «Форкомандо» - із завданням підшукати квартири для різних частин Дивізії. (Теодосій був одним з тих щасливців, приділений до «форкомандо».) Оригінально плянувалися квартири для Дивізії в околиці місцевостей Штрасбург – Вайнбург.

Марш Дивізії був зорганізований точно, як годинник. Ми змушені були маршувати ніччю, щоб оминати налети літаків. Найдошкульнішими були англійські винищувачі «Спітфаєри» з червоними «носами» що літали низько і обстрілювали маршуючі колони Дивізії. («Зараз взнаєш тут фраєра, що не пізнав Спітфаєра!»)

Кожна сотня висилала вперед кілька вояків до наміченої місцевості нашого відпочинку; вони призначували для нас місце де ми мали відпочивати. Майже нічого важного не залишилося в моїй пам'яті з того маршу, бо марш відбувався вночі, - і треба було вживати увесь запас енергії, щоб не заснути. Маршували ми мов автомати.

Маршуючи з Жіліні, на дорозі всюди лежав глибокий сніг – наш прогрес був дуже повільний. Фірман Головчак провадив коня, що тягнув два візки – з гранатометом і амуніцією. По боках першого візка йшли Славко Ліщинський і Дацко, біля другого візка – Зємба і Кухар. Я, наймолодший, та Мєчек Пясецький трималися за задне поруччя візка. Мєчек мав тз. «курячу сліпоту» хвороба очей, що довела його евентуально до шпиталю і звільнення з війська. Зчасом, ми випрацювали систему чергування. Маршуючи рівниною, хтось з нас, по-черзі, міг проїхатись на візку з амуніцією. Одної ночі я заснув поруч візка і раптом пробудився в рові, у глибокому снігу.

Зчасом ми виробили рутину і порядок нашого маршу:- ранком прийти до призначеної місцевості, віднайти де ми маємо перебути день, знайти полеву кухню і поснідати. Потім розібратися і забити якнайбільше вошей та попросити друга, щоб провірив місце де я сам не міг дістатися, зробити це саме для нього і аж тоді піти спати. Дехто позбувався вошей в інший спосіб: закопував сорочку в землю, залишаючи малий кавалок рукава на верху для вошей, що вилізли із землі за киснем. Хоч не завжди можна було знайти час на такий експеримент !

Виспавшись, встати, перевірити і почистити зброю, з'їсти обід і знову трохи подрімати. Вечером знову нудний і важкий марш і так далі, без видного кінця і міри. Як довго ми маршували і якими околицями – не пам'ятаю, але з кожним днем ставало що раз то тепліше, було менше снігу. Щоб не заспати підчас маршу, ми почали вести між собою дискусії на різні теми. А щоб дискусії були більш скомпліковані, ми вели їх на зміну в українській, німецькій, польській та російській мовах.

Одного сонячного дня ми прибули до малого містечка, недалеко австрійської границі, яке знаходилося між двома хребтами гір. Там мусіла бути якась важлива вузлова залізнична станція, бо на рейках було багато товарних вагонів. Нас повідомили, що ми в тому містечку будемо відпочивати два – три дні, щоб почиститися, нім ми увійдемо на терен Австрії. Наша група примістилася у двох домах на передмісті на горбку. Звідти ми могли бачити залізничну станцію на другім кінці міста. Цивільне населення повідомило нас, що часом американські літаки бомбили цю станцію. На Словаччині ми здобули від партизанів тяжкий протилітунський скоростріл російської марки, який ми завжди возили зі собою. То була забавка для Зємби. От і тут, ми зложили той скоростріл на горбі і приготувались до оборони якщо зайде потреба.

Тому, що ми затримались на пару днів, рішили випрати білизну. Хтось знайшов велику бляшану баньку. Води і опалу не бракувало. По черзі, ми вкидали нашу білизну у кип'ячу воду. Я зробив це саме, коли прийшла моя черга. Мене почали «підтягати» щоб я пильнував светер виплетений ще мамою, який лежав біля мене на землі. Мовляв: - уважай, щоб він кудись не поліз ! Зі злости, я підняв мій светер і вкинув його в кип'ячу воду. То була моя ще одна з багатьох, помилок. Витягнувши светер з баньки, я побачив, що він перестав бути темно-сивого кольору, став майже білий і на половину скорчений. З кожної дірки – стирчала зварена біла вош. Так я позбувся останньої пам'ятки, котра в'язала мене з родиною !

Погода ставала щораз то теплішою. По дорозі ми знайшли крамницю, в якій можна було випити і купити горілку. Ми провели там чудовий вечір. Другий день був трохи відмінний. Я мав ранну стійку біля скоростріла. Зі сторони станції чути було якийсь дивний звук. Зпоза горбка надлетів літак і почав стріляти по вагонах. Я заалярмував Зємбу, бо він хотів побачити як його «забавка» запрацює проти літаків. На жаль, не можна було це випробувати, бо літак летів нижче від нашого становища і ми могли наробити більше шкоди нашим воякам ніж літакові.

Прийшов наказ, що ввечері ми знову починаємо марш в Австрію. Ми зібрали поміж собою гарну суму грошей, щоб, на дорогу купити кілька пляшок горілки. Перейшовши границю, ми мусіли чекати на нові інструкції. Не було що робити, то ж ми відчинили пляшку горілки, щоб трохи забавитися. На жаль, ми отримали велике потрясення і розчаровання, бо половина пляшок була заповнена кольоровою і посолодженою водою. Зємба присягнув відплатитися тому продавцеві, якщо доля коли небудь зведе їх разом.

Марш через Австрію

Марш через Австрію пройшов без великих проблем. Тільки три випадки зареєструвалися в моїй пам'яті. На відміну, ми почали маршувати від ранку до вечора і замість маршувати в напрям на південь, ми чомусь завернули на північ. Минаючи Відень, ми пройшли його північним передмістям і аж тоді звернули на південь. Залишаючи місто і маршуючи вже вільною околицею, ми стали свідками масового бомбардування Відня. Я не раз був свідком налетів авіації, але цей наліт був не до порівняння. Хвиля за хвилиною бомбардувальники скидали масово бомби на різні об'єкти міста. Навколо нас «Фляк» (протилітунська артилерія) стріляв без перестанку, але літаки бомбили не звертаючи уваги на «фляк». При самому кінці, надлетіла ескадра літаків трохи нижче і «фляк» збив три літаки. Один літак полетів низько, трохи дальше від нас, але два останні падали вділ недалеко нас, з пронизливим свистом моторів. Виглядало, що вони можуть впасти якраз на нашу маршуючу колону; ми почали шукати сховища. З літаків повискакували парашутисти, а літаки впали яких 500 метрів від нашої колони.

Маршуючи тереном - височиною недалеко міста Грац, ніколи не забуду картини, яка розгорнулася перед нами. Самого міста не було видно, бо воно було в глибокому ярі. Але цілий терен був покритий кратерами від бомб. Здавалося, що ми маршуємо на місяці. Зійшовши вділ до міста, ми бачили руїни повалених домів, також мури домів були пориті кулями. Там ми зустріли групу українських біженців.

Один молодий чоловік жалувався, що на Словаччині партизани хотіли його розстріляти, бо знайшли в нього захovanу зброю. Замість розстрілу, його заставили копати оборонні окопи. Земба відповів йому, що його повинні були таки розстріляти за його глупоту. Замість залишити зброю в Україні, де вона була дуже потрібна, він своєю поведінкою загрожував життям другим біженцям.

Одного дня по обіді ми прибули до пограничного австрійського села, в якому ми мали мати короткий відпочинок, бо на другий вечір ми знову переходимо на нічні марші. Постій для нас призначено в одного бавора(селянина). Вїхавши нашими візками на подвір'я, ми не могли своїм очам повірити, що таке багатство може ще існувати. Дім виглядав мов королівська палата. Подвір'я окружене стайнями заповненими коровами, а стодоли – повні господарських машин! Вийшов бавор (der Bauer) і повів Славка Ліщинського до одної стайні, в якій, одна половина була заповнена коровами, а друга була порожня. Бавор сказав, що ми можемо там переночувати разом з конем. Ліщинський «вибухнув»: хоч Україна є вже окупована більшовиками, ми все одно боремося з більшовицькою навалюю, щоб охоронити твою країну від них, а ти посилаєш нас спати з худобою! Ми демонстративно відійшли геть з того «палацу».

Недалеко, біля одної хати стояла старенька жінка, котра, ймовірно, відчула нашу проблему; вона сказала, що вона живе сама в малій кімнаті, друга більша кімната є для нашої розпорядимості, якщо ми собі влаштуємо постіль із соломи, яка є в шопі, недалеко хати. Ми, з радістю, подякували їй за гостинність. Коня ми примістили в шопі, а самі устаткувалися вигідно у вільній кімнаті. Аж тоді прийшов до нас нахабний бавор, перепросив нас і запропонував вернутися до нього. Очевидно, ми відмовилися, бо то була б образа для старенької гостинної жінки. Справу закінчено тим, що ми делегували і вислали Ліщинського і Дацка до бавора на обід, щоб вони вияснили йому про нас та Україну.

Я не пам'ятаю коли ми перейшли границю з Австрії до Югославії, бо ми знову маршували ночами. Марш показався дуже тяжкий. Ми маршували горами раніше, але в порівнянні до них, Альпи показалися гірше пекла. Стрімкі і круті серпентини, глибокі яруги і дебри. Перейти просмик Семерінґ забрало нам цілу ніч. Ми знову почали дискусії на чотирьох мовах!

Ми знали, що в Югославії є активними дві головні групи партизанів: – націонал – монархістична група Михайловича (четніки), котру ми повинні обминати, якщо знайде потреба; і друга, комуністична група Тіта, з котрою ми йдемо воювати. Цікаво, як можна відрізнити одного партизана від другого?

Маршуючи, в час коротких перестанків, ми завжди висилали розвідку до гірських сіл. Хати у гірських селах були порозкидані далеко одні від других (ніби хутори). Гадаю, тому що ми говорили до селян словінською, хоч ломаною мовою, нас залишали у спокою.

Одного сонячного дня, наша розвідка увійшла у гірське село, і, зайшовши до першої хати, оторопіла з дива! За столом сиділо п'ять молодих, мускулярних хлопців смакуючи обід. Господиня стояла коло печі, а ми стояли і дивилися мовчки, один на других, аж поки Земба не «проломив лід» і привітав всіх словенським: «добар дан!». Господиня відповіла і запросила нас до столу. Ми передискутували це запрошення господині по-українському. Земба повідомив господиню, що ми з приємністю долучимося до полуденку, але ми мусимо сісти до столу з крісами і лицем до дверей. Вона кивком голови погодилася вказуючи рукою на нам призначені місця, тоді коли молодики, з поспіхом, звільнили нам бажане місце. Їжа була проста, але поживна, щось як у нас в Карпатах. По середині була велика миска зупи з великими кавалками м'яса. Кожний набрав собі зупу в мищину. Зупа була дуже смачна, а ми були голодні як пси! Кожний взяв в руку скибку хліба з ячмінної муки, кукурузянки і бараболі. Я взяв ложку і почав їсти. Ох, що за смак! Ми довідалися, що ніби то хлопці допомогали вичистити стайню, в якій через зиму назбиралося багато гною... Врешті, наївшись, ми подякували господині за гостинність і обережно вийшли. Ми зауважили, що вістка про нас мусіла розійтися скоро по селі, бо з віддалених хат виходили люди і з цікавістю приглядалися до нас.

Donner Wetter

Нам виглядало, що всі наші марші були без цілі. Але вже на другий день нас повідомили, що наша дивізія займе намічені позиції і має бути готова до облави на партизанів. Облава запланована на три дні, (кодове гасло: "Donner Wetter"- дослівно: Громова погода) нам видали приділ харчів – «залізну порцію» на три дні: три торбинки сухарів, три маленькі консерви м'яса і три цигари, які я покраяв дрібненько, змочив легко і заховав в круглій коробці, в якій ми нормально зберігали сир або мармоляду.

Сотня, до якої нас приділили, зайняла позицію в підніжжю гори; рано ми почали наступ на гору, зайнявши другу лінію наступу. Мені припала черга нести на плечах «люфу» до гранатомета, що містилася на спеціальній рамі. Люфа стирчала високо понад голову і раз у раз зачіпала за галуззя дерев. Ми посувалися обережно і дуже повільно, при тому перевіряючи терен. Раптом, на ліво від нас розпочалася стрілянина. Ми зупинилися і я побачив нашого командира дивізії Вільднера з машиною пістолем перекинutoю через рамя, у правій руці тримав довгу палицю, якою допомагав собі дряпатися вгору. Він з поспіхом йшов вперед перевіряти що там діється. Виявилось, що один партизан залишився прикривати відступ своєї чоти, наша розвідка зауважила його і він згинув в бою. Я перший раз побачив вбитого партизана. В його торбі знайшли трохи амуніції і дві сирі бараболі. Видно, що партизани також відчували брак харчів і живились чим попало !

Ми дійшли до краю ліса і вирішили там заночувати. Наша група мала намір заночувати в порожній лісничівці, але на жаль це приміщення зарезервували для команди, а ми пішли спати в малій шопі ззаду лісничівки - все таки краще ніж під деревом. Нас повідомили, що на другий день ми матимемо підримку артилерії, але треба буде повідомляти про всі зміни нашої позиції. Ми мали зайняти позиції не вершку гори, бо припускають, що партизани будуть пробувати туди прорватися. Продовж нудного першого дня і вечора, ми з'їли половину нашої «залізної» порції, яка ніяк не зодовольняла нашого апетиту ! Другий лень пройшов без пригод.

Залишивши ліс ми почали поволі йти під гору доволі порожнім тереном. Час до часу, на ліво, стріляла наша артилерія і скоростріли. Видно, там десь йшов бій. Під вечір ми вийшли на верх гори. То був довгий, хвилюватий гірський хребет, покритий глибоким снігом і вузькою смугою смерекового ліса. Прекрасний і мальовничий вигляд. Тому, що ми мали там ночувати, ми знайшли місце з чотирьома смереками близько себе і там захали у сніг кілька менших вирубаних смерік, що створило гарне закрите коло. На сніг ми постелили багато чатиння – то були наші ліжка ! По середині ми розклали вогонь. Раз вогонь розгорівся, ми опрацювавши чергу нічної стійки, посідали на чатиння ногами до вогню. Тоді з'їли решту нашої «залізної» порції, бо в пляні було завтра зійти вділ, до цивілізованого світу і за один день посту - з голоду не помремо ! В нас назбиралось тютюну на два папіроси і ми закінчили вечір курячи їх по черзі. Чудова тишина, тільки десь - колись пролунав у віддалі вистріл. Ймовірно, комусь на стійці привиджувались вовки, і він, підбадьорював себе стріляючи «богові у вікна» ! Пробудившись ранком, кожний із зимна цокотів зубами, вогонь давно погас, віяв холодний вітер. Снідати вже не було що, то ми розтопили в їдунках сніг на спиртних підставках і запарили каву.

Внизу чути було вже стрілянину, ніби то на нашому лівому крилі, але в горах важко зорієнтуватися точно звідки. Стріляли наші МГ 42 і ще якісь скоростріли - повільніше. Але в нас, на горі було спокійно, як у святого за пазухою ! Нарешті наказ – йдемо вділ. Попри нас перейшов Вільднер із своєю палицею у руці, в дуже злого гуморі. Ми посувалися обережно аж до обіду. Нарешті дійшли до великого господарства, кури і свині бігали по подвір'ю, але щось готового їстивного ми не знайшли. Можливо тому, що ми прийшли останніми. У сінях, хтось знайшов дві великі бочки квашеної капусти. На порожній шлунок квашена капуста не дуже добра, але на це ніхто не звертав уваги. Важко повірити, але дві бочки капусти були скоро випорожнені ! Далі, ми знову наткнулися на лісничівку, так само вичищена попередніми відділами. Ліщинський зігнувся під ліжку і побачив там, чимось наповнений мішок. То був

мішок повний сушеного тютюну ! Для нас – це скарб ! Кожний з нас присягнув тримати це в таємниці. Нарешті ми зійшли вділ і з'єдналися із сотнею до якої ми були приділені. Там вже стояла полева кухня, і ми, голодні як пси, побігли до кухні з їдунками. На диво кухар відмовився нам уділити обід, бо ми не належали до його сотні. Але, як Зємба махнув під носом кухаря двома листками тютюну, кухар наповнив наші їдунки до схочу.

Ще заки ми зійшли на долину, ходили чутки, що наша тридневна облава проти Тіта закінчилася невдачею. Я гадаю, що бракувало синхронізації дій поміж сотнями. Деякі сотні складалися цілковито з рекрутів з мінімальним вишколом фронтової боротьби, але не проти партизанів в недоступному гірському терені. В нашій сотні, до якої ми були приділені, ми почули найбільш правдоподібну теорію невдачі. А саме, другого і третього дня коли ми намагалися оточити партизанське з'єднання, ми не повідомляли нашу артилерію про наші нові позиції. На лівому крилі від нас, здається 10-а сотня натрапила на сильний партизанський опір повідомила артилерію вистрілити сальво по партизанах. В між часі партизани відступили, а сотня пішла за ними. Команда сотні скоро повідомила артилерію про зміну ситуації, але це вже було запізно, стрільна вже були в повітрі і розривалися вже над нашими стрільцями. Сталася паніка, яку використали партизани і більшість вирвалася з оточення, багато розійшлося до своїх сіл. З тої облави хіба вийшла одна користь – партизани, на якийсь час, втратили контроль в тій окрузі. А наша гранатометна група, в між часі, повернулася назад до 12-ої сотні, що перейшла знову на гарнізонну службу.

Підчас маршу на нове призначення, один вояк – фірман, з нашої групи дезертирував. Ми мали двох фірманів – Головчак і Олексу Олійника, котрий відповідав за фіру з амуніцією. Колона затрималася на короткий час в одному гірському селі, Олекса пішов десь шукати за провіянтами, і як прийшов час їхати далі, Олекса не вернувся. На швидку ми перевірили поблизькі хати, але Олекси не знайшли. Наш, напів - сліпий Мєчек, мусів перебрати на себе ролю фірмана. Розпитуючи поміж стрільцями, ми довідалися, що Олекса вже довгий час плянував дезертирувати.

Втрата побратима...

Наша сотня зайняла два малі села віддалені тільки шириною поля. На тім полі стояв великий будинок, який ми називали «млин» (хоч не пригадую – чому). Там знаходилися також порожні будівлі - велика стайня і стодола. Це стало приміщенням для нашої чоти. Звідтам, ми висилали кожного дня розвідку, котра перевіряла терен, порослий густим лісом, аж на шпиль гори.

На гористій полонині розкинулось мале село. А що ми почали нудьгувати, бо не були при звичаєні бути довго на одному місці, то ми рішили відвідати це село, що складалося з кількох, досить далеко віддалених від себе, хат. Між будинками росли деякі дерева і корчі. До села ми мусіли йти лісовою доріжкою, а тоді крісь село аж до кінця гірського хребта. Зпочатку селяни нас обминали, але з часом ми майже всіх знали по іменню. Переважно ми бачили тільки жінок. Одного дня прийшла черга на мене і на Кухара йти на розвідку. Зємба просив мене, щоб я постарався купити в селі буханець хліба. Йому вдалося купити в іншій селі два вінці ковбаси, а з команди ми отримали наш місячний приділ горілки, яку ми називали «дерев'янка» - дуже пекуча і бридка до пиття, але міцна аж око заскалювалося ! Того дня припали уродини Славка Ліщинського і, якщо нам вдасться купити хліб, то вечором будемо забавлятися. Вирушаючи на розвідку, наш фірман Головчак впросився взяти і його зі собою, бо він ще ніколи не бував на розвідці. Ліщинський кивнув головою – «чому ні» !

Ми вирушили лісом догори. Я провадив, за мною йшов Кухар, а позаду Головчак. Я мав машинуву пістолю «Берґмана», а вони мали кріси наготові. Вийшовши з лісу на полонину - нам усміхнулася чудова сонячна погода. Десь у половині села, вийшла з хати одна жінка, і, по виміні кількох слів привіту, ми спитали її як маються справи в селі. Вона відповіла, що все спокійно. Я спитав її чи можна в селі купити хліб, а вона відповіла, що в селі ніхто не пече хліба, але, можливо, мають хліб на продаж в котрійсь з тих двох хат, що за селом.

Дійшовши до кінця хребта гори, ми повернулися знову селом у сторону ліса, але замість піти вліво в долину, ми пішли дорогою направо, щоб сконтролювати тих дві хати, і, евентуально, купити хліб. Пройшовши яких 200 метрів попри ліс, ми дійшли до кінця полонини і побачили досить стрімкий схил, який творив ніби сідло помежи двома хребтами гір. Яких 100 метрів вдолі, стояла мала хата. Дорога провадила до тої хати, а відтак скручувала наліво до другої хати, на віддалі яких 200 метрів. Крім поблизького ліса, між тими хатами не було видно жадних корчів, дерев, чи якогось іншого прикриття терену. Всюди спокій. Ми вирішили на сам перед відвідати другу хату, поширивши віддаль між собою, для кращої безпеки. Обережно, ми підійшли до першої хати, що була побудована на схилі гори, тому спереду мала високий фундамент, так, що поріг був на висоті моїх грудей. Я зауважив, що в середині хати стояв якийсь чоловік. Я сказав Кухарові, щоб він і Головчак зачекали на мене, поки я не сконтролюю хто є у хаті. До хати треба була йти сходами. Увійшовши до середини я привітав того чоловіка «добар дан» і він відповів так само. Тоді я почув голос Кухара, що вони йдуть далі, а я зможу їх дігнати пізніше. Раптом я почув вигук німецькою: «Генде гох»! (руки вгору), і вистріл з кріса. Я вискочив з хати на сходи і побачив, як Головчак і Кухар бігли попри хату в противну сторону. В той сам час пролунав постріл з кріса з другої хати і куля вдарила в одвірок дверей біля мене. Відрухово я вскочив назад до хати і подумав: - злапали мене, як щура у лапці! Тоді вибухла ручна граната з другого кінця хати і почалася стрілянина, а відтак все затихло! Я був пеній, що мої побратими загинули, та що партизани будуть пробувати дістатися до мене.

Хоч я попав у паніку, все одно передумав свою ситуацію: - хата була мала, спереду були двері і одно вікно. Друге вікно – по другій стороні, напрям другої хати. Підчас вибуху гранати і стрілянини, я помітив чоловіка зігнутого вділ, що вибіг з другої хати і побіг в сторону ліса. Для мене найбільшою проблемою був той чоловік, що був в хаті зі мною, бо я мусів завжди мати його перед собою. Якщо б я був Зємба, або хто небудь інший, я міг легко вдарити його по голові і кінець. На жаль, я був за м'який, тому я розв'язав справу в інший спосіб: - я наказав тому чоловікові сісти на лаві недалеко дверей, а сам став під противну стіну, так, що я мав змогу обсервувати двері, два вікна і того чоловіка та чекати на наступний крок партизанів. Раніше я довідався від того чоловіка, що в другому кінці хати є маленька «спіжарка» без вікон.

Не пам'ятаю, як довго я тримав все це під обсервацією, але мені здавалося – віком. Що сталося з Кухаром і Головчаком? Нарешті, я зауважив крізь двері, що зі села надійшла якась жінка в сторону хати, роздивилась навколо і увійшла в середину. Я наказав їй сісти на лавці біля мужчини і запитав її, на що вона дивилася. Вона відповіла, що там лежить один з моїх побратимів - найстарший, лицем до землі і біля нього багато крові. Тоді я зауважив знову, що дві жінки зі села наближаються до хати. Я знову попав у паніку: - як прийде багато жінок, то вони зможуть мене подолати, бо я сумнівався, що я зможу стріляти жінок. На думку прийшла мені пригода з еспанської літератури, як Зорро врятувався оточуючи себе жінками. Ідея не була дуже мудра, але, як то кажуть: - потапаючий навіть за бритву хапається! Тому, коли тих дві жінки підійшли ближче хати, я наказав чоловікові і жінці вийти з хати і долучитися до них. Я роз'яснив їм, що вони мають йти в село без жадних несподіванок, а я йтиму позаду них з машиною пістолем наготові. Я надіявся, що партизани не будуть стріляти з огляду на групу жінок, а я матиму змогу дістатися до ліса. Увійшовши на полонину, я побачив як з лісу вийшли Славко Ліщинський, Зємба з МГ 42 та інші члени моєї групи. Я мало не зімлів, як між ними побачив живого Головчака, що для мене виглядало чудом!

Пізніше я довідався про деталі сутички з партизанами. Отже, тоді, коли Кухар і Головчак рішили йти до другої хати без мене, з-за рога вискочив партизан і крикнув «Генде гох» - хтось вистрілив з кріса. Партизан зник за хатою, а вони обоє сховалися за другий кінець хати. Перебігаючи попри хату, вони бачили мене у дверях, чули постріл в одвірок, і я зник до хати. Вони думали, що я ранений. Вони впали з другого кінця хати на землю і тоді партизани вкинули на них гранату. Шрапнель поранив Кухара у шию і він почав дуже кривавити. Головчак зірвався із землі і під градом куль, так скоро побіг тих 150 метрів під гору, що ніхто з партизан не міг його поцілити.

То вияснило стрілянину. Партизани припускали, що Головчак напевно приведе підмогу і рішили зникнути. Зємба зауважив їх, може один кілометр від села, і пустив по них серію з кулемета, але вони скоро зникли в лісі.

Кухар був мертвий; уламок гранати перервав йому головну артерію в шиї. З пам'яті, можу сказати, що він був може два рази старший за нас, походив зі Львова, належав до безробітного вбогого прошарку українського населення Львова, уважав себе за батяра, який часто «промишляв», щоб вижити свою молоду сім'ю. Найлегша нажива була по поблизьких селах – крали кури, гуси, свині і все що можна було легко продати на Львівському базарі. Але найгірше, розповідав він, було попасти селянам в руки. Вони не повідомляли поліцію, тільки били дрючками аж до непритомності і тоді напів-нагих брали за руки й ноги та кидали через паркан в кропиву! Любив випити і розповідати Львівські «віци», які ми залюбки слухали, часом до пізної ночі. Завжди хвалився: - я не той кухар що варить – а той що їсть і п'є! Відсвяткування уродин Ліщинського таки не відбулося.

Нас розброюють !!!

Тут вартує згадати, що який тиждень тому назад, на ранній збірці, нам відчитали наказ від командира дивізії Фрайтаґа. Це була цитата – відзначення батальйону Вільднера за бойові успіхи на Словаччині. Батальйон відзначили тим, що перенесли його з третього на перший батальйон 29 полку, то ж і наші сотні змінили назву на першу, другу, третю і четверту. Кожний учасник словацької кампанії отримав 10 або 15 точок за боротьбу з близька (Nahkampf), що уможливлювало отримати відзнаку з такою назвою. На жаль, з браку напечатаних медалів, ніхто з нас їх не отримав.

Мені здається, що це сталося після похорону Кухара, про який я нічого не пам'ятаю, бо далі чувся як приголомшений. (Кухара похоронено на кладовищі містечка Гонобіц - хоронили його Андрушко і Головчак; похоронного чину довершив наш капелян). З Берліна прийшов наказ розброїти нашу дивізію, а зброю мали передати від нас німецьким частинам, котрі борються за "Deutschland". Для нас це була велика несподіванка. Ходила поголоска, що хтось висловився у Берліні, - якщо б німці мали більше таких дивізій як українська, то могли б виграти війну. Коли Гітлер це почув, то мало не дістав атак серця, бо він навіть не знав, що наша дивізія існує! Дивізію мали перетворити на «баудінст» – копати окопи!

Наша тяжка сотня не відчула того розброєння, бо наш тяжкий виряд – гранатомети і скоростріли була на візках під сталою охороною. Але всі наші зареєстровані кріси і пістолі ми передали до магазину під охорону німецькому підстаршині (Waffenfuеger). Здається, що з огляду на загрозу від партизанів, нам залишено один кріс на десять стрільців, хоч я не певний. Але ми мали ще зброю здобуту на Словаччині, включно з тяжким протилітунським кулеметом. Ситуація була в напруженні, бо близько нас стояли німецькі відділи. Однак через два дні, ми отримали зброю назад, бо недалеко від нас формувалася більша група партизанів, і німці, мабуть, не мали охоти самі з ними воювати.

Ми скоро розхапали кріси і пояс з набоями та зайняли позиції в ярі та пішли в наступ. На великій поляні серед ліса були знаки позицій партизанів, але вони не прийняли бою і відступили далі в ліс. Тоді саме я набув собі ще одну життєву лекцію: - перевірити кріс чи він здатний до вжитку. В цьому крісі, що я його на швидку вхопив, трісла люфа, напевно належав до одного з фірманів !!!

Ген.-хор. Павло Шандрук
Командувач УНА

майор Савелій Яськевич
командант т. ч. 1 (Ріміні)

Полк.згодом генерал Михайло Крат
Командант табору 5 Ц

зліва хор. Р. Степанюк-інтендант табору
пор. Кость Мельник - нач.одягового відділу
хор.Юрій Федик- нач. харчового відділу

Відділ зв'язку

These soldiers appear to be from the communication signal Battalion in case the signal was inside the region. They are wearing the 1942 issue M1935-brA style camouflaged.

Ми знову на фронті !

Прийшла вістка, що радянські війська прорвали мадярський фронт десь в околиці озера Плятензее і нам призначили форсовим маршем йти на поміч, щоб залатати знову «діру», Отже озброєна дивізія таки стала німцям в пригоді !

Про той марш майже нічого не пам'ятаю, бо в таких обставинах краще й не думати тільки маршуючи, ставити одну ногу перед другою і так посуватися вперед. В Австрії, ближче фронту, почалися налети альянтських літаків. Ми мусіли творити оборонні позиції. Також нам напротів сунули відступаюче мадярське військо, яке залишило свої фронтові позиції. Мадярщину вже захопили радянські війська і мадяри відмовилися від дальшої участі у воєнних діях проти радянців.

Ми отримали наказ розброювати мадярські з'єднання в обличчі їх відступу з оборонних позицій. Пригадую, як Земба, розброюючи одного офіцера, забрав його пістоль і зірвав пагони. Ми всі знали про агресивність Земби. Ліщинський наказав йому такого більше не робити, бо така поведінка може призвести до конфлікту з численними мадярськими військовими відділами.

Пізно по обіді ми прибули на наше місце призначення, яке знаходилося на горбі, кілька хат з рідко засадженими деревами. З тої місцевості наша сотня, на другий день, має атакувати радянські позиції. Тим разом, ми будемо певні, що ворог є зпереду нас. На наших лівих і правих крилах були другі сотні нашого батальйону. Кілька нас пішли на край ліска, щоб запізняться з тереном, котрим ми маємо наступати. Перед нами, між двома ланцюгами гір, розпростерлася велика долина, може кілометр широка і два завдовжки. Ми знаходилися на узбіччю лівого ланцюга. Вище, на горі, знаходився наш дивізійний штаб - там був і наш командир ген. Фрайтаґ. На правому схилі гір примістилася 10-а сотня. Долину замикало пасмо гір, там видно було якесь селище. Ми припускали, що там знаходяться радянські позиції. Вночі, наша розвідка підтвердила, що там дійсно заховався радянський солдат, а в ярі є позиції двох гармат з прицілом в нашу сторону.

Рано ми починаємо наступ. То була неділя, початок квітня 1945 р. Наша 12-а сотня, одна з найкраще вишколених одиниць, має наступати вздовж долини. Наш тяжкий виряд, ми залишили з транспортом. У нашій групі, Земба, як найкращий стрілець, відповів за МГ 42, Ліщинський і Дацко мали модерні автомати - "Штурмгевери", ми - звичайні кріси і по одній скрині амуніції до скоростріла. Наша група складалася з 10-ох вояків, але, на жаль, інші імена не пригадую. Я не збираюся описувати наступ інших сотень, бо я не бачив їх наступ зблизька.

Над ранком, ми зайняли наступаючі позиції через ширину долини, від одного ланцюга гір - до другого. На команду: "Вперед" ! - вояки на двох крилах зірвалися із землі і бігом, яких 100 метрів до місця доброго прикриття, і там зайняли позиції для скоростріла, щоб бути готовим прикрити наступ другої частини відділу. Як середина зрівнялася з нами, тоді вояки на крилах знову побігли вперед, і т.д. З початку, в нашу сторону не пролунав ні один стріл. Щойно, в половині долини, почули ми свист куль над нашими головами. Збудилися і дві гармати, пробуючи знайти віддаль, але ми бігли так скоро, що всі вибухи стрілен падали позаду нас. Тоді я щойно зорієнтувався де ми, і подумав: "що ти, дурню робиш у такому небезпечному місці?".. Але вишкіл переміг - і я знову почав автоматично виконувати накази, мов той робот! Раїси були так заскочені нашою швидкістю атаки, що втікали з такою ж швидкістю, залишаючи нам свої дві гармати ! Наша сотня, крім легких поранень не мала жодних серйозних втрат.

Ми увійшли вже без дальшого опору в селище, закріпили свої позиції, розставили стійки і подалися контролювати всі будинки. Жінки по хатах були в жахливому стані ! Всі вони були знасилувані, навіть старенькі. Ми знали, що радянські солдати мали розпорядження: "Ідіть в перед - що там знайдете - то ваше" ! Кілька жінок показували нам їх сидниці з папіросними випаленнями - я цілий час плакала - казала одна, хто може витримати 10 і більше чоловіків ?

Жінки хотіли нам віддячитися і почастивати нас їжою, але не було чим - солдати поїли все ! На щастя, наша польова кухня вже підїхала до селища, знайшлося трохи яєць, і на швидку, усмажили всім яєшницю. Ми якось заспокоїли свій апетит !

Ми порадили жінкам перенестися до сусіднього містечка Траутмансдорф, заки устabilізується фронт. Як стемніло, всі жінки подалися там навколо схилу гір. Якщо не брати до уваги кілька перестрілок, то ніч пройшла спокійно.

Раненько прибула інша сотня (не пам'ятаю котра) і перебрала наші позиції, а ми дістали наказ іти до Траутмансдорфу, бо там уже був наш транспорт і польова кухня. Щоби там зайти, ми мусіли вийти з правого яра знову на дорогу, обійти хребет і зайти у лівий яр. Двіста метрів праворуч у ярі було сільце з кількох хат. Наліво лівий ланцюг гір закінчувався і яр закручувався наліво. На узбіччі лівого ланцюга гір було містечко Траутмансдорф.

Після сніданку ми помаршували під гору поперечного ланцюга у сторону замку Гляйхенберг. Дійшовши до фронтової лінії, ми знайшли наших вояків у жалюгідній ситуації, тому що їх позиції були нижче від советських. Советські позиції були на хребті, і їх «шарпшутери» робили нашим воякам багато шкоди. Наша сотня почала наступ щоби зайняти верх, однак нажалі з того вийшов хаос. Ми пройшли половину віддалі до хребта, щасливо без втрат, як прийшов наказ висуватися і з поспіхом іти до Траутмансдорфу, бо йому загрожують советські війська. Під тиском наступу ворога, сотня, котра нас замінила, залишила село і відсупила на хребет горба, який був між правим і лівим яром. Як ми прийшли до Траутмансдорфу, там був правдивий хаос. Наш транспорт і багато мешканців відступили глибше у гори. На щастя советські з'єднання не зайняли ще хребта, так що наша 4-та сотня створила повздож нього фронт. Ліворуч від нас були позиції сотні, котра була напроти замку Гляйхенберг. Праворуч той хребет закінчувався стрімкою шкарпою. Нашу групу призначили щоби ми зміцнили і обороняли той кінець хребта. Дальше праворуч була та долина, якою ми атакували, а той ланцюг гір що був повздож долини, хоронила 10-та сотня.

Ми викопали два гнізда для скоростріла і гранатомета, і почали розглядати нашу ситуацію. Попереду нас, у долині, було село, котре ми вчора здобули, а тепер воно було у советських руках. Позаду нас був великий, порожній будинок. Нижче, на самій долині, було друге селище і дорога ліворуч під гору до Траутмансдорф. Той порожній будинок близько хребта став дуже важним, бо у нім були обширні пивниці, які перемінено на життєві кімнати. Там примістився наш сотенний Шнеллер. Він мав там телефонічний зв'язок з дивізійним штабом. Там також був медичний пункт. Ми називали санітарів «S.D.G.», але чому так, я тепер не пам'ятаю. Наша група вживала горішні кімнати. Той будинок був безпечний, тільки гранатомети могли у нього вцілити.

Совети довідалися, що ми є українці і почали вечерами грати на грамофоні українські народні пісні. Через мегафон повідомили нас, що вони також є українці. Чому ми мусимо битися між собою? Якщо ми здезертуємо до них, то будемо переможцями разом з ними проти німецьких фашистів і т.д. У між часі сотня Козака зробила наступ на хребет проти замку Гляйхенберг і здобула його. На жалі, замість дістати за це похвалу, головна команда його скритикувала за понесення непотрібних жертв.

Як все устabilізувалося на фронті, ми почали відвідувати по черзі Траутмансдорф. Особисто я був розчарований, бо я сподівався, що там буде якась активність, однак там все гей би завмерло. Можна би сказати «місто духів». Все комерційне було знищене советськими військами. Ми ніколи не заходили до приватних домів (принаймні я не заходив), однак здалека можна було бачити, що кожні двері були виламані. Ми зайшли до одного склепу і зауважили, що він був не тільки пограбований, але також був знищений. Крім спорадичних вимін між артилерією, гранатометами і скорострілами, на фронті панував спокій. Совети хотіли перемовити нас до себе, а ми робили з ними то саме, однак, як виглядало, то вони перемагали. Ми припускали, що в тому була винувата сотня, котра мала позиції праворуч від нас вздовж долини,

(правдоподібно 10-та). Ми були певні, що то не була вина нашої сотні і ми не знали іншої сотні, котра могла б уживати долину на «карні муштри» з вояками, котрі провинилися чим-небудь. Ми на хребті могли чути команди у німецькій мові, лазити по болоті, по цілім полі. Совети також могли це бачити і чути, і тому не дивно, що вони сміялися з нас і радили перестати бути німецькими лакеями.

Я не є певний, як довго ми були на тім хребті, але то мусіло бути принаймні два тижні. Я пам'ятаю, що ми зайняли той хребет в половині квітня 1945-го року. Найкращі спомини мені з того побуту залишилися, як я лежав вечором на землі пониже верха, обсервував зоряне небо і слухав українські народні пісні, які для нас грали советські вояки. Ах, як романтично! Найгірший спомин я маю з остатнього дня на тім хребті, як совети почали масивний обстріл всіх наших позицій артилерією і гранатометами, який тривав цілий день. Пізніше дехто твердив, що то були «Катюші». На жаль, я не можу того підтвердити, хоч я там був.

Після війни, вже як ми були у полоні в Італії, колишні вчителі(Борисюк) зорганізували матуральні курси (пізніше гімназія). Я записався на ті курси, і нашим дверником (терціяном) тих курсів був колишній вояк советської армії, котрий дезертирував до нас біля замку Гляйхенберг. Ми дали йому німецький мундир і записали його як фірмана до нашого транспорту без відома німців. Мені здається, що його записали у тій сотні, у котрій його син був дивізійним вояком. Як син записався на матуральні курси, то йому вдалося дістати для свого батька роботу терціяна. Як ми часом дискутували про «Катюшу» біля Траутмансдорфу, то він сміявся з нас кажучи, що майже всі Катюші були біля Берліна, і він не чув, щоб якась з них була в Австрії.

Як я згадав попередньо, обстріл всіх наших позицій почався рано і тривав цілий день. На хребті ми не боялися артилерії, бо всі стрільна летили понад верх у сторону Траутмансдорфу, але ми мусили бути у наших «лисячих» криївках як оборона від гранометів. Мені здається, що то було пізно по обіді, коли ми зауважили вояків десятої сотні, як вони відступали долиною до ланцюга гір, на яким був Траутмансдорф. Ми не знали, що робити, бо наше праве крило було цілком без оборони, але з головної команди прийшов наказ тримати нашу позицію за всяку ціну. Ми перенесли позицію одного нашого M.G.42 на кінець горба над шкарпою, щоби ми могли контролювати дорогу до міста. Ми втримали наші позиції через ніч, однак як тільки трохи прояснилося, ми опинилися у критичній ситуації. Під час ночі, радянські вояки вкопалися близько дороги пониже нас, і як тільки хто-небудь з нас підносив свою голову з криївки, вони відразу по нас стріляли. Зємба мусів тримати росіян у сховку своїм M.G.42, поки ми не забрали скоростріл з-над шкарпи трохи вище на гору. Тоді ми тримали вояків у сховку, поки Зємба не прилучився до нас. Зв'язок з головною командою був перерваний, і ми опинилися у жалюгідній ситуації і тому вирішили долучитися до наших других груп, котрі були вище на горі.

Я згадував, що наш сотений Шнеллер мав свій штаб у пивниці великого дому. Він не виходив ніколи надвір, бо боявся усіх тих вибухів. Ми жартували між собою, що наш «Дог» упав з п'єдесталу. Тоді коли ми були примушені залишити дім, і піти вище, він відмовився вийти з пивниці і йти з нами. Пізніше ми довідалися, що Ліщинському якось вдалося його витягнути з пивниці. Як він дістався до нашого транспорту, я не знаю, бо ми мали свої власні проблеми.

Ми збігли скоро з гори на долину, і тоді обширною галявою, під обстрілом артилерії і гранатометів, нам якось вдалося дійти до Траутмансдорфу. То були найдовші хвилини у моєму житті. Однак, як ми дійшли до передмістя, ми почули у місті стрілянину, і тоді ми пішли заглибленою дорогою наліво, щоби обминути місто. Підійшовши трохи вище,

ми вирішили перевірити довкола ситуацію. Ліщинській сказав Зємбі вилізти зі скорострілом на стрімкий берег дороги для безпеки. Ми всі дивилися на нього, як він ліз, як він дістався майже наверх, на березі над ним з'явився радянський солдат з фінкою у руках. То таке було несподіване, що ми і солдат завмерли на місці. Заки ми спам'яталися, солдат скочив назад. Я ще і тепер не раз думаю, яке ми мали щастя, бо солдат не знав, що ми там були.

Ми тоді мусіли відступати ще вище, через рідкий ліс, щоби дістатися на верх гори над містом. На горі ми опинилися на досить широкій полонині з кількома хатами, триста метрів від нас. Інші групи почали виходити на полонину і від них ми довідалися, що один вояк з нашої сотні був забитий у Траутмансдорфі. Я знав його під час мого дитинства. Його батько був греко-католицьким священиком у селі (назви не пам'ятаю) коло села Волоща, у котрім жила моя тітка Іванка Фок (жінка священика). Під час шкільних вакацій моя мама висилала мене (я був найстарший), мою сестру Любов і брата Богдана на кілька тижнів до Волощі, щоби мати трохи відпочила. Під час празників я зустрівся з ним кілька разів. Він був на три роки старший від мене.

Щоб створити оборонну лінію, на краю ліса було небезпечно, тому вирішено першу лінію у половині віддалі між лісом і хатами, а другу лінію між хатами. Ми мусили спішитися, щоби викопати наші укріплення заки вояки вийдуть на гору. Ми заледве закінчили, як радянські вояки вийшли на гору і почали стріляти. Нажаль вони поранили одного нашого вояка у ногу, як він пробував перебігти з передньої лінії до хат, і він упав на землю. Ми дискутували, як би його притягнути до нас заки він умре від кровотечі. То виглядало, що хіба треба поповнити самогубство. Тоді сталося чудо. Ми побачили, як медичний санітар (ім'я не пам'ятаю) вибіг з-поміж хат і побіг до раненого вояка, обминаючи якомсь кулі. Він мусив мати зачароване життя. Він затягнув вояка до малого заглиблення у терені, стримав кровотечу. Як добре стемніло, він затягнув раненого до другої лінії, і якимсь способом йому вдалося відіслати його до нашого транспорту. Багато разів я задумувався над тим випадком, і мені здається, що я ніколи не був би таким героєм.

Як стемніло, ми почали думати, що сталося з десятою сотнею. Ми просили Бога, щоби вони були десь на нашому правому крилі. Якщо їх там немає, то ми опинимось у дуже критичній ситуації, бо ми мали дуже мало амуніції до наших скорострілів. Друга проблема була, що ми були дуже голодні. Ми не мали нічого їсти цілий день, і навіть ми не знали, де була наша польова кухня. Як фронт устатбувався, крім деяких перестрілок, ми почали переглядати хати, котрі були порожні. Наша група поселилися в одній хаті, поблизу гнізда нашого скоростріла. Ми почувалися не тільки голодними, але також осиротілими, бо не мали ніякого наказу від нашої команди, і ми мусіли все інстинктивно імпровізувати. Ми були вдячні за наш добрий вишкіл, бо тільки то тримало нас разом. Майже кожний із нас у групі мав вишкіл перебрати команду, однак ми всі знали, щоб вийти з тої ситуації цілими, мусить бути тільки одна особа відповідальна за нас всіх. На щастя один унтершарфюрер (ім'я не пам'ятаю) взяв команду у свої руки, і то нас всіх врятувало. Ми сподівалися наступу радянських військ рано, і ми приготувалися до того найкраще, як ми могли. Ми виробили послідовність стійок (сторожі), і також прийшов наказ, щоби бути надзвичайно чуйними.

Зємба, зі своїм природнім інстинктом, знайшов велику пачку макаронів і слоїк свинячого смальцю зі шкварками. Ми вирішили наперед відпочити дві години, і аж над раном зварити макарони, щоби не піти до бою голодними. Після відпочинку, як на дворі почалося трохи прояснюватися, Зємба приніс до кімнати велику миску зі звареними макаронами, які виблискували у смальці і поставив на стіл. Я тільки витягнув свою ложку, щоби почати їсти, як на дворі почалася стрілянина і хтось крикнув, що радянські вояки

прорвалися через нашу лінію. Ліщинський наказав хапати нашу зброю, і відступити за хату, щоби радянські вояки не злапали нас у середині. Ми мусіли визначитися з ситуацією.

Дацько долучився до нас зі скорострілом і сказав, що всюду є паніка. Ми знали, що радянські вояки є близько, бо ми могли чути стрілянину з фінок, бо вони дають специфічний відгомін (ехо), так, що не можна вгадати, звідки вони стріляють.

Ми відступили з домів до краю лісу, який був по другій стороні полонини, але тому, що ще було досить темно, ми мусіли уважати, де ми стріляємо, щоби помилково не влучити у наших друзів, котрі ще поодинокі відступали. Тому що ми не хотіли воювати у лісі між деревами, прийшов наказ зійти у долину і там створити оборонну лінію. На нас чекала велика несподіванка, як ми зійшли на долину, бо там були німецькі частини, які якраз починали наступ під гору. Вони нас поінформували, що вони перебирають той сектор, а ми маємо зголоситися до нашого штабу, коло замку Гляйхенберг.

Як ми чекали на решту друзів, Зємба цілий час нарікав, що він повинен був перевернути ту миску з макаронами на землю, замість того, щоб лишити її для росіян. Як ми долучилися до нашої сотні, ми врешті мали нагоду щось з'їсти і трохи почиститися. Тоді нас повідомили, що ми знову переминяємося на тяжку сотню для підтримки других сотен. Наша група дістала наказ дати підтримку нашим оборонцям замку Гляйхенберг. Прийшов знову час, щоби я переминівся на осла. Я взяв на плечі люфу з гранатомета, у спеціальній рамі, і ми всі почали йти у сторону нашої позиції. На перехресті дороги ми побачили дві гармати з короткими люфами - (піхотинські гармати І.Г). Вийшовши на гору, до призначеного місця, ми побачили, що наша позиція буде ізольована від усіх. Нашим обов'язком було дати підтримку нашим позиціям навколо замку, якщо совети заатакують. Тому, що бракувало амуніції до гранатомета, ми могли стріляти тільки у крайньому випадку.

Наше призначення було найнудніше від усіх: стійки, спати, удвох піти на долину до транспорту по харчі, їсти і дискутувати. Часом наші дискусії були серйозні, а часом аби говорити про щось. Наприклад, ми прийшли до висновку (вірогідно неправильного), що хоча не всі наші сотні були ще готові йти на фронт, однак все одно нас вислали до бою, бо ми були близько під руками. Щойно по тім відтягували якісь німецькі частини з інших позицій, чи з відпустки, щоби нас звільнили. Я не мав на увазі ту нашу групу чи сотню. Я не пам'ятаю, щоб ми коли-небудь були під великим наступом советських з'єднань. На мадярсько-словацькій границі совєські позиції були далеко, що ми заледве могли їх бачити, однак кілька солдатів прорвалися уночі через лінію молодих німецьких вояків на нашім правім крилі, і ми були примушені відступити до села і створити нову лінію фронту. Совети вживали тактику, подібу до німців у 1941 році. Творити паніку і хаос серед противників. Те саме сталося коло Траутмансдорфу, після того, як десята сотня відступила. На полонині солдати дісталися поміж нас справа де повинна була бути охорона. За той випадок на полонині ми обвинувачували на жарті Зємбу, бо він наварив зранку макарони зі смальцем. Солдати занюхали ті макарони і прийшли їх їсти.

Я ніколи не пробував зайти до замку, котрий був завжди під обстрілом. Нащо ризикувати долею? Зємба пробував, і повернувся з малим шрапнелем у задку. Він мусив піти на долину, щоби санітар витягнув той кавалок заліза. Кілька днів він не міг добре сидіти, і ми насміхалися з нього.

Тому що ми були в горах, наш фронт крутився на всі сторони. Без советського наступу ми почувалися непотрібними. Село на долині, у яким була советська команда, було задалеко для наших гранатометів і для двох малих гармат. Дуже рідко ми могли почути над нами вистріли нашої артилерії, бо в них також бракувало набоїв. Тому то не було несподіванкою для нас, як у остатні дні місяця квітня 1945 року прийшов наказ, що на другий день в обід ми маємо зголоситися до сотні, залишити гранатомет з транспортом, і увечір ми помаршируємо, щоби звільнити на першій лінії сотню Козака. Від самого початку вони не мали відпочинку. То буде для нас перший раз бути на правдивому фронті, а не у другій лінії. Ліщинський і другі «герої» вирішили, тому що ми не мали змоги зужити стрільна, тому що була заборона, то не означало, що ми мусимо двигати ті стрільна до транспорту. Чому не зужити їх як прощальний

подарунок совєтам? Уша Скремета знав у котрім місті наша лінія була найближче до совєтської команди у селі, і думав що ми зможемо їх досягнути . Я був проти того, бо нормально нам треба були вистрілити один або два знаряди, щоби віднайти віддаль. За той час совєти почнуть стріляти і ми опинимося в стані «сидячих качок». Як нормально, мене переголосували і сказали мені взяти із собою «Entfernung Messer»(апарат для міряння відстані), щоби точно визначити віддаль. Ми розібрали гранатомет. Кожний з нас знав, що він має нести. Ми вирушили дуже рано, зайшли до найбільш висуненого кінця горба в сторону села. Ми поставили гранатомет і чекали, щоби трохи прояснилося. Наша лінія фронту була позаду нас, а спереду були тільки нічні стійки, котрі зі сходом сонця поверталися до головної лінії. Як тільки можна було побачити село, я виміряв віддаль. Ми націлили гранатомет, я з Зємбою тримали ноги гранатомета для стабільності.

Дацько натягнув асбестові рукавиці на руки, і вистрілив вісім гранат (могло бути десять). Як ми скоренько розбирали гранатомет, Ліщинський дивився на село через побільшаючі шкла і повідомив нас, що всі гранати впали на призначене місце. Люфа гранотомета була дуже горяча і я не міг її нести на плечах. Тому ми мусили тягнути її по землі на рамі поки ми не дісталися до наших позицій. Совєтська артилерія відразу відгукнулася, але чомусь ані одно стрільно не вибухнуло на горбі з якого ми стріляли. Вони напевно не вірили, що ми були такі відважні (дурні?), і зайшли так близько до них.

Повернувшись на свої позиції, ми вирішили піти до нашого транспорту. Ми зужили всю амуніцію до гранатомета, то не було потреби чекати до обіду. Розібравши наші шатра, ми зійшли на долину і долучилися до нашої сотні. Гранатомет ми запакували на фіру, взяли більше амуніції для крісів і скоростріла. Ми також вибрали наш харчовий запас і іншими стежками ми пішли на фронт. Кожної ночі наша польова кухня має приїздити близько до фронту з нашими харчами. Перед сумерком ми прийшли позаду позицій сотні Козака, які були по лівій стороні від замку Гляйхенберг. Нам показали і вияснили, де є головні позиції, а де є передні нічні стійки. Як ми подивилися з верха гори, то зауважили, що гора знижувалася легким схилом у долину до широкого поля. Нам вияснили, що то була нейтральна територія. За полем була смуга ліса, а за ним знову гори. Совєтські позиції були повздовж ліса. Посередині нейтрального поля стояв зруйнований будинок, який виглядав більше як якась шопа. Нас остерегли, щоби уважати, бо там часом скривалися совєтські «шарпшутери»(снайпери). Приблизно ста метрів від верха де ми стояли, були позиції, які ми маємо перебрати уночі від сотні Козака. То буде наша фронтова лінія. Дальше в долині, сто метрів перед початком поля, були позиції нічних стійок. Наліво від нас було кілька зруйнованих хат і кілька, жалюгідного вигляду дерев, а праворуч був дещо підвищений вершок горба. Там було обсерваційне гніздо дивізійної артилерії. Звідти артилерія діставала інформації де стріляти. То мені пригадалося, що у домі на горі біля Траутмансдорфу також був артилерійний спостерігач.

Найгірше, на тій частині фронту, було те, якщо раз хтось зайняв позиції вночі, то не міг рухатся звідтам цілий день. По наші харчі ми мусили йти по черзі вночі. Фронтова лінія устabilізувалася. Наш скоростріл MG- 42 мав два становища віддалених від себе яких 20 метрів, сполучених між собою глибоким ровом. Після стріляння, щоби збентежити ворога, можна було перенести скоростріл до другого становища. Найгіршим і найнебезпечнішим завданням була нічна стійка яких двісті метрів спереду наших становищ. (Це була яма - "лисяча діра", в якій через ніч мінялася стійка що дві години із завданням стежити за несподіваним нічним нападом ворога) Дійсно ніхто не мав охоти на такі напади, але, як то кажуть: "стереженого Бог стереже"! Яма, куди мене післали на стійку, мала "модерне" устаткування.

Хтось поширив яму і вложив там дошку, на якій можна було сісти, щоби дати ногам відпочинок. Небезпека: сидячи можна було легко заснути і стати жертвою ворога! Якщо не помиляюсь, то ми були на тих становищах від 1-го до 8-го травня 1945 р.

Мені довелось бувати на нічній стійці тільки два рази, і я ненавидів там кожну секунду. Поставте себе в такій ситуації: продовж двох годин треба було самотнім стояти в глибокій ямі. Твої друзі знаходяться 200 метрів позаду тебе. Сто метрів на обі сторони такі самі стійки в ямах, а перед тобою непрозора темна ніч і можливість "візити" непрошених гостей. Напружуєш, до болю, свій зір і небачиш нічого, хіба почуєш якийсь шелест поблизу?! Починаєш пригадувати собі історію, що сталося біля замку Гляйхенбергу. Два наші вояки зникли без сліду із своєї нічної стійки. Що сталося - викрадені човоноармійцями, чи дезертирували ??? Раптом ракета зноситься вгору і освічує довколишній терен, Стаєш цілковито засліпленим, хоч евентуально, з полегшенням, ти стаєш переконаний, що всюди панує спокій. Дивишся на годинник - от-от повинна прийти зміна. Повертаєшся до головної лінії - ти знову разом, між побратимами, безпечний.

Одного дня, хтось пригадав, що це неділя - наш Великдень! Крім сентиментального відчуття тут в окопах, де не можна було рушитися, щоб не отримати "привіт" від ворога, таке відчуття не мало ніякого значення. Тільки в серці щемлів жаль, а в душі причувався спів "Христос Воскрес із мертвих"!

На головнім фронті були "лисячі" кулеметні гнізда, а поміж ними такі ж ями і вояки з кісами. Деякі ями були сполучені плитками ровами, якими можна було пересуватися непомітно від ворога. Все таки кожному з нас було нудно стояти бездільно в окопах. Тільки рідкісні перестрілки скорострілами переривали монотонність. Ми знали де знаходилася більшість советських позицій, я певен, що вони знали місце наших позицій. Біля Траутмансдорфу між советськими відділами було багато українців, але на цьому відтинку були самі росіяни. Можна було їх пізнати, бо вони залюбки матюкалися (проклинали) сочистими російськими проклинами, особливо тоді, коли ми обіцяли повісити Сталіна на сухім дереві. Назвали нас "ізмінниками родіни", лакеями Гітлера і т.п. Їм сподобалося наше стрілянна із скоростріла - називали це "електрическим пульсомйотом". Зємба встановив місце тої "передачі" і пустив туди кулеметну серію. Від їх проклонів можна було дійти до висновку, що вони не бажали щоб кулеметна серія була аж так близько них - все листя обпало з поблизьких дерев.

Пригадую, що в перший день на наших фронтових становищах, ми втратили одного вояка через необережність. Він підняв з окопів свою голову зависоко і ворожий снайпер із розваленої хати, поцілів в його голову. На другий день Зємба попросив нас всіх дати йому наші світляні фосфорові набої. Він набив скорострільну ленту тими набоями і стріляв в одно місце на даху аж доки дах на запалився. Зруйнована хата згоріла цілком - від тоді ми не мали жодних проблем з ворожими снайперами.

Кінець війни

У ночі з 7-го на 8-ий травня ми довідалися, що Німеччина скапітулювала. Артилерійський спостерігач повідомив нас, що над ранком наша артилерія почне обстріл ворожих позицій, щоб зужити всю амуніцію. Канонада повинна затримати советське відділи від переслідування нас. Ми отримали наказ негайно залишити окопи і відв'язатися від советських з'єднань. Ще було темно, як ми залишили окопи і форсовним маршем старалися долучитися до нашого головного транспорту.

Наступних 24 години показалися дуже важкими для нас, бо ми не отримали жодного харчового приділу. Ми мусіли жити з того, що можна було знайти по дорозі. На жаль всі хати були порожні і сплюндровані. Ми зустрічалися з іншими нашими відділами, але всі вони були в подібній ситуації. По обіді ми минули позиції нашої артилерії, гармати стояли тихо, без обслуги. Всі гармати були пошкоджені, щоб не попасти цілими у руки ворога. Минаючи малу залізничну станцію, на якій, з двох вагонів, хтось з наших хлопців викидував з вагонів хліб юрбі вояцта, що товпилася навколо. Теодосій зумів захопити чотири буханці хліба - жити стало краще - жити стало веселіш! Аж на другий день ми злучилися з нашим "тросом" - транспортом. Життя дійсно прибрало стану "нормальності".

З кожним кроком на південний захід, дорога ставала перевантажена відступаючим вояцтвом; були там німецькі відділи, що перебували в Хорватії, козацькі відділи Краснова. Один з наших вояків змагався з німецьким офіцером - обвинувачував його в ненависті до українських вояків і збирався його застрілити. Нарешті, хтось з наших старшин спромігся успокоїти його - мовляв: - війна скінчилася, чи варто брати на свою душу ще й смерть якогось німака !

Наша ціль - перейти ріку Мур, яка творила демаркаційну лінію між СРСР і західними аліянтами. Далі нам треба буде маршувати на Юденбург, відтак на Зальцбург і там здати зброю аліянтам. Нас повідомили, що советські частини посуваються за нами двома шляхами: один шлях паралельно до нашого; вони стараються перетяти нам дорогу, а другий йде за нами. Шкода, що деякі наші частини вистрілювали світляні ракети і тим давали знати ворогові про наше місце перебування. Наш батальйон відступав останній, тож сотник Козак вибрав найкращу одиницю ("Ягдцуг), щоб стерегти наші тили. Нарешті ми дійшли, вже останні, і перейшли міст на ріці Мур. Ми вирішили тепер трохи відпочати, тоді коли сапери почали мінувати міст і висадити його в повітря, щоб перешкодити советам перехід за нами. Раптом почалася паніка ! Над нами з'явився советський літак і почав обстрілювати нашу колону. Не було часу і місця де сховатися, всюди крик перестрашених і ранених вояків, іржання переляканих коней. Чому якраз вмирати тепер, коли закінчилася війна ? Пригадалася повість "Війна і Мир" ! Хтось почав стріляти до літака із скоростріла і літак відлетів.

Нарешті ми перебралися через ріку Мур. Дорога до Юденбургу була забита відступаючим військом, та й не тільки дивізійниками. Жодних несподіванок не було, якщо не врахувати "джіпа" з американськими офіцерами, що їхали на зустріч советській армії. У віддалі яких 10 км від Юденбурга, наша колона затрималася. Ми знайшлися гейби на побоєвищі. По обох боках дороги маса залишених перевернених автомобілів, возів. Зємба знайшов мотоцикль, в якому була ще бензина. Разом з нашим чотовим Скреметою вони подалися в сторону Юденбурга, щоб довідатися про причину затримки. Вони таки не повернулися. Славко Ліщинський, наш десятник, вислав нас поміж переверненими машинами шукати за поживою. На щастя нам вдалося знайти кілька конзерв свинячого м'яса, сухарі та кілька пачок меленого сушеного волового м'яса.

Раптом знову паніка ! Надїхали на конях "казакі" Краснова з криком, що в Юденбургу вже совети, які вилапують всіх в німецьких уніформах і беруть їх під варту. Ми мали два малі візки (вже без гранатомета і амуніції) сполучені до себе і молодого коня, тому ми вирішили звернути вліво і горами оминати Юденбург. Наша дорога скоро замінилася на вузьку польову доріжку, якою ледве-що можна було проїхати візочком. Нам вдалося виїхати на верх гори, хоч в кількох місцях ми мусіли прорубувати дерева, щоб зробити місце на візочки. Вже почало смеркати, коли ми видрапалися на верх, в доли видно було світло - якесь селище ? Заки ми там доїхали, нас застав вечір. Ми зауважили якусь простору будівлю - мабуть млин, бо можна було бачити і велике колесо. Рішено там заночувати. Але то була тільки мрія ! Нас зустрінули мешканці того села і повідомили, що тут вже була советська патруля. Вони патрулюють дорогу поміж Юденбургом і Зальцбургом. Нам порадили, якщо ми хочемо оминати патрулю, то ми повинні, дійшовши до головної дороги, звернути на південь в сторону Фельдкірхен.

Наша група налічувала 20 осіб. Всі ми рішили йти в напрям Фельдкірхен. Аж над ранком ми прийшли до роздоріжжя. У маленькім селі ми трохи відпочили і рушили в дальшу дорогу. Селяни повідомили нас, що за селом югославські партизани зробили заставу і розброюють всіх вояків. Вони радили нам не починати з ними суперечки, бо наша дорога веде нас через неприступний, дикий терен і було б трагедією, якщо б хтось з нас після закінчення війни втратив своє життя.

Але на заставі стояв тільки один партизан(а може їх було більше похованих в корчах). Ми подарували йому тяжкий протилітунський скоростріл, здобутий ще на Словаччині і амуніцію до нього та кілька непотрібних крісів. Машинову зброю ми затримали, бо мріяли, що вона нам може стати в пригоді на випадок зустрічі із советською патрулею. Також ходили паролі(чутки) про можливість воєнного конфлікту аліянтів з советами.

Частина II-а

Ми продовжували наш марш далі горами, часом стрімкими покрученими дорогами ще цілий день. На одній поляні ми зустріли велику групу дивізійників, що зупинилися на відпочинок. Вони мали зі собою вози, коні і були добре озброєні. Ми відітхнули з полегшею. У більшій групі ми чулися безпечнішими. Командир групи погодився, щоб ми долучилися до них, але під умовою, що ми віддамо йому нашого коня. Славко запитав його що ми маємо робити з нашою зброєю котра була на візках, то отримав таку відповідь: - "війна закінчилася - зброї вам вже не потрібно"! Почувши таку відповідь, ми не погодилися на його умови і помаршували далі самі. Не пригадую, як довго ми маршували тими гірськими альпійськими пасмами. Найбільше докучав нам голод. Конзерви смальцю з кількома шкварками ми боялися їсти, щоб не дістати розвільнення.

Ніби чудом, зустріли ми чоловіка, котрий сказав нам, що ледви за яких два кілометри знаходиться збірний пункт для полонених, де англійці розбрюють всіх. Почувши це, ми відразу віджили. Першу річ, що я зробив, то розібрав мою пістолю на всі частини і порозкидав їх по різних місцях. Пістоля була моєю особистою пам'яткою із Словаччини, і я не хотів, щоб вона дісталася в які-небудь інші руки !

Ми в Шпіталі (Spittal am Drau)

Дійшовши до збірного місця, ми здали зброю англійцям, залишився нам тільки один кінь - англійцям не залишили жодного путнього сувеніра. Збірний пункт для дивізії розмістився недалеко ріки Драви, на широкому оболонні, біля міста Шпіталь (місто дістало назву від великих шпіталів, що розмітилися в давнину в тій місцевості). Тут вже зібралася велика маса наших вояків. Хоч голод дошкуляв далі - всі були вдоволені, що ми врешті під опікою англійської армії.

Проголошено збірку, бо хтось з наших вищих старшин приїжджає нас відвідати. Ми вишикувались у ряди, тоді в'їхав на коні імпазантний, з борідкою, високого росту, старшого віку, старшина. Хтось шепнув, що це генерал Крат. Він розпочав своє слово до нас, непривичним нам акцентом: "Казакі" ! Тема його промови :- не тратити надії, бо прийде ще час, коли ми знову візьмемо зброю в руки і станемо разом проти відвічного ворога Москви. Наша Дивізія залишається як одна цілість. Мені виглядало, що ми, як блудні сини повертаємось додому, де ми знайдемо в обіймах рідних і всі наші воєнні проблеми і голод підуть у забуття. Але дійсно яка буде наша доля ? Чи англійці видадуть нас советам ? Якщо так - то ми здавали собі справу, що наш шлях заведе нас на Сибір і то без поворотного квитка.

Більшість вояків Дивізії отаборилась під голим небом. Славко Ліщинський пішов нас зареєструвати, щоб отримати харчеву пайку. Він повернувся із металевою банькою американських сухарів (кексів), величиною приблизно 45 x 25 см. У таборі є пункти, де можна буде отримати каву. Над табором час до часу літали транспортні літаки і скидали харчі та інші потрібні речі. Харчів не бракувало, але їх розподіл відбувався досить хаотично. У таборі перебувало тисячі полонених, але тому, що ми були зареєстровані останніми, зв'язок з командою табору не був належно нав'язаний. Однак не можна ганити команду табору за хаос, так як не можна ганити курку, що біжить з відрубаною головою !

Принайменше погода була привітна. Хоч наші шлунки воркотили від голоду, ми переспали ніч накриті нашими цельтами (непромакальний матеріал) під голим небом. Ранком я пішов шукати крану з водою і знайшов один біля стоянки великих вантажних машин. Я тільки що почав митися, як в одній машині відкрилася заслона і я побачив молоду дівчину - красуню, що простягнувши руку - позіхала. Зі середини чути було обурений мужеський голос, що наказував їй закрити заслону. Повернувшись до нашої групи, я розказав їм про мою пригоду. Всі почали сміятися і кепкувати з мене. То була карета медичного корпусу і всі про це, крім мене, добре знали. Ліщинський пішов знову до команди табору за харчами, але відповідь була такаж сама: - заждіть - все буде поладжено в свій час !

На сніданок ми поїли кілька сухарів, але голод не покидав нас. Комуś впало на думку, щоб піти до побли́зьких селищ і в селян і пробувати заміняти нашого коня. Нікому на думку не впало, щоб використати нашого коня на м'ясо. Він був наш друг, що ділив нашу долю і недолю ще від Словаччини. Наш фірман Головчак, я і Теодосій взяли коня і подалися через ріку Драву в селище з метою виміняти коня на поживу. Один з господарів не погодився на виміну, мовляв: - цей кінь є військове майно і його можуть покарати а коня відібрати. Така сама історія була і з другим бавором. Але ми пішли трохи далі і знайшли велике господарство - хутір і досить привітний до нас господар. Йому сподобався наш молодий кінь, хоч він мав такі самі побоювання до властей. Але Теодосій показав йому, що військовий номер був вибитий на копиті коня, що можна буде легко спилувати. Якщо в нього знайдеться пильник, ми можемо зараз для нього це зробити ! Це переконало його на стільки, що в заміну дав нам кілька буханців хліба, велику вуджену шинку і кілька слоївків маринованого м'яса.

Ми вернулися на базу пізно пополудні. По дорозі через міст на р. Драва ми зустріли одного грузина, який сказав нам, що йде на залізничну станцію, щоб долучитися до транспорту з колишніми "ост - арбайтерами" (робітниками). Він заохочував і нас долучитися до того транспорту - "давайте вертаємося на родину". - Та ми не росіяни - відповідаємо йому. "Але ми всі рускіє" - наполягав він ! Цікаво, як далеко від Грузії він нарешті заїхав ?

Повернувшись до табору, ми були дуже вдоволені, що наш кінь попав в добрі руки бавора. Зараз ми розділили принесені харчі поміж членів нашої групи. Ліщинського не було, бо він знову пішов до адміністрації табору клопотатися за харчами для нас. Його, як звичайно відсилали від одної особи до другої, з остаточним негативним вислідом. Мені пригадалася розповідь мого батька. На празник Спаса, підчас обіду, батько оповідав про вояків, котрі завжди нарікали, що вони голодні, тоді як їх офіцери мають подостатком поживи. Тоді командир того відділу продемонстрував їм таку притчу: він наказав їм всім стати в один ряд, зробити великий сніговий бальйон і передав першому, в ряді, воякові. Він наказав тому воякові потримати цей сніговий бальйон кілька секунд і передати другому, в ряді воякові. Останньому воякові в ряді майже нічого не залишилося з того бальйона. Виходить, що чим далі ти знайдешся від верху, тим менший буде твій пайок.

Полк. Долинський і ген.Крат підписують документи ???

Їдемо до Італії

Найбільше ми були занепокоєні советськими намаганнями; вони далі наполягали на тому, що ми є їх горожани, ми повинні вернутися на "родіну". Однак, завдяки українським старшинам, що служили в американській і канадській арміях, також завдяки деяким англійським установам, ми оминули такої "щасливої" репатріації на їх родіну. Прийшла постанова англійської команди, що нас мають перевести до Італії, де знаходиться стрижінь Бритійської Армії.

Вже на другий день ми спакували своє мізерне майно і завантажились на машини і через гори Апеніни, нас повезли до Італії. Переїжджаючи через малі італійські селища, за нашими автами бігали молоді італійці, кидали на нас каміннями і показували, недвозначно, пальцем на горло - мовляв:- тут ви знайдете свій кінець. Мені пригадалася книжка (переклад з англійської) з гімназії під наз. "Багряний Цвіт" авт. баронес Орчи. Коли на возах везли вельмож на страчення гільотиною, то сп'яніла юрба, з криком, кидала на них камінням, очікуючи смертельної оргії.

Перший перестанок був в м. Удіна, де вже знаходилася маса німецьких полонених. Англійці зразу нас всіх обшукали, шукаючи за сувенірами, в декого ще знаходилися пістолі, які англійці приховували собі на пам'ятку. Ми ночували там одну ніч. На вечеру подали нам досить обильну страву: - горохова зупа, бараболя і книдлі з меленого м'яса у сосі. Можна було теж отримати "репету". Аж стає смішно, бо коли в тебе є наповнений шлунок, то здається, що ти вже в раю ! На снідання ми отримали англійську вівсянку і подалися далі автами в гліб Італії.

Нарешті ми прибули до великого табору, що розложився на просторому, без дерев, оболонні. Там видніла одна хатка - місце для команди табору і тисячі німецьких полонених. Нас примістили на самому краю табору, очевидно - під голим небом. Хоч то був тільки кінець травня - сонце вже пражило немилосердко. Правда, німці вже мали зорганізовану систему доставки харчів але видали нам скромну пайку аж на другий день. Водяні водопроводи стояли на верху - днем, вся вода була горяча і не надавалося до заспокоєння спраги. Нікого, крім нас, тут не було з Дивізії. До нас прийшов німецький офіцер з команди табору і повідомив нас, що ми тут не повинні бути - очевидно зайшла якась помилка.

Нарешті, на другий день ми отримали шатра з приміщенням на 10 осіб. По каву і снідання і обід, кожний мусів йти сам особисто, кухня була яких 500 м. віддалі від нас. Німецьке ставлення до нас змінилося на краще, коли вони довідалися, що ми тримали фронт в Каринтії до останнього дня війни. Шкода, що між нами не було ні одного з наших старшин, наш уша репрезентував нас перед німецькою командою табору. Життя в тому таборі було мізерне, ніхто не мав зайнят, тільки днем, з нудьги, ми обходили навкоги табір.

Поділ харчів був досить скомплікований. Давали нам сухарі (кекси), які були покрушені, треба було імпровізувати якусь вагу, щоб рівно поділитись тими кексами. Мені припала "честь" такі сухарі важити. Мене обступила наша група, дев'ять пар очей обсервувало мене, щоб я, було, не дав кому забагато. Мені пригадувався час з мого дитинства: я мав яких 10 років, моя сестра Люба - 8, а брат Богдан - 6. Коли наші батьки поверталися з Дрогобича, то

привозили нам гостинця - великий блок шоколяди і давали мені розділити на три частини. Поділивши шололаду на три купки, я зауважив, що одна купка була трохи більшою. Очевидно, я - найближчий, вхопив цю купку першим, але коли сестра поскаржилася на мене батькам, мама наказала мені поставити свою купку назад на стіл і взяти собі купку, яка залишиться на столі. На мою пропозицію, щоб сестра розприділяла шоколад, мама відповіла, що я, як найстарший син, маю повинність розприділяти шоколад ! Але я відбився від теми.

Їдемо до Беллярії - табір 5 Ц

Ми перебули в тому таборі яких два тижні, які видалися мені роком ! Щоб трохи відсвіжитися від спеки, треба було чекати аж як зайде сонце. З водяних водопроводів, які знаходилися на верху землі, стирчали вгору рури з краном. Вони були настільки високо, що нахилившись, можна було під ними стояти і таки добре скупатися та відсвіжитися від денної спеки.

Я гадаю, що я не дуже помилився, коли ранше згадав, що ми були в тому таборі яких два тижні. Бо коли, нарешті, приїхали по нас вантажні авта, щоб завести нас до спільного дивізійного табору в Беллярії, в якому ми, нарешті з'єдналися з нашими побратимами, ми, хоч виїхали першими з табору біля м. Шпіталь, то до Беллярії ми прибули останніми. Табір Беллярія, за високою дротяною огорожею, вже був добре організований, під шатрами, включно з відповідною командною системою. Понад десять тисяч нашої братви примістилися під шатрами на полі, де були ще залишки доспілої пшениці. Наша команда табору примістилася в самотній хатині на тому полі.

Прибувши до Беллярії, нам відчинили високу браму, за якою, якимсь чудом, вже ждав на нас великий гурт таборовиків. Хтось з них крикнув :гей "Киця", ти холеро, де ж ти ховався до тепер ! Я гадав, що тебе зловили совети і забрали на родину ! "То був Володимир Вовк, член нашої чоти, котрий завжди так мене кликав. Я відразу піднісся на душі, коли почув такий чудовий "привіт", бо то означало, що я нарешті повернувся додому, до моєї прибраної родини. Тому, що ми прибули до табору майже останніми, нам призначили місце зараз при вході до табору, наліво від брами, вздовж колючої загороди. В тому були плюси і мінуси. Плюс був в тому, що ми були першими, які довідувалися, що діється поза дротами, а мінус - ми мусіли йти (а дуже часто бігти) доброго пів кілометра до лятрини (виходка), що знаходилася на противній стороні табору. Як я згадав повище, табір знаходився на полі, на якому ще росла пшениця, ячмінь і кукурудза. Від брами йшла польова дорога аж до другого кінця. З правої сторони недалеко брами знаходився самотній будинок - приміщення нашої команди табору. На дереві біля того будинку висіла таблиця, на якій прикріплювали повідомлення команди, було там також місце на якому появлялися поезії таборовиків, розшуки загублених побратимів, то що. Команда табору була вже встановлена, так, що нам тільки залишилося завдання утримувати чистоту і порядок навкола наших шатер.

Далі примістився там "Медичний пункт", а за тим - кухня - великі казани, призначені для кожного відділу, ну і кухарі з великими кохлями. По лівій стороні дороги - розклалися шатра для "смертельників" - селепків, як ми себе часто жартом називали. Лятрина при кінці табору була заслонена тільки з одної, таборової сторони, цельюю. Вздовж викопаних ровів були прикріплені грубі дрючки, на яких можна було, до схочу, сидіти.

Існували проблеми з гігієною. Багато не хотіли йти пів кілометра до лятрини, деякі вже не могли добігти (як мали розвільнення) і використовували поле з кукурудзою. Таборова поліція не могла з ними справитися, то ж прийшли на допомогу самі таборовики. В досить драстичний спосіб лапали "винуватого" і фізично його шантажували - кричали "бий, я його знаю" ! В більшості, такі недомагання вдалося якось викоринити.

Була ще одна проблема - докучали нам воші, які, на прохання нашої команди, англійські санітари скоро нам допомогли їх викоринити. Ми отримали якийсь жовтий порошок, який зробив для нас чудову роботу. Більше вошей в нас вже не було !

Наше шатро було чи не шосте від входової брами. Воно було підтримуване бамбусовими дрючками, було високе, так, що можна було не згинаючись, ходити по шатрі

Нас було десятеро у шатрі, хоч всіх прізвищ не пригадую. Славка Ліщинського, бо знаю його ще з дому, Володимира Вовка і Теодосія Андрушка, також Юрій Форись, бо вони були мої близькі приятелі з якими я ділив свою долю і долю. Одного дня падав зливний дощ і ми добре підмокли - коци і вся постіль, яку треба було згодом сушити на сонці. Також ми повикопували рівчачки довколо шатра, щоб вода могла спливати поза шатро.

Кожного ранку переводилася збірка. Ми перед шатрами шикувалися у п'ятдесятки, десять лав по п'ять рядів, тоді коли англійський службовий офіцер у супроводі кількох вояків йшли попереду нашої лави. Англійські вояки рахували ряди і звітували: "Fifty Sir" і т.д. І це були перші англійські слова, які ми собі засвоїли - "п'ятдесят пане" !

Загроза репатріяції на "родіну" !

Одного дня, десь пополудні, у таборі зчинився жахливий крик. Ми всі повибігали з шатер...що сталося ? Наше вояцтво, гурмою, бігло в сторону входової брами. Побігли і ми. Біля брами вже лежало розпростертими багато наших побратимів, які кричали - " хіба по наших трупах ви пройдете до табору !" ...І ще, ніби то совети перебирають табір від англійців! Забрало досить часу і англійської дипломатії, щоб переконати нашу Команду табору про те, що советська репатріяційна комісія просить дозволу увійти до табору, щоб зустрітися з тими полоненими, які бажать вернутись на "родіну". Вкінці командант табору ген.Крат, в порозумінні з вояцтвом, погодилися впустити советську комісію до табору і тільки в супроводі англійських офіцерів і під умовою, що вони не мають права входити до наших шатер. Для певності ми рішили заступити рядами вхід до наших шатер.

Репатріяційна комісія мала деякі, незначні успіхи. Зголосилося кілька молодиків, які долучилися до Дивізії вже після капітуляції і не мали виробленої лояльності до неї. Після кількох спекотливих, неуспішних днів, Комісія рішилася на інший спосіб заманювати полонених до повороту на "родіну". До розпорядимості, їм призначили велике шатро за брамою, до яких поодинокі мали входити полонені із своїми особистими клунками. Раз хтось рішився вертатися - виходив із шатра іншим отвором і навантажувався на машину.

Після такого інтерв'ю, нас збирали групами по десять чоловік, яку скеровували неподалік від шатра в затишне місце, де один із советських офіцерів провадив з нами гутірку. Це був українець, з прекрасною командою української мови. Він роздавав нам папіроси і випитував звідки ми є, чому пішли до дивізії і що нам на перешкоді, щоб вернутися додому. Свобідна гутірка - щира відповідь ! Ми розповідали про звірства НКВД підчас їх втечі на схід, давали неправдиву назву свого місця походження і наше недовіря до обіцянок Комісії. Він пробував нас заспокоїти, що зараз вже все змінилося, та якщо ми готові включитися у відбудову зруйнованої країни - нам все буде прощено. Він був дуже самопевний, давав нам відповіді як переможець, на пр.хтось зауважив, що він обутий у німецькі військові чоботи. Його відповідь була, що він не тільки має німецькі чоботи, але й цілу Німеччину !

У шатрі, розмістився за столом советський генерал з численними медалями на грудях два офіцери із широкими пагонами на раменах та одна жінка у військовій уніформі. Позаду стояв англійський офіцер. Жінка попросила мене сісти на лавку і почала говорити про нашу країну, яка є знищена війною і потребує нових, сильних рук, щоб її знову розбудувати. Ваші матері і жінки журяться про вас і нетерпеливо очікують вашого повороту. Така серцещипательна промова, очевидно, мала на меті заспокоїти нас і допомогти нам рішитися на поворот. Я трясся, мов осиковий листок, бо боявся, щоб щось не закінчилось не так, як я собі того бажав і нетерпеливо очікував закінчення тої церемонії, щоб повернутися до табору в безпечне коло своїх побратимів.

Репатріяційна комісія не була задоволена вислідом їх зусиль. Їм дозволили увезти до табору на джіпах побратимів, що рішили вернутись додому, в новеньких англійських мундурах. Це також не дало бажаних успіхів - противно, багато з нас закидали їх камінням з криком "зрадники". З похиленими вділ головами, їх вивези з табору; видно було, що їм також прикро, бо були змушені до такої акції. Вони дійсно бажали одного: вертатися чим скоріш додому !

Кінцевим актом комісії було оскарження таборової команди і наш офіцерський склад, будь то вони шантажують рядових полонених і забороняють їм вертатися домів .

Комісія домоглася того, що спершу командний склад був вивезений з нашого табору до табору ч. 12, і скоро потім перенесли туди більшість нашого офіцерського корпусу. Згодом цей табір зліквідовано, а залишки табір'ян перейшли до табору ч. 3, що був в сусідстві табору ч. 2. Майор Савелій Яськевич перебрав команду нашого табору.

Не зважаючи на советську загрозу, життя в таборі йшло "нормальним" руслом. Йшли поголоски (паролі), що совети шукають між нами воєнних злочинців, в тому за полоненими, що мають на лівій руці знак : букву "А" "В", "О" або "АВ" - знак, що вказував на групу крови, систему, яка практикувалася для відділів СС і Зброї СС. Деякі полонені, які мали такі букви на руці, бо такий знак відбивали без огляду на особисту згоду, панікували і старалися цей знак в якийсь спосіб випалити. Але це, майже ніколи, їм не вдавалося. Зате, часто, на руці кидалася інфекція а з тим і комплікація та можливість врати цілої руки, а то й життя !

Нам далі дошкуляв голод. Харчові порції були малі - приписово, на одного припадало 1200 калорій денно. На таких харчах можна було свobodно сидіти, але коли підіймешся - закрутиться світ і можна легко впасти. Вечером ми діставали приділ сухарів (кексів) - "намакальних". Так званих тому, бо як рано ми їх кидали до кави то вони побільшувалися у два рази. Навіть як їх можна було висушити на сонці - вони не корчилися. Отже нам здавалося, що їмо багато більше. Виглядало, що розум можна ошукати - але не ошукаєш шлунка !

Іншою проблемою був брак тютюну. Приділу папіросів не було. Курці користувалися тютюном купленим на "чорному ринку". Обмінним курсом служили кекси - нормально: три кекси за один папірос (скрут). Дійсно курці тратили на й так обмеженому приділі харчів. Але треба було якось заспокоїти свій налог ! Тютюн привозили члени тз. "Шайскомандо" - санітарна група, що чистила лятрини і вивозила бочки з відпадками поза табір, часто вимінюючи відпадки італійським селянам за тютюн та різні харчі. (в той повоєнний час селянам бракувало штучного навозу і був попит на людські таборові відпадки). Однак до виміни кексів за тютюн треба було ставитися дуже обережно. Бракувало якогось морального кодексу у нелегальній торгівлі і часто, а переважно курців, ошукували. На пр. у скручених папіросах можна було знайти трачиння або висушене листя. У нашому шатрі, після наради, ми рішили перестати курити. Але наша постанова тривала тільки два тижні ! Один з наших побратимів час до час кудись зникав ! Ми дослідили, що він часто відвідував свого знайомого в іншому шатрі, і там собі палив !

Якимсь чудом Ліщинський отримав замовлення вислати з нашого шатра двох робітників до англійського військового табору. Він призначив мене, тому, що я вже засвоїв собі кілька англійських слів та ще когось - прізвища не пам'ятаю. Нас запровадили до великої двоповерхової будівлі. Увійшовши через браму, нам аж очі засвітилися: на стежці і біля паркану ми побачили масу великих "цюків" - недокурків. Це було багатство, яке нам усміхнулося, треба було тільки вичекати нагоди і їх позбирати ! Виглядало, що в тому будинку містилася головна команда військової англійської округи. В той час, крім шефа у кухні, ми більше нікого не бачили. Наш обов'язок - чистити усі житлові кімнати. Також у кімнатах ми назбирали багато здорових недокурків і впхали їх у наші торбинки. Пополудні шеф закликав нас до кухні і там ми приглядалися як він робив книдлі з меленого аргентинського м'яса, вкладав їх у рідке тісто (пасту) і далі вкидав до кипучого товщу. В іншій посудині він смажив у товщі бараболю покраяну на подовгасті кавалки (чіпси). Під кінець, наші бажання здійснилися - він запросив нас до миски смаженої бараболі і книдлів. Після таборових сухарів - це для нас був нечуваний бенкет! Після нашого обіду - ні, бенкету, шеф показав нам пальцем, що ми маємо односторонню обідову переву. Також руками, ми вказали йому, що бажано вийти надвір, на свіже повітря, він кивнув головою і сказав нам "Окей бойс"! - (добре хлопці !). Ми не гаяли багато часу і позбирали всі "цюки", що були там порозкидані. Від'їжджаючи, шеф подарував нам кілька конзерв з м'ясом, на яких дата вжитку вже була застаріла.

Пізніше, повернувшись із нашими "скарбами" до нашого табору, не було кінця радості. Ми всі взялися до роботи: Ми звогчили наші недокурки водою, щоб не розсипати тютюн на порох, відтак відтинали прикурени кінці і залишили їх собі, далі обережно розрізували папірок і скидали тютюн на купку. То була наша обмінна валюта, за яку ми могли купити на "чорнім ринку" все, що було потрібне в шатрі. А застарілі конзерви ми виміняли на свіжі, у таборовому маназині.

Найкраща пора дня у таборовому житті, була перед заходом сонця. Тоді з будинку таборової Команди лунав звук сурми, а ми всі виходили із шатер шикувалися у ряди і на команду "Струнко" ми починали вечірню молитву. Після молитви ми, спонтанно і на повні легені, співали гімн "Боже вислухай благання - нищить недоля наш Край"... з вірою, що советська Комісія почує наш спів і відчує нашу любов і відданість нашій Батьківщині і надією, що вони врешті заберуться проч на свою родину !

Майже кожного дня італійське сонце жарило безощадно; ми звичайно ховалися у тіні шатра. Ніколи не забуду того дня, коли вітер, котрий звичайно віяв від моря, почав віяти з півдня в напрям моря. Гарячий вітер не давав нам свobodно дихати, здавалося, що ми стояли напроти відкритої доменної печі, а вогонь зуживав увесь кисень. Думалось, що нам от-от буде кінець ! Хтось голосно порадив, щоб сховатися у тінь шатра і накритися мокрим рядном. Богу дякувати, така неймовірна спека тривала тільки один день !

У Беллярії, таборі 5 Ц, ми перебували майже чотири місяці. За той час в таборі кипіло наше культурне і побутове життя. Створився хор під дир.хор.Степана Гумініловича. Цей хор можна було почути кожного дня як робив свої репетиції, таки на дворі. Створилася футбольна команда, побудовано футбольну площу, на якій відбувалися змагання з німецькою командою, що приїжджала з іншого табору. Виділено молодиків до 18 літ і зформовано з них Курінь Молоді. На таборовій дошці біля Командного будинку, крім оголошень, появлялися різні "твори - поезії", в тому гумористичні Володимира Каплуна та Юрія Фориса, який жив з нами у нашому шатрі.

Одного дня Теодосій сказав мені, що на дошці оголошень є запрошення до всіх, з освітою принаймні 6 гімназійних клас, від якогось Мирослава Борисюка, прийти на означений час коло дошки оголошень, з наміром обговорити можливість створення матуральних курсів. Правду сказати, ми дивилися на це з великим скептицизмом, хоч серце почало битися скоріше. Невже буде можливість відзискати втрачені роки, втрачену юність ? На сходини ми таки прибули. Там вже зійшлася велика група молодиків, деякі із запаленими очима і з вірою у краще майбутнє. Мґр. Борисюк представив себе, як колишнього гімназійного учителя, коротко зреферував свої пляни до дальшої науки і повідомив нас, що ми вкортці перебираємося до іншого, більшого табору, де, він вірить, що йому вдасться, в порозумінні з нашою і англійською Командою, перевести свої пляни в життя.

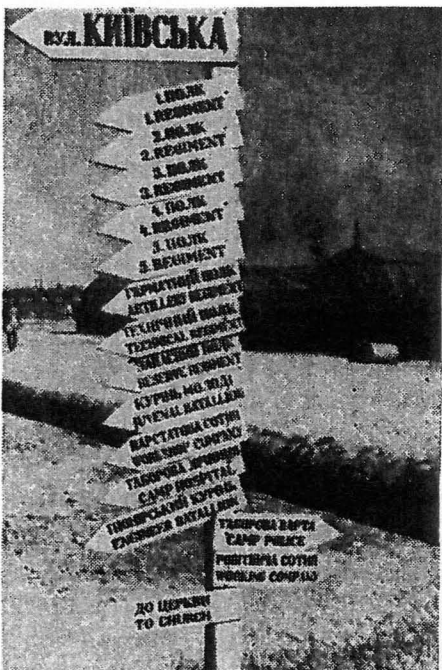

Одинокий будинок в таборі Беллярія - таборовий Штаб

Ми в таборі ч. 1

Адміністраційна структура табору була далі зорганізована на військовий формат: полки: перший, другий, третій, четвертий, гарматній і деякі технічні одиниці як, Варстатова сотня та інші. Від так сотні, чоти та групи з відповідною командною гієрархією. Так було легко перевіряти особовий склад табору і запевнити доставку харчів.

Десь в жовтні 1945 р. нас повідомили про перехід до великого табору ч. 1 біля м.Ріміні і Мірамаре . Перевозили нас вантажними машинами. Одного дня прийшла й черга на наш перший полк. Різниця межі двома таборами була велика. Табір Беллярія мав вигляд Пластового табору, тоді коли Рімінський табір виглядав як військовий табір з усіма полеглими, дорогами, хоч далі під, вже, великими шатрами - з приміщенням на 10 осіб кожне. Табір розложився недалеко головного шосе між містами Чезенатіко - Католіка. Від головного шосе йшла доріжка до табору. з бараками по обох боках для англійської таборової варті. Перед входовою брамою було мале приміщення для вартового з допоміжними членами - дивізійниками. За брамою по лівій стороні було приміщення на "калабуш" - арешт, обгороджений колючим дротом. Далі розміщені "ніссен" бараки, в яких містилася таборова адміністрація та різні допоміжні одиниці. По правій стороні - бараки магазини та кухні для кожного полку, робітничі сотні. Були дві головні широкі вулиці: Львівська і Київська та багато вузьких доріг поміж полками. Головна дорога перетинала табір аж до противного кінця.

Загальний вид на табір ч. 1
Назва вулиць на перехрестю

На тих двох головних вулицях, два рази денно проходила числова перевірка табір'ян. Табір творив прямокутник, звернений одною стороною до шосе "Вія Емілія" та простягався своїм північним боком вздовж дороги, яка йшла до Сан Маріно. По противній стороні знаходився німець-

кий табір ч. 2, а далі - інтернаціональний ч. 3 . Увесь табір був обведений двома рядами грубої сітки, заповнені колючим дротом. В одному розі з правої сторони стояв вже неживаний ніким бункер з гарматою - об'єкт зацікавлення влади і полонених в майбутньому.

Коло магазинів пор. Костя Мельника був барак - бібліотека Студентської Громади. Зараз з правої сторони примістився Курінь молоді, а трохи далі, згодом - бараки і житлові приміщення студентів Матуральних курсів. Потім недалеко збудовано українську католицьку церкву, віддак лазничка із гарячою водою, театр Побідинського, далі "Ревір" - медичний центр. Там, в одному з бараків "урядував" мій вуйко - ветеринар Стефан Ших. За ревіром стояла українська Православна церква, Рільнична школа з широким полем, на якому учні Рільничої школи розсаджували всячину - від зеленини до бараболі, чим підсилювали скупу дієту таборовиків.

Ближче дротяної загорожі влаштовано спортову - футбольну площу, на якій відбувалися славні футбольні змагання з німецькими та англійськими командами, бокс і легкоатлетика.

По противній стороні, недалеко Штабу, в бараках, примістилася преса - "Життя в Таборі" і "Батьківщина", редакція гумористичного журналу В. Каплуна "Оса", приміщення хору Гумініловича. Недалеко, на вільній площі відбувалися змагання з відбиванки, також, хоч раз в тиждень - висвітлення німецьких фільмів (в час нашого перебування в тому таборі показано нам яких 105 фільмів). На тій площі були влаштовані теж популярні душі з холодною водою, найбільше вживаних літом, в гарячу погоду.

Далі розложилися просторі шатра 1-го полку, (командант хор. Богдан Тарнавський), відтак Другий полк, Третій і Четвертий, Технічна сотня і Гарматний полк. Вкоротці зайшли зміни у форматі табору - всі військові назви полків були замінені на блоки.

Наша десятка з Беллярії розійшлася, хто куди. Всі ми зайняли шатро в Першому полку. Але скоро Ліщинський злучився з хористами, я і Теодосій скоро спакували свої "манатки" і долучилися до призначеного приміщення для Матуральних курсів, Вовк пішов до Куреня Молоді, Юрій Форись до редакції "Оса". Я не міг зрозуміти, як молодики, котрим ще не "свиснуло" 18, могли діставати додаковий приділ харчів та ще й червоне вино, тоді, коли ми могли тільки дивитись на них із неприхованою завистю! Нема правди в світі!

Ми почали відчувати, що ми будемо жити в таборі довший час, бо ми перебували в сусідстві таборів німецьких полонених. Кожний з нас думав як знайти собі якесь корисне зайняття. Я довідався, що в одному з бараків провадиться курс французької мови і рішив там записатися. Знання ще одної мови ніколи не зашкодить! На тім курсі я перебув всього три дні. Підчас першої лекції я вивчив тільки одну фразу: "Папа фініра вотр крават". На наступних лекціях я відстав позаду, бо всі присутні учні проходили військовий вишкіл у Франції і трохи знали цю мову та розмовляли французькою з учителем, тоді як я сидів як той туман вісімнадцятий. Тому я залишив французькі лекції.

Нам на початок, не дозволяли виходити з табору. Тому я ніколи не забуду нашої першої прогулянки до моря. Приблизно сотки нас і з одним старшиною, вийшли ми крізь браму, перейшли через головну дорогу і помаршували в напрям малого містечка Мірамаре. Ближче міста ми почали співати українські маршові пісні. Мені здається, що з нами був також англійських вояк - охорона. Дійшовши до моря, ми перестали співати і мов зачаровані, дивилися у синю далечінь. Я багато начитався про море, але то не є те саме як дивитися власними очима у безкінечний простір моря. Продов ж одної години ми плавали і з захопленням дивилися на маленькі морські мікросотворіння - коники, зізди - прямо зачарований світ!

Ми знову студенти - розпочинаємо науку!

Скоро після тої прогулянки, ми покинули нашу сотню і перейшли до шатер, зарезервованих для Матуральних курсів. Всі аспіранти мали перейти вступний іспит, щоб доказати, що вони попередньо вчилися в гімназії або відносно, в середній школі. Я йшов на той іспит з трепетом серця, бо ж минуло добрих два роки від часу коли я останньо сидів у шкільній лавці. Але показалося, що іспит був відносно легким. Приблизно були такі запитання: " - що таке літмусовий папір (з хімії), що означають слова деклінація і коньюгація (латина)? Я навіть похвалився цитатою з латини: "Quo usque tandem abutere Catelina paciencia nostra" Після того були питання з історії України та математики - і я став студентом курсів.

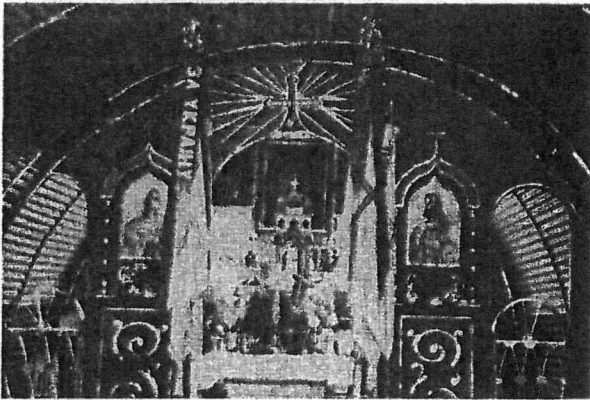
Курси оформилися в чотирьох класах з різними акцетами науки. Клас "А" - класичний відділ з натиском на мови і літератури (українська, німецька, англійська і латинська). клас "Б" - математично-природничий відділ, з натиском на вищу математику, хімію і фізику, клас "В" - гуманістичний відділ - з латиною і загальними предметами та загально освітний клас "Г", відділ зарезервований для студентів з Куреня Молоді.

Курс заплановано на десять місяців, по шість годин денно. Професори викладали із власних нотаток, під запис. За браком зошитів, писалось спочатку на туалетному папері. Курсанти сиділи на бляшанках, писали на коліні, і щойно по двох місяцях появилися столи і лавки, (на чотирьох) побілені та пофарбовані бараки.

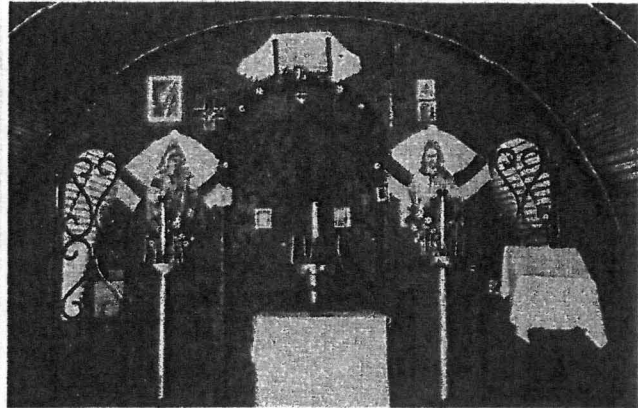
Я, Теодосій Андрушко, Володимир Блавацький, Івахів, Петро Маслій - 35-ох нас учащали на класичний відділ "А" у першому баракі. Господарем нашого класу був Степан Далавурак, викладач німецької мови. Математику на нашому відділі викладав Костянтин Мариняк (популярно званий "куйоном", бо у свій вільний час ходив по таборі і пів голосом вивчав кілька мов нараз), латину викладав мгр. Мирослав Борисюк, Ярослав Кулицький - українську мову, Станіслав Сендецький фізику, Юрій Кекіш - хімію, Семен Кордуба - природознавство (звали його "котилідони"), Степан Маср і Роман Припхан - історію, Роман Войцех - англійську, Євген Бірчак - географію, о. сот. Емануїл Кордуба - релігію. Доц. Олександр Монцібович викладав математику на відділі "Б". (Пізніше учителював у середній школі в Англії)

Монцібович вславився на Курсах із складання скомплікованих математичних завдань. Англійський командант нашого табору був професором математики в одному університеті в Англії. Вони обоє з Монцібовичем часто зустрічалися і вигадували скомпліковані математичні завдання. Найгіршим було те, що часто відділ "Б" отримував ці завдання до розв'язки на домашню задачу! Такі, не до розв'язки задачі, заохочували участь ширшого кола студентів-математиків витончувати дискусію, плекати товарицькість і пошану один до одного. (Знані аси з математики на відділі "Б" були Степан Мартинюк та Антон Винницький та ще кілька, хоч прізвищ не пригадую).

Кожної неділі, студенти Курсів збиралися біля шкільних бараків і разом з професорами маршували до церкви. Звичайно тільки передня колона студентів могла зайти всередину, з огляду на обмеження місць в церкві - баракі. Нутро церкви було прикрасно удекороване іконами і образами, роботи наших мистців

Внутрі Католицької церкви

Внутрі Православної церкви

Мені зажди доводилося слухати Службу Божу на свіжому повітрі. Одно разу, після закінчення Богослужби, люди почали розходитися, як щось спонукало мене глянути позазд себе; я побачив одну особу і гейби завмер на місці. То не можливо! То не може бути мій вуйко Стефан Ших! Я залишив колону і побіг здоганяти його і скрикнув: - Вуйку Стефку! Він обернувся, подивився на мене і каже зі здивованням: - Дуньо! (Моє родинне здрібніле ім'я). Що ти тут робиш? Я думав, що ти пропав під Бродами! Я сказав, що це довга історія, але що ви тут робите в таборі? Ви повинні бути вдома, з родиною! Ми обнялися і я пішов з ним до Медичного Центру, де він проживав. Там я запізнався з ще одним ветеринаром - др. Володимиром Кішко (Оба похоронені в Тодморден, Англія, на кладовищі Крос - Стоун). Вуйко Стефан розповів мені, що він усвідомляв собі, що його може чекати з поверненням совєтської армії до Галичини, бо він був активним в різних українських організаціях. Він рішив зголоситися до Дивізії і мав виїхати на вишкіл до Нойгаммеру. Але на пращальному вечорі у Львові, він випив забагато і втратив свій поїзд. Його наступний поїзд був підмінований польськими партизанами - багато людей загинуло. Нарешті, вуйко прибув до Нойгаммеру окружною дорогою, із значним опізненням. По війні, вже як ми прибули до Англії, ми довідалися від родини в Канаді, що вуйкова жінка і син Юліян були повідомлені властями, що вуйко загинув в катастрофі.

Підчас навчання і аж до кінця табору ч. 1, ми жили у звичайних подовгастих шатрах. У шатрі спало нас десятеро студентів, по п'ять на кожній стороні, на досить примітивних ліжках, збиті разом дошки з різного роду пачок, які ми придбали з магазину. Поміж ліжками було дуже мало місця, але по середині шатра ми могли поставити столик, біля якого ми працювали над домашніми завданнями, грали шахи і карти, їли обіди. Наближалася зима, і ми вірили, що вона в Італії буде набагато легша ніж в Україні. Але одної ночі нас збудив тріскіт поломаного дерева і крик побратимів. Важко було очам повірити: в ночі впав великий сніг і завалив наше шатро. Одна сторона шатра впала на ліжка сплячих, щастя, що ніхто не був поважно поранений. Їх треба було витягувати з під полуманих ліжок. На дворі сніг впав аж по коліна, довелось викопувати стежки до дороги, щоб дістатися до кухні і до лятрини.

Від когось я довідався, що один з студентів має малий кишеньковий українсько-англійсько-український словник і вирішив його собі переписати. З папером вже не було проблеми. Я нарізав 12 аркушів величиною 10 x 14 см, загнув їх на половину і зробив малу книжечку на 10 x 7 см. Словник я міг переписувати тільки вечором, при нафтовій лампі, кожний раз по три - чотири години. Мені забрало багато часу, щоб заповнити одну книжечку, згодом я приготував ще одну. Пізніше, вже в Англії, я передав словники і моє матуральне свідоцтво до колишньої моєї Дрогобицької гімназії. Хай там учні знають, скільки потрібно було часу і терпеливості щоб переписати такий словник ! Вже в 90-их роках, підчас моєї візити до гімназії, я бачив, що той словник був виставлений на показ за склом у кабінеті, але другого словника я не міг нігде знайти.

Я був перконаний, що тепер я вже зможу читати англійські книжки. На жаль, я скоро розчарувався вже читаючи першу книжку. Пригадую титул: "Nine lives is not enough". "Життя дев'ятьох не вистарчає". Дійсно я застряг вже на першому слові - "was". Я не міг знайти того слова у моїм словнику, а на курсах ми тільки що почали вивчати відміну англійських дієслів. Я не докінчив читати цю книжку, хоч зрозумів її тему. Отже, знайшли замордованого чоловіка у кімнаті, замкненої із середини !? Поліція старається розв'язати цей загадковий морд, але для мене то було забагато скомпліковане. Я перейшов на читання про американських ковбоїв. Їх можна було легко зрозуміти - один вистріл з пістолі - п'ять трупів !

З часом, життя в таборі устabilізувалося і можна було отримати дозвіл на вихід з табору. Виходити ми групами або поодиночі. Так сталося, що й я отримав дозвіл на вихід. Забув, що я продав щось на чорнім таборовім ринку, щоб мати в кишені трохи італійської валюти - ліри, але ліри я мав. Я вирішив не йти до Ріміні, бо там самі готелі, але пішов просто до недалекого містечка Мірамаре. Дійшовши до міста я побачив у склепі (магазині) на вікні - фігі. Я чув і читав про них, але ніколи їх не смакував. Тут виглядало, що вони дуже дешево продаються. Я увійшов до склепу і звернувся до продавщиці з просьбою, показуючи на овочі: - date mi figi, prego. Вона подивилася на мене збентежено, почервоніла, але фігі продала. Заїдаючи із смаком, я вийшов з склепу, оглядаючи в місті цікаві об'єкти. З одного великого будинку лунав чудовий спів - ніби оперна мелодія. Я зайшов до середини, хоч відразу зауважив, що мені вже не вистарчить грошей на вступ. На щастя дверник зауважив, що я полонений і пустив мене до середини. виявилось, що це була оперета, бо актори говорили багато, менше співали, а я нічого не міг зрозуміти. Італійці говорять дуже скоро, що можна їх розмову порівняти до стріляння скорострілом МГ- 42. Я послухав їх одну годину, відтак вийшов закурити та рішив вертатися то табору. Всі мої друзі чекали нетерпеливо на мене, щоб послухати моїх пригод. Коли я їм розповів про купно фігів, вони всі качался по землі зі сміху. Я повинен був сказати "фіджі", бо слово фігі має в собі сексуальне значення.

Життя в таборі дійсно розвивалося під кожним оглядом, і почало перемінюватися на міньютурну Українську державу. По стовпах були прикріплені голосники, з яких лунали різні радіо-програми, також гумористична програми Міська Макольондри. З його львівськм жаргоном він притягав чи не найбільше зацікавлених таборовиків. Хоч не завжди голосники працювали. Їх примітивний вигляд отримав назву "шафи". Якщо вони працювали - то "шафа грає" і той вислів увійшов вже до щоденної мови, що вказує - "все в порядку".

Хто працював за дротами, або ходив гуртом на прохід над море, той отримував певну грошеву винагороду, яку вписувалось в особисту картотеку, яку провадили десятьох наших канцеляристів за дротами, під керівництвом хор. Ярослава Яримовича - книговода ще зі Львова.

Час до часу, за зароблені гроші можна було купити шоколаду або дешеве вино, що продавалось з кантини. Вино це називали "Смерть селепка", - бо пляшкою вина з кінською головою можна було легко впитися. Тих п'яних осіб знаходили неприємними в ровах, вони там лежали аж до витверезіння, часто цілу ніч. Цей вираз "Смерть селепка" також закоринився у таборовий лексикон.

На початках, харчі були жахливі і замало. У гороховій зупі завжди плавали хробачки, які ми виловлювали ложкою - ніхто зупи не викидав ! Щойно по кількох місяцях зупа стала краща. Наші кухарі заощаджували чай (ми воліли каву) а робоча команда продавала чай італійцям і привозили до табору різні крупи і товщ. Від тоді зупу подавали густішою і поживнішою. Ложка по середині їдунки (миски) - стирчала !

У вільний час, після лекцій і домашніх задач, я любив йти на прохід стежкою вздовж дротяної огорожі, попри дорогу, що вела до Сан Маріно на верху гір. (Сан Маріно - старинне самостійне місто в Італії - нині бере участь у спортивних міжнародних змаганнях). Переважно у неділю ввечері, тою дорогою йшли на прохід молоді пари, тримаючись за руки. Спостерігаючи їх, нам пригадувало нашу втрачену молодість ! У передвиборчий час, тою дорогою їхали автомашини виповнені агітаторами - комуністами з червоними прапорами. Якось відрухово, наші табір'яни бігли паралельно до машин і закидували агітаторів каміннями. Від італійців прийшло до команди табору зажалення, що полонені перешкоджують їм у демократичних виборах !

Недалеко на полях можна було бачити селянські будинки. У вільний час, італійські селяни залюбки ходили із спортовими крісами на полювання за горобцями та за всіма птахами, яких бачили. Нам виглядало дуже смішно, як вони, зігнуті вдвоє, підкрадалися до корчів, на яких спокійно сиділи горобці. Зате в таборі появилася багато гнізд птахів, які мусіли знати де їм безпечніше. Ввечері ми любили йти до кінцевої полудневої загорожі і дивитися на Сан Маріно, яке купалося у світляних ефектах їх домів і вулиць - правдивий казковий, зачарований світ ! Кожного ввечері, о десятій годині грала сурма - час вже йти спати. Але в нашому шатрі спати ніхто не хотів. Ми чергувалися переповідати якусь історію з недавно перечитаної книжки і щойно десь біля другої години ранку - засипляли. Пригадується мені розповідь Степана Мартинюка, який особисто студював італійську мову, і переповідав нам оповідання американського автора Джека Лондона "Zanna Bianka" - "Білий Зуб".

По таборі блискавкою пролетіла новина: До нас приїжджає з дружиною визначний гість - сотник Панчук - канадський офіцер, українського походження. Вони обоє відвідали усі таборіві блоки, включно з в'язницею. Ми всі вишикувалися рядами і як вони проходили попри нас, віддавали їм по-військовому салют. Ми всі ставилися до нього з пошаною, бо знали, що він один із засновників Союзу Українців у Великій Британії (СУБ) - українці, переважно члени кол. Польського Корпусу Андерса та переселенці з Німеччини.

Приблизно на початку липня 1946 р. я захворів. Мав жахливий біль у грудях і нестримний кашель. Лікар узнав, що маю запалення у правому легені. Я не був перший з таким діагнозом. Мені здається, що хвороба виникла в час мого переписування словника, при димній нафтовій лампі. Мене вислали до санаторії у Річціоне, клініки, про яку ми багато наслухалися. Казали, що там всі українські мед-сестри, що перебували в один час в м.Шпіталь, Австрія. З мене кпили всі друзі, а може й із заздрості - мовляв, уважай, не дозволяй собі забагато з ними!

Коли я врешту прибув до Річціоне, я був здивований, бо табір виглядав маленький з дерев'яними бараками, оточений низькою дротяною огорожею - і не було варті. Між табором і морем (Адріатичним) стояв великий поверховий будинок - ймовірно колишній готель. Там замешкали лікарі і мед-сестри, офіцери і важко хворі пацієнти. Щоб вийти до моря, треба було пройти широким тунелем, що йшов крізь той будинок. У тунелі було кілька кранів, під якими можна було змити солону воду моря. Море завжди було близько берега. Протягом двох тижнів мого лікування, я почувався мов у раю ! Харчі були задовільні, після докторських візитів, ми цілий день як не плавали у морі, то обпалювалися на сонці і прямо - лінухували ! Ввечері дивилися на кіно - фільми, а відтак перегляд шкільних матеріалів, бо ж наближалися іспити.

Я бачив кількох українських мед-сестер, хоч з такою кількістю лікарів та офіцерів до вибору, вони навіть не хотіли дивитися на нас "смертельників"! Два роки пізніше, я знайшовся у подібній ситуації в м. Норвіч, Англія. Там, з нашого табору, ми виходили на ринок у Норвічі і зустрічались з кількома молодими українськими дівчатами, що прибули до Англії як переселенці з Німеччини. Вони звали нас "пане полонений" і не хотіли з нами спілкуватися. Вони знали, що в нас кишені порожні і нічого ми їм не зафундуємо!

Я повернувся назад до табору - мій біль і кашель зникли! Мене здивувало, що ніхто не поцікавився моїми пригодами - пережиттями в клініці. Вони стояли групами і про щось дискутували. Нарешті я довідався в чому справа. Хтось пустив поголоску, що кожен з нас повинен вибрати собі країну до наступного поселення і поставити свої прізвище на листу до виїзду. Яких чотири країни були найбільш популярними - в тому Канада, США, Бразилія і Аргентина - країни, де вже були наші поселення від останнього сторіччя.

Але головне - приготуватися до іспитів. До нас прибули представники від Владика Івана Бучка з Риму, о. др. Михайло Ваврик та о. др. Іван Прашко, які мали бути присутніми в час іспитів.

** Зворотним пунктом в історії табору стала подія, коли Святіший Папа Пій XII в наслідок благань Владика Івана Бучка, інтерв'ював в Бритійському Міністерстві Війни в справі правного положення дивізійників. Коли дивізійникам загрожувала примусова репатріація, Святіший Отець, згідно Кур Івана, "поставився муром" проти того варварського плану, і тільки завдяки їх Святості, ми не сконали на "родіне". Також Владика Іван представив Священній Конгрегації для Східніх Церков всю документацію про Матуральні курси, щоб надати Статусу гімназії або лицю. Кард. Тіссерані, у порозумінні із Святішим Отцем, дав дозвіл на створення комісії, яка перебрала правну опіку над Курсами та приготувала легальну базу для проведення іспитів зрілості. Комісія працювала в складі: Владика Іван Бучко-голова, монс. Рокко - член Священної Конгрегації, о. Йосафат Лабай ЧСВВ. Комісія призначила для проведення іспитів: - о. др. Михайла Ваврика ЧСВВ та члена факультету тієї Комісії - о. др. Івана Прашка. * Гляди спомин мгр. Борисюка у кн. "Ріміні" ст. 22. (Т.А.)*

Нас повідомили, що після іспитів, буде можливість виїхати до Ватикану на студії теології. Виглядало, що то був одинокий спосіб вирватися з табору. Наш капелян і учитель релігії на Курсах о. Емануїл Кордуба, якимось взяв мене на бік і сказав мені, що він колись студіював теологію з моїм батьком. Він радив мені, що як найстарший син в родині, я повинен піти слідами батька і записатися на студії до Риму. Я відповів щиро: - отче, тому, що провів багато літ у школі, війську і полоні, я дуже мало знаю про нормальне життя. Я сумніваюся, що я можу бути добрим священиком. Я мусів би йти кожного дня до сповіді, коли попри мене перейде гарна дівчина". Він тільки посміхнувся на мою репліку і гадаю, що прийняв її як відмову. Згодом, я довідався, що деякі особи, які виїхали на студії до Риму, змінили свою постанову. Один виїхав до Іспанії на студії, другий - до Ірландії. Чи я зробив правильно, що тримачись своїх принципів, відмовився їхати на студії? Я гадаю, що так. Із точки погляду сьогодення, я не змінив би того вибору за жадні гроші.

Чим ближче зближалися іспити, тим більше я журився, хоч правдиво, я не повинен був ними перейматися. У дома, в Дрогобицькій гімназії, крім уроків, ми зводили багато часу на відпруження: - пливання, лежцетарство, риболовство, прогульки, заборонені фільми - бігали за дівчатами. А тут, в таборі, жодних першкод не існувало. Ми мали нагоду докінчити наші студії на курсах і піти на студії в університет та стати професійною людиною, раз ми виїдемо з табору полонених. Кожен з нас виробив собі серйозний підхід до нашого майбутнього. Ми мали знамениту підтримку під оглядом доставки паперу, особливо, завдяки члена Канадського Парляменту Антонові Глинці (Від Українців Канади), від ЗУДАКУ, завдяки др. В. Галанові. Відвідали курси особисто: др. В. Галан, о. др. Василь Кушнір, сот. Богдан Панчук, посол Антон Глинка, майже всі наші отці з Риму, а з поміж них - о. др. Іван Білянич, о. др. І. Блажейовський, о. др. В. Дзьоба, та згадувані вже о. др. Михайло Ваврик і о. др. Іван Прашко, останній майбутній Владика Українських Католиків в Австралії, Новій Зеландії і Океанії.

Іспит зрілості

* 30 липня 1946 р.о 9-ій годині ранку 143 учасники Матуральних курсів приступили до письмового іспиту. Присутніми були два декани Священної Конгрегації а також викладачі поодиноких предметів. Голова іспитової комісії о.др. М. Ваврик вручив викладачеві предмета, що з нього відбувався іспит, конверт з темами задач. Викладач відкривав конверти і випишував на таблиці теми. Кожного дня відбувалися окремі задачі: 30 липня з української мови, 31 липня - латинської, 1 серпня - англійської, і 2 серпня - німецької мов. 3-го серпня задача з математики.

Усні іспити почалися 12 серпня. Кожний студент мав скласти іспит із сімох предметів: математики, латинської мови, фізики(або хімії чи природознавства - вибір студента), історії, англійської мови, німецької мови та української літератури. На 143 кандидати при письмовому іспиті відпало 6, при усному відпало 18, не зголосилося до іспиту 9, разом відпало 33.

28 серпня в театральній залі відбулося урочисте закінчення Матуральних курсів. На столах для студентів була одна пляшка вина і миска овочів. Матуральні свідоцтва виготовлені в двох мовах - українською і латинською. На свідоцтві була папська печатка і по-латинськи завірена підписом кард. Євгеном Тіссераном.

Сьогодні студенти української гімназії в Ріміні, переорганізованої пізніше на Інститут ім. Св. Йосафата - це близько дві сотні інтелектуалів - професіоналістів, що живуть і працюють в різних країнах світу, здобуваючи славу для українського народу. (* мгр.Мирослав Борисюк в кн. "Ріміні" ст. 29)(ТА)

Табльо студентів Матуральних курсів у Ріміні 1945 / 46 рр

Кілька літ пізніше, я переконався, що ці наші свідоцтва визнавали університети тільки у держах з домінуючою католицькою церквою. Пробуючи вписатися на студії в Манчестерський університет (Англія), декан повідомив мене, якщо знайдеться для мене в університеті вільне місце - я буду змушений знову матрикулювати. Але в Німеччині, Іспанії, Італії та в Північній Америці мені відомо, що наші студенти не мали проблем із вписами на університет.

Але йдемо далі до табору ч. 1. У той сам час, як ми закінчили матрикуляційні іспити, появилось вільне місце на харчового господаря в Курені Молоді (Члени Матуральних курсів були влучені адміністративно до КУ). Хтось запропонував мене на цю посаду. Я не дуже хотів працювати на тій посаді, бо в таборі, з мінімальним харчовим приділом для таборовиків, можна було собі придбати більше ворогів чим приятелів ! Але друзі переконали мене таки влаштуватися на тій посаді, бо то давало нам нагоду залишитися під адміністрацією КУ, радше ніж вертатися до своїх полків. (Хоч так не сталося до кінця існування табору). Я згодився, але нім я перейшов на нову роботу, я мусів розв'язати ще одну проблему.

Рішено, щоб кожний студент, на свій кошт, постарався зробити своє фото до пам'яткового "табльо". А проблема була така, що треба було заплатити за фото 60 італ.лірів, яких в мене не було. Треба було щось продати на чорному ринку. В напечнику я знайшов не вживану ще пару скарпеток, які в мене залишилися ще з Дивізії. Над вечір я зайшов на той ринок, скраю гандлювали там дрібними речами, тютюн і кекси. Зайшовши глибше, я не вірим своїм очам ! Там продавали все, що душа бажає. Я продав скарпетки за 120 лірів. Та, замість вернутися до своєю шатра, я почав дивитися на гру, домашньо-зробленне колесо- рулету. Мені виглядало, що всі на тім колесі виграють ! Я бачив в кіно, як вигравали багато грошей, то й рішив і собі включитися до гри. Я ще добре й не оглянувся, як мені залишилося тільки 45 лірів. Я мало не заплакав. (Працай моє табльо !). Мене, так як би хтось підштовхнув: "клади решту грошей на номер сім" ! Я так і зробив - і виграв подвійно - 90 лірів. Тим разом, я скоро залишив ярмарок і рішив ніколи більше не включуватися в газардну гру. Я знав, що той ринок був заборонений аглійською і таборовою командами, але коли на це місце мала бути перевірка таборовою поліцією, якось про це давали знати наперед крамар'ям - і все зникало, нім там з'явилася поліція.

У таборі знову сенсація ! Прийшла чутка, що в таборі є українська дівчина... Чутка виявилася правдивою, хоч до нині не знаю, чи вона прибула тут легально чи ні. Дівчина прибула тут з Німеччини, щоб повідомити полоненого брата, що їхній батько в Німеччині поважно хворий - "умирає". Їх батька я знав, він учителював в Дрогобицькій гімназії. Вона від'їхала, а кілька днів пізніше з табору зник її брат. Згодом ми отримали вістку, що вони обоє щасливо заїхали до Німеччини, щоб з'єднатися з батьком, який скоро прийшов до повного здоров'я !

Кілька слів, як полонені шукали шляхів до волі. При кожноденній перевірці, англійська команда встановлювала дефіцит кількох людей з кожного блоку. Ніхто не міг їм вияснити, як зникали люди з табору під строгою охороною варти. Навіть запідозрювали, що на місці, де стоїть бункер з гарматою, полонені викопали тунель поза дротяну огорожу і тим тунелем вечором втікають. Але перевірка не дала сподіваних результатів. Всі ми знали, що втеча відбувалася цілком просто - через вихідну браму в день. Через браму виходили групи полонених до праці поза дроти, в англійських бараках, або на прохід. Наші вартові вмiли так змішати невинну англійську варту, що виходило завжди двох - трьох більше але верталосся до табору приписане число полонених. В крайному випадку, якщо хтось мусів несподівано виїхати до Німеччини, тоді в порозумінні з командою санітарної сотні, вони виїздили в порожній бочці, бо ніхто з варти й не думав заглядати в бочку "повну" людських відпадків !

Кухня Куреня Молоді знаходилася по другій стороні дороги, близько харчових магазинів. Там були побудовані дві великі печі, під дахом, з великими металевими котлами, в яких кухарі варили зупу. Недалеко були два бараки, в одному з них замешкав я. Це було моє "королівство". Я примістився в одному кінці барака, а в другому були розміщені шафи - полиці, на яких були розложені харчі - поодинокі для всіх шатер. Другий барак служив як магазин для кухарів. Я привозив із недалекого головного магазину харчі на візку, для яких 400 молодих

осіб, що жили в Курені Молоді, для Команди Куреня, для кухарів і для студентів Матуральних Курсів і для "мертвих душ". Метві душі - це особи, котрим вдалося втекти з табору, власті про них не були повідомлені, але харчовий приділ для них ми далі отримували.

Спочатку, мені здавалося, що дістався до неба. Я міг їсти зупи скільки хотів і за два тижні я прибув на вазі так, що на фото до табльо я не міг себе пізнати! Обличчя напухло, ніби оса мене вжалила. Однак то не тривало довго. Після деякого часу, їжа мене вже так не приваблювала і я поволі повертався до своєї попередньої ваги. Виглядає, що людина почуває себе тільки тоді голодною, коли не може отримати харчів в той час, як цього вимагає шлунок.

Як я передбачував, почалося на мене нарікання. Я отримав з магазину кілька пачок помаранч. В деяких пачках я знайшов багато зіпсутих. Я вибрав зіпсуті помаранчі і заніс їх назад до магазину. В магазині заміняли мені тільки одну пачку, мовляв, вони тільки вимінюють за повні пачки а не за поодинокі помаранчі. Я пішов зі скаргою до команди табору але то нічого не допомогло. Коли зпочатку можна було призначити одну помаранчу на кожную особу, то тепер - тільки три помаранчі на чотири особи. У сусідньому блоку, кожний один отримав по одній помаранчі. Тоді то, перший раз мене хтось назвав злодієм! Другий раз обвинувачення було більше серйозним, так, що я мало що не залишив роботу.

Починаючи роботу, я отримав розпорядження від команданта Куреня, щоб всі харчі призначені на "мертві душі" я повинен віднести до ад'ютанта Куреня в його шатро. Хтось пустив чутку, що я продаю ті харчі на чорному ринку! Я чувся дуже ображений, завжди старався бути чесним і поміркованим. То ж пішов я до сот. Дяблуги і подав свою резигнацію. Він переконав мене щоб я остався на тій роботі й пообіцяв на другий день на збірці Куреня вияснити цю справу. Але слова свого він не дотримав. Замість прийти особисто, він прислав свого ад'ютанта, котрий сказав, що ті харчі є призначені для хворих і жителів таборової тюрми. Я почав ненавидіти мою роботу і навіть боявся відвідати наш ярмарок, просив кухарів купувати мені тютюну.

Часом я отримував картон червоного вина (раз в місяць). Я мусів особисто доставити вино до шатра команданта. Доставляючи вино перший раз, я зробив велику помилку. Увійшовши в шатро, в якому на мене вже чекав ад'ютант з порожніми пляшками. Жартом, я сказа йому, що то не правильно, що я неможу мати хоч пляшку для себе, яку я випив би сам одним духом. Я не зауважив, що за заслоною був сот. Дяблуга. Він увійшов до нашого переділу і наказав ад'ютантові налити мені пляшку. Я взяв пляшку, гарно подякував сотникові і почав виходити із шатра. Але сотник зупинив мене і нагадав мені, що я хвалився випити цілу пляшку сам! Я пробував запевнити його, що це було сказано жартом, хоч він не хотів мій викрут прийняти. Він подився грізно на мене і остро наказав: - "пий"! Не було іншої ради. Я ще ніколи не пив такого вина - але наказ є наказом! Я підніс пляшку до рота і почав пити. Дешеве червоне вино було квасне як оцет. Мій язик став шорсткий як пильник і задубів. Я дійшов до половини пляшки, поставив недопиту на стіл і вибіг чим скоріше із шатра, у супроводі ад'ютантового і сотникового реготу. На щастя, я мав вже на полицях поділені харчі, і якимось чином втримався на ногах, аж доки всі харчі були розібрані по шатрах. Тоді я замкнувся в кімнаті і впав на ліжку на пів - притомний і спав, аж доки мене не збудили ранком кухарі. Не зробиш помилки у своєму житті - то нічого не навчишся!

Харчі в таборі завжди були такі самі - монотонні. Тільки в час Різдва та Великодня, отримували ми додаткові, дещо відмінні харчі, завдяки українській діаспорі Америки, Канади та Риму. На Різдво, 7-го січня 1947 р. мене запросили мої друзі до великого шатра, щоб забавитися разом у святковій настрою та згадати про старі, родинні часи. На дворі був вітер і холод, але по середні шатра ogrівала нас велика металева піч. Почалася дискусія про щоденні пережиття, але скоро перейшла на розмову про еміграцію. Остаточно ми дійшли до висновку, що наші мрії і сподівання виїхати кудись в країну нашого вибору пішли нанівець. Ніхто не збирався прийняти "селепків" з непевною славою війни до себе. Хіба тільки наша самостійна держава повинна була нас прийняти. Німецькі табори поволі випорожнювалися німці верталися "Нах Гаймат" - додому. Вона програли війну, але їх країна готова була прийняти всіх, щоб разом відбудувати зруйнований край, без нагінки і пімсти.

Ми в дорозі до країни Альбіона

Нас не могли звільнити в Італії, яка мала багато своїх нерозв'язаних проблем. Виглядало, що ми таки будемо їхати до Англії. Всі наші мрії по далекі і екзотичні країни зникли з димом. Господарі шатра дали пропозицію піднести тост за наше майбутнє, яке б воно не було. А на тост ми випили, на печі загритий вермут, який дуже смакував у таку холодну погоду. Зате на другий день, моя голова розривалася на двоє!

За останні три місяці в таборі, майже нічого не залишилося у моїй пам'яті. Чутки перемінилися в реальність. Повідомили нас, що ми всі виїжджаємо до Англії. Кожний з нас старався довідатися про цей острів якнайбільше. Все що я знав про Англію було те, що засвоїв собі у школі в час советської і німецької окупації і читаючи переклади книжок, як "Лорд Джім", "Олівер Твіст", та дещо про драматурга Шекспіра і його твори, як "Гамлет", "Ромео і Джулієт". Англія нас не перестрашила, бо ми читали теж про їх віковичний демократичний устрій, там теж, по першій Світовій війні була дипломатчна репрезентація України.

Пригадую, що я старався якось придбати трохи грошей на дорогу. Остаточо я продав мій улюблений білий вовняний коць; коць були попитними серед італійців і проблем з продажем коця я не мав. Однак мусів зголосити в магазині, що мій коць хтось украв, як я вивісив його на дворі провітритися. За ті гроші я купив багато тютюну, папірків і сірників.

Виїзд з табору йшов швидким темпом. Табір ставав щораз то більше порожнім. Я не зчувся, як прийшла черга й на нас. Наш транспорт був передостаннім. Залишилися ліквідаційні команди, які розбирали шатра, палили непотрібні дерев'яні прибудівлі, сміття. Багато шатер знайшли дорогу на італійський ринок, можна було продати одно шатро за 20.000 лірів. Теодосій, який працював у відділі бухгалтерії, мусів залишитися в таборі - треба було вписати всім працюючим відповідні заробітні суми.

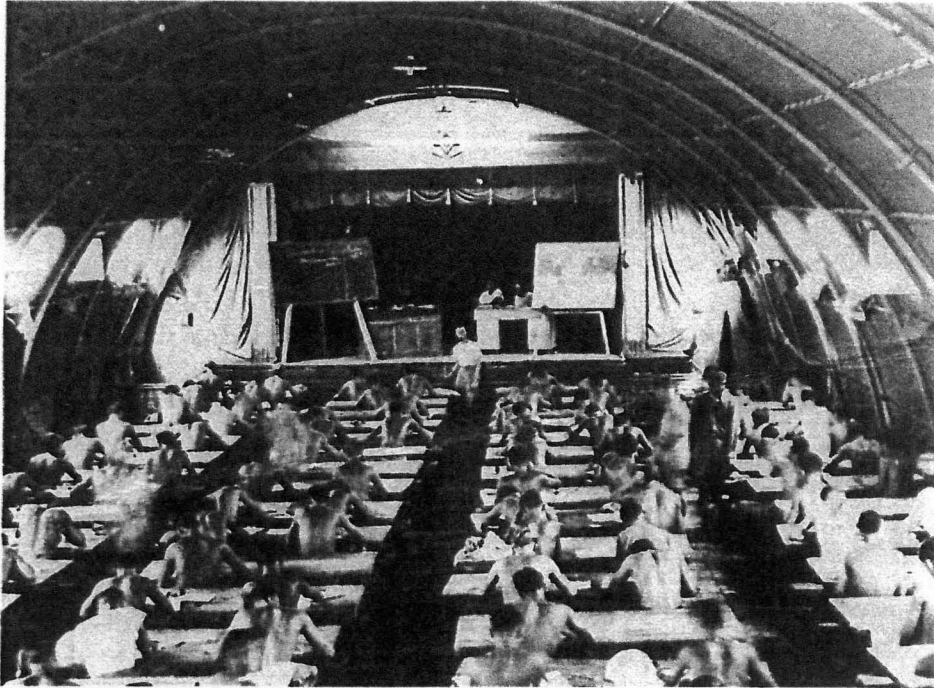
Приблизно при кінці квітня 1947 р. ми дістали наказ приготувитися до виїзду. Отже виїздили: Команда табору, Курінь Молоді, Медичний центр, мистецькі одиниці, футбольна команда та ще деякі допоміжні групи, яких в таборі вже не було потрібно. Нім ми завантажилися на поїзд, я довідався дещо про морську хворобу, на яку помагає цитрина. Я купив 20 великих цитрин (лемонів) і запакував їх в наплечнику. З мене робили жарти за ті цитрини, але на кораблі кожний хотів купити від мене цитрину за будь яку ціну! Їзда поїздом до Венеції була цікава. Я примкнув очі і пригадував собі їзду поїздом до Нойгаммеру чи Ляуенбург'у. Підчас їзди я запізнався з новими друзями. Один з них виглядав дуже розгублений, і хоч я його побачив вперше - ми стали близькими друзями.

У Венеції ми затрималися у великім будинку. Якось так вийшло, що наша група вантажилася на корабель останньою і для нас не стало ліжок. Здавалося, що ми будемо примушені чекати на наступний корабельний транспорт, але вкінці знайдено одну порожню кабіну, в якій нормально спали моряки. Тому ми знайшлися у багато краще устаткованій кабіні, але був один мінус - вона була на високому поверсі корабля. Тоді, як корабель коливався то всі нарікали на морську хворобу, дехто замінявся іншими на нижчій палубі. Коли мій шлунок почав "бунтуватися" то я з'їдав кавалок цитрини і тим успокоював його. Я запропонував мійому новому другові цитрину, яку він радо прийняв. На обід мало хто став у чергу за поживою, всіх млоїло у животі, нарікали теж на заворот голови. Після обіду ми вийшли на горішню палубу корабля. Хтось зауважив, що ми близько Югославського берега і крикнув, що нас везуть до Тіта! То зчинило паніку на кораблі. На щастя, наш командант і капітан корабля вийшли і вияснили, що корабель пливе тою лінією, бо там море глибше.

Ніхто не любив ранньої збірки - вправи на кораблі. Ми мусіли стояти рядом з рятувальними жакетами. Корабель коливався - в один момент можна було бачити небо. а за хвилину - море. Хто мав слабкий шлунок то кидався чим скоріше до поруччя корабля і викидав із себе останні краплі плину. На короткий час ми затрималися в Гібральтарі, там западували якісь продукти. Скоро ми залишили Середземне море і опинилися на Атлантийському океані. Погода була чудова, аж доки ми не виплили в Біскайську затоку. Я вийшов на палубу корабля, щоб вдихнути свіжого повітря. Кораблем вже почало кидати - догори й в долину. Мій шлунок був дуже неспокійний, я був гордий, що не дав себе подолати. Може колись ще моряком буду?... Я зауважив одну морську фриґату, яка плила в противну до нас сторону.

Вона то занурювалася то виринала з обіймів моря. Що за видовисько ! Починало хмаритися і погода раптом цілковито змінилася - почався буревій. Наш корабель гейби віджив ! Ніс корабля піднісся високо вгору, а ним і мій шлунок до горла, ледво що стримав воніти. Як ніс корабля занурився в море, то мій шлунок вернувся назад. Я ще ніколи не біг так скоро, щоб дістатися до середньої частини корабля. Небеса отворилися - падав сильний дощ, аж доки ми не причалили до порту в Ліверпулі. У затишній портовій затоці, небеса успокоїлися, а по правій стороні берега ми побачили чудовий вид домів вкритих червоною дахівкою.

Ми опинилися в "обіцяній" землі, хоч тільки одною ногою - нарешті стали полоненими, в противенстві до "Окруженого ворожого елементу" в Італії. (SEP - Surrounded Enemy Personnel))

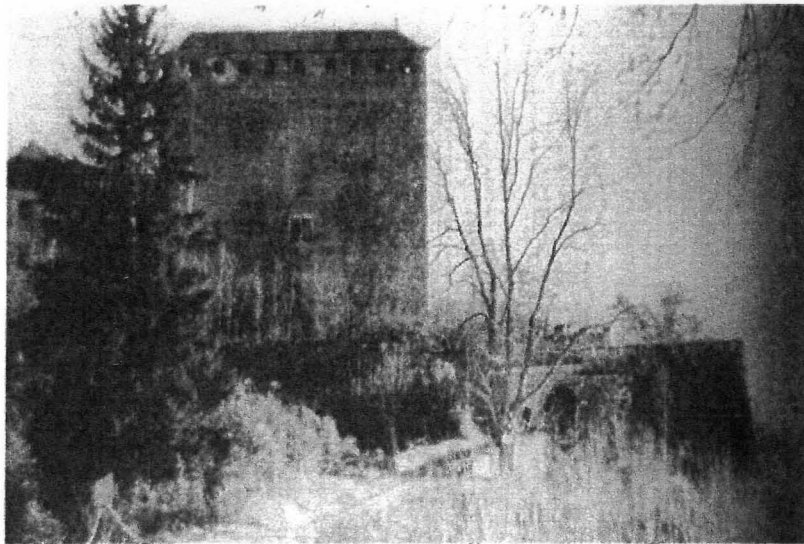

В таборовому театрі - іспит зрілості - липень 1946

Бюро праці -- книговоди в таборі ч. 1
Зліва: НН, Т. Андрушко, Дітчук (?) Лехнюк, Гриньох,
Ярослав Гаврилюк

Частина ІІІ-я

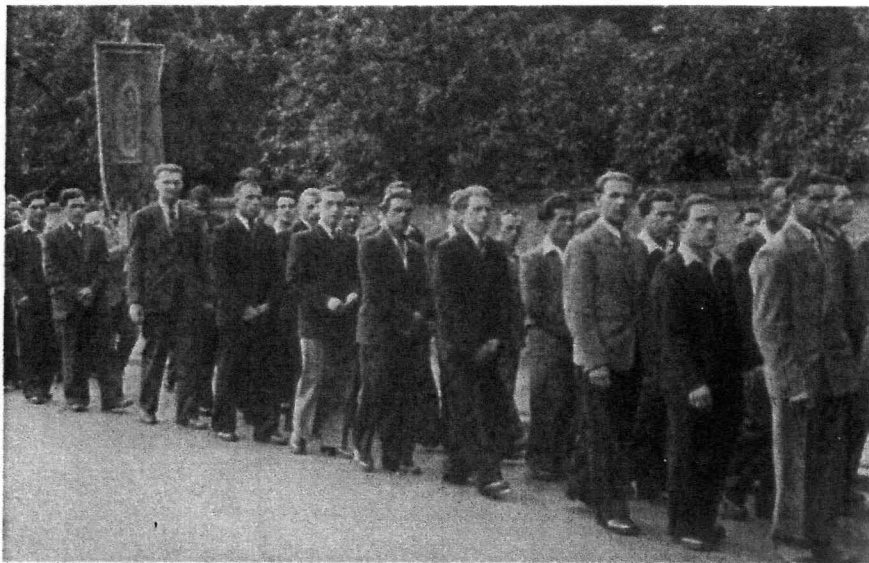
**Замок Гляйхенберг, боронений до кінця війни “Ударною чотою” 29 полку
(Jagdzug)**

**Візит Владики Івана Бучка
Табор полонених Горблінг**

**Табор Горблінг - вітальний почот
Очікує Влад. Івана Бучка**

**Зелені Свята 1950 р. Маркет Рейзин, Лінкс
Дивізійники беруть участь у процесії
Стефан Кшик в окулярах - загинув в парашутному десанті в Польщі**

**Крайовий З'їзд 1-ої УД УНА в Мельборні - червень 1983.
Теодосій - перший з права**

Полон у Великій Британії

Наш корабель причалив до порту пізно по-обіді, то ж нас залишили на кораблі переночувати. Ми тим і не журилися - маємо нагоду запізнатися з обставинами. Я оперся на поруччя палуби, разом з моїм другом, і не міг очей відірвати від працьовитих моряків, які вешталися усюди, мов бджоли у вулику. А у моїй голові кружляли думки:- що принесе нам ось ця нова для нас земля ? На вигляд все відбувалося спокійно, хоч на душі залягла хмара сумніву.

На другий день рано, ми помаршували до недалекої залізничної станції, заладувалися на пасажирський поїзд і розмістилися у вигідних пасажирських вагонах. За містом розляглася широка рівнина, виглядало дивно, що деякі поля залиті водою. Хтось зауважив, що дощі, які падали у Біскайській затоці, спричинили повінь і в цих околицях Англії. Подорож не була монотонна, бо красвид стало мінявся - тут і там був гористий терен, невеличкі ліси, річки.

По обіді ми прибули до нашого призначення - переходового табору у м. Шеффілд - міста сталі, сталевих обробків і диму. Після якої пів години нас випроводили із вагонів . На станції вже чекали на нас поверхові автобуси. Я ніколи не забуду цієї їзди поверховим автобусом, ще й до того мені вдалося сісти на передньому сидженні. Знову я відійду від теми, бо хочеться пригадати зустріч з моїм братом Мільком, (вже помер) котрий приїхав відвідати мене в 1990 р. в Тодмордені. Ми часто подорожували двоповерховим автобусом і я завжди старався сісти на передній лавці на поверсі.

Наш автобус віз нас під гору, вузькими і крутими дорогами до нашого табору. По обох сторонах дороги були старші вже житлові будинки. На скрутах автобус дуже коливався і я почувався гірше ніж на кораблі (з тої причини, пасажири дуже часто вибирають їхати на долішній частині автобуса). Наш табір (Lodge Moore) розложився поза містом, трохи на височині, на розлогім полі. Навколо (для нас це вже звичайно) табір був обгороджений колючим дротом. Поза дротами розлігся великий парк, на який часто жителі міста виходили на прогулянку, а далі була футбольна площа. Цей табір був "переходовим" табором і ми там не були довго. Тут сортували полонених, звичайно по-азбучно групами перевозили до інших таборів, де було потрібно робочої сили на сільських господарствах.

Тут тільки дві речі залишилися у моїй пам'яті:- перша - я завжди почувався невиспаний. Світла великого міста були великою перешкодою ніччю, ще й до того на вікнах не було заслон - фіранок. В цю пору року, Англія була три години впереді, ніч надходила десь коло 10.30 веч. Друга - крізь дроти ми могли обсервувати наших футболістів, які тренувались. Ми завидували їм, бо вони, хоч на короткий час, могли побувати на волі. Також ми із зацікавленням приглядалися молодим парам, які йшли на прохід і придивлялися футбольним змаганням. Якось місцева футбольна команда зорганізувала змагання з нашою командою і ми, з табору мали чудове місце подивляти гру футболістів. З міста прибуло багато люду, що давало нашим грачам піднесення до кращої гри. Кожний раз, як хтось з наших грачів стрілив ґоля, ми так голосно кричали " bravo - бравіссімо", що, ймовірно, нас чули аж у місті !

Але прийшла черга їхати до іншого табору, вже ніби на сталі "поселення". Виїхало нас понад 500 - це члени Куреня Молоді, багато старших осіб, і саме головне - члени курсів дяківського і народних танців. Дорога поїздом зайняла досить довгий час. Нарешті ми прибули до місевості Діс в окрузі Норфольк. (Південний схід Англії). Звідтам, знову автобусами, нас перевезли до табору ч. 56, що по правій стороні дороги, недалеко села Ботесдейл. Терен, де знаходився наш табір, спадав до малого подовгастого озера, один кінець якого був плиткий і зарослий шуварами, а другий кінець був досить глибокий. Там навіть була примітивна скочня для купелевих любителів. За озером був досить гарний парк, а далі - досить великі будівлі лікарні. Там були ітерновані, вищої ранги, німецькі офіцери. А за ними було село Редґрейв.

Поміж головною дорогою і входовою брамою було кілька бараків для англійських вояків. У середині табору, по правій стороні був великий барак для вояків і жителів села , в якому часто вони спілкувалися, влаштовуючи різні заходи. По лівій сороні був барак для варті, що контролювала всіх хто входив і виходив з табору. Кілька бараків були вживані на магазини.

У середині табору, перший барак зліва служив за канцелярію нашого команданта табору, а на право був барак упорядкований на церкву. Далі були бараки вживані як медичний центр, лазня і туалети. Житлові бараки йшли чотирьома рядами вділ до долішньої дротяної загорожі попри берег озера. За четвертим рядом бараків був ліс.

У першій бараку біля озера влаштовано сцену; там часто відбувалися соціальні зустрічі, проби хору, танцювального ансамблю. У другій бараку були ровери, на яких полонені робітники їздили по господарствах на працю. Там теж були різні господарські знаряддя, як сапи, мотики, граблі. В третій і четвертій бараку мешкали полонені. Я опинився в третій між, незнаними мені особами. (Може тому, що хроплю в ночі, я не був задоволений з того.) З моїх колег, тільки один остався зі мною. Інші знайшли собі роботу, хто в кухні, хто в пекарні. Вони жили в четвертому бараку. Колега, що помагав мені їсти цитрину на кораблі і кури в мій тютюн, працював у пекарні. Він допомагав мені багато - час до часу передавав мені через вікно буханець хліба! Три наступні бараки служили як кухня, пекарня і лазничка.

Нам всім видали по два англійські військові уніформи, які мали пришиті на плечах блюзи і на колінах штанів чорні латки у виді дзвінки, щоб всі бачили що ми полонені. Також ми отримали торби - сумки на харчі, як ми підемо до роботи. Зпочатку нас висилали до праці мішаними групами, але згодом ми йшли до праці із взаїмними уподобаннями. За роботу нам платили один шілінг за день. Половину з тої платні давали нам таборовими купонами, які можна було виміняти в таборівій кантині за такі речі, як прилади до голення, пасту до зубів, мило, солодке печиво і т.п. Також до банку, на наш рахунок вплачували ще один шілінг тижнево. (В той час, мінімум зарплати англійського робітника виносив 4.5 фунта тижнево, п'ять день на тиждень, 8 годин денно. Як і в Італії, нас уважали за ніщо, але в Англії ми могли хоч працювати.

Найбільша зміна в житті полоненого це свобода руху після праці - ми могли йти куди нам було завгодно, хоч після 10-ї вечора ми повинні вже були вернутися до табору - на вечірній облік. Один з колег, оповідав мені про їх цікаву пригоду в час їх першої візити поблизького села Ботесдейл. Увійшовши до села, вони побачили великий імпазантний будинок. Біля будинку стояло кілька жінок, які запросили хлопців до середини. То була святиня якоїсь секти; (свідки Єгови?) там їх пригощали сухарями і чаєм. Ніхто в таборі не хотів їм вірити, хоч та секта є знана з практики - пригощаючи - шукати за новими членами.

Ранком ми отримували на снідання поридж - вівсянку, часом вареною з домішкою сушених сливок. Вертаючись з праці, ми отримували зупу, а на вечерю чорна кава і приділ хліба, трохи маргарини і мармоляди. Частину з того ми повинні були зошадити і взяти зі собою на полуденкову перекуску на праці. Після вечері ми розходилися по бараках, щоб провести час з колегами, поділитися з ними нашими вражіннями, пригодами. Кажуть, що коли зійдуться разом два українці - починається творити хор! Як нам навкучилась розмова, дехто затягував якусь тужливу мелодію, тоді інші долучувалися до нього і вечір перетворювався в чудову сентиментальну симфонію. Після одного такого співу Соломка (він студіював церковну музику в Ріміні), запитав мене чи я вмію читати музичні ноти. Я сказав йому, що в дрогобицькій школі я вчився грати на скрипці, тоді він запропонував мені пристати до хору, який він організує. Я, очевидно, погодився, і то було одне з моїх найкращих рішень; воно дало мені відчутти сенс приналежності до чогось, що я є ще комусь потрібний. Спілкування з колегами допомогло мені втримати рівновагу духа і не зійти з глузду!

З репетиціями хору мені не вистарчало часу на інші товариські розривки. Ми плянували в який спосіб можна нам буде придбати народні строї, плянували майбуню програму наших виступів. Із строями нам пощастило. Один вояк - шотландець почув наші співи і просив дозволу приходити і слухати нас. Він дійсно залюбився в нашу музику і придбав нам папір до писання нот та кольоровий матеріал з парашутів, з якого наш таборовий кравець пошив нам шаравари. Він теж навчив нас співати три шотландські пісні: "Над берегом озера", "Анні Льорі" і "Дорога до островів". Остання пісня - дуже стара, для нас було важко вивчити шотландські слова. Як він почув перший раз наш спів, то мало не зімлів! Він довго нас мучив, аж доки ми не почали вимовляти правильно слова - по-шотландськи! Він також навчив нас одну англійську пісню "Тепер вже є час" і дві колядки: "Тиха ніч" і "Перша новина".

Ми мали вже гарний реперуар українських народних і церковних пісень та були готові на виступ з концертом, але наші зв'язки були тільки з фермерами, що жили на хуторах, далеко один від другого. Але щастя обернулося знову в нашу сторону.

Я вже згадував раніше, що в нашій таборі, при в'їзді, був великий барак, в якому часто зходилися на товариські зібрання селяни із села Ботесдейл; звичайно такі сходи закінчували популярною, в Англії, грою в карти (Military whist). Нам вдалося оформити офіційні зв'язки з ними. Вони то звернулися до команданта табору дати дозвіл охочим полоненим долучитися до них, щоб піднести їх гру в карти до більш цікавого рівня. Хоч ми з такою грою не були обзнайомлені, нам пояснили, що віст є подібний до бріджа. Різниця є в тому, що у грі бріджа, змагаються дві пари проти себе, а тут вибирає один грач. У грі "гвісті", атутом стає перша карта, яку відкриється, поділивш пачку карт на половину. Чотирьох нас не раз грали бріджа, тому згодилися пристати до них.

Коли ми прийшли до того будинку перший раз, там вже було присутніх яких п'ятдесят осіб. Англійський командант представив нас і відійшов. У домівці, крім двох великих було теж 10 малих квадратних столів. На кожному з них була мапа з назвами європейських країн, а в посудині - 10 маленьких прапорчиків даних країн. Нас посадили біля одного столика і вияснили, що двох нас має йти, по черзі до других столиків і старатися виграти їх прапорчик. Двох нас, що залишилися при нашій столі, мали старатися не дати противникам виграти прапорчик з нашого стола. Ми досить скоро призвичаїлися до тої гри і кожного тижня ми старалися щоб наш стіл виграв якнайбільше чужих прапорчиків. З часом ми пермінили назву нашого столика на "Україна" і 10 прапорчиків в синьо-жовтих кольорах!

Англійські змагуни довідалися, що ми маємо хор і просили нас, щоб ми колись їм щось заспівали. Одного дня, під час перерви, прибули всі члени хору і заспівали їм молитву "Отче наш", шотландську "Анні Льорі", англійську "Тепер є час" і українську "Птичий хор". Всім дуже сподобався наш спів, і вони просили нас щоб заспівати кілька пісень у церковній залі села Ботесдейл. Після того, слава про нас розійшлася широко, і ми виступали з успіхом в інших церквах та церковних залах. Хоч то було на малу скалю - показове - рекляма. Концерти прийшли пізніше.

Ми вже набули широкий репертуар і мали з чим влаштувати концерт. Моїм завданням було виступити, на тремтячих ногах, перед хором, і вияснити англійською зміст кожної української пісні, бо то показалося нудним для англійської публіки сидіти кілька годин і слухати пісні на чужій їм мові. Наша танцювальна група опрацювала добре хореографію народних танців, рівно ж організувалася мала оркестра. Нам вдалося зібрати всіх хористів в одну групу.

В час нашого побуту в Ботесдейл в таборі ч. 56, ми завжди мали того самого шофера до нашої розпорядимості. Він возив нас до праці і уважався нашим наставником. Він привик до нас і подружився. З ним у кабіні завжди їздив хтось з нас, що був обраний провідником групи.

Наша праця була різна: так звана мілірація - копання, поширювання і поглиблювання ровів, дренавання (висушення поля), збирання хліба в жнива, чищення стаєн. Коротко кажучи - вся праця, що відносилася до господарської роботи на хуторах в залежності від пори року. На мілірації ми мали із шофером порозуміння, що будемо виконувати всю працю якнайкраще, якщо він нам скаже наперед яку довжину рова ми повинні викопати. Замість стояти у рові цілий день, ми працювали тяжко, виконючи нашу пайку до обіда. Одну годну перед обідом, моїм обов'язком було піти на ферму або до найближчої хати і принести воду, у спеціально приготованій посудині, розпалити вогонь і доглянути, щоб вода закипіла, запарити каву. Деколи мені вдавалося отримати від фермера трохи молока до кави. Після перекуски я сідав біля вогню і вишивав, хоч повільно, але в таборі тільки я знав як вишивати і малювати взори до вишивок. Тоді як я вишивав, інші стежили за кріликами по другій стороні поля, щоб взнати всі входи і виходи до їхньої нори. У цей спосіб нам завжди вдавалося зловити кілька кріликів для нас, якими ми торгували в деяких склепах. Шофер остерігав нас, щоб ми були обережні, бо часом державні інспектори відвідують місця праці полонених. Тому ми завжди виставляли вартового стежити за всіма в'їздними дорогами. Раз так трапилося, що коли заїхав

інспектор, ми всі були в ровах з лопатами при праці. Наш шофер був дуже задоволений, коли інспектор похвалив його за чудово виконану роботу. Із зловленими кріликами ми не могли нічого зробити в таборі, тому ми завжди давали один - два шоферові, також міняли їх у деяких склепах за копчені оселедці і чорний тютюн.

В одного фермера ми працювали досить довгий час. Він мав п'ять господарств. Щоб до нього дістатися, нам треба було їхати на схід від нашого табору одну годину. Як то водиться з багатими, він був дуже скупий ! Ми від нього ніколи не могли випросити ні молока ні кави. Коли ми працювали в нього на полі цукрового буряка, то його коні були так витреновані, що самі, без водія возили возами цукровий буряк там і назад яких півтори кілометра. Коли кінь привозив віз до брами поля, хтось з нас приводив його до купи буряків, ми їх наладували повний віз, вдарили коня легко рукою і дорогою направляли його до будинків ферми. За кілька хвилин другий кінь прибував до нас з порожнім возом і так праця йшла швидким темпом, аж до закінчення роботи. Однак і на тій фермі не було найгірше, бо ми мали їсти до сходу. Печена бараболя є смачна, але хто пробував печені цукрові буряки, то скаже, що вони є надзвичайно смачними, мов нектар ! Ми теж скористали тоді, коли працювали на його курячій фермі. Ми вичищували там водяні ополонки, у яких плавали качки і гуси. Ми стежили до яких стіжків соломи заходили кури і там знаходили багато яєць. Я обліплював їх глиною і клав у вогонь. Не тривало довго, як вони вже були спечені, тоді тільки розбити глину, обмити порох і готова чудова перекуска ! А працюючи на його коров'ячій фермі, ми вичищували стайні від гною, якого півтори метра в глибину, тоді знову прийшли інспектори перевіряти нашу роботу. Один з них підійшов до мене і щось мене спитав. Я відповів йому повільно по-англійськи. Він похвалив мене, але порадив мені, щоб замість перекладати у голові з української на англійську мову, я повинен навчитися думати по-англійськи. Вкінці, треба сказати, що робота на тій фермі не була така зла, але тільки тоді, коли не було самого фермера. Його дружина була щедрою жінкою і давала нам і молоко і каву.

Найгірша робота була на його віддаленій фермі, на якій ми дренали нові поля. Ми мусіли копати глибокі, дуже вузькі рови. Дійшовши до певної глибини, ми знайшли там поклад каміння та інших матеріалів, які не повинні там бути. Від місцевих людей ми довідалися, що там колись було плитке море. Мешканці скидали там каміння і будували греблі, так, що з часом, земля ставала вище моря.

У того фермера працювало яких чотири групи полонених, приблизно 80 осіб. Я ніколи не забуду, як одного весняного дня 1948 р. дві групи сапали у того фермера цукрові буряки, а на сусідньому полі дівчата з Лянд-Армі (дівчата, які добровільно працювали у допоміжній системі на фермерських полях, т.з. в скороченні "WLA") Вони носили голубий уніформ і виконували таку саму роботу, як ми. Ідучи до праці, ми часто минали їх вантажівку, хлопці кожного разу свистали і викували різні пропозиції, але ніколи не мали нагоди працювати поблизу них. А тепер прийшов час, що ми працювали побіч них на буряках ! Підчас обідової перерви, молодий хлопчина з другої нашої групи зацікавився з одною дівчиною з ВЛА. Він дуже залюбився в неї і ходив, як замотиличений, в трансі. Я рішився, що як мене звільнять з полону, я оминатиму дівчат принаймні п'ять років - не буду виглуплюватися, як він ! То була найдурніша постанова, бо не минув один рік, як я не тільки залюбився, але й оженився!

Якось нашу групу вислали на ферму ближче табору. Ми припускали, що наш фермер поскаржився на нас у команді, бо кожного разу, як він приїздив перевіряти нашу роботу і залишав свій автомобіль при дорозі, ми лишали на переднім сидженні його авта записку англійською: "Good Morning !" - "Добрий ранок", бо він завжди нас ігнорував - не обзивався до нас ані одним словом. Тутешні фермери були завжди дуже прихильні до нас ! Підчас жнив, одна господиня спекла нам хліб, покраяла і добре посмарувала маслом, також доставила нам вино з яблук і молоко. Ми увічливо дякували їй, але хліба не могли їсти, бо не були при звичаєні до таких масних харчів. Ми принесли той хліб до табору і на вечерю, змішали його із зупою. Але вино смакувало добре !

Часами ми їздили до праці на малі ферми, в двох - трьох. Одного разу я поїхав на працю з одним чоловіком, який виріс у міському оточенні. Я мусів учти його як косити траву для худоби та інші господарські роботи. Ми створили план праці: його м'язи, а моє

знання ! Я був дуже вдячний мійому батькові, який замолоду примушував мене вчитися всіх домашніх робіт, навіть молотити збіжжя. Він завжди говорив: "Добре навчитися всього, але не робити нічого" ! Жінка того фермера давала нам перед обідом перекуску - чай і сухарі.

У суботи і неділі пополудні, як не було що іншого до роботи, і якщо погода була сонячна, табір'яни йшли до озера купатися і обпалюватися (загаряти). З однієї сторони озеро не було глибоке, там купалися ті, що не вміли пливати. Я навчився пливати у гірській річці, там вода текла бистро. Я не був класичним пливачом, зате витривалим. У озері було небезпечно віддаляватися задалеко від берега - там, на дні, росла тростина; дуже неприємний її дотик на животі під час плавання. Багато з нас гуртувалися там де була глибока вода і скакали із дошки у воду. Кожний з нас бажав похвалитися своїм стилем плавання, бо багато сільських дівчат приходило дивитися на нас. Для нас це була гарна розривка !

Одної неділі по-обіді, Олекса Мельник зголосив, що в його бараці бракує одного хлопця. На березі озера лежало його убрання. Командант табору попросив мене і Олексу шукати за ним у озері. Ми перевірили всі плиткі місця але не хотіли йти у глибину, там де росло багато шуварів. Нам доставили військовий гумовий човен, Олексі дали весло а мені довгий дрючок і ми почали пошук. Нарешті я побачив волосся, за яке я витягнув тіло утопленого. Його ноги замоталися у шуварі і він втопився. Я не привик обходитися коло мертвих і кілька ночей я мав жахливі сни !

У таборі ми мали офіційного тлумача англійської мови. В Італії він учив англійську мову на матуральних курсах. Він був дуже добрий до перекладів офіційних документів, але між англійськими селянами, він ніяк не міг з ними розговоритися, не міг розпізнати їх говірку. Він часто просив нас взяти його із собою на прохід. Ми заізналися з одним фермером, так що при кінці тижня ми мали нагоду заробити кілька пенів на тютюн. Часами, ми брали нашого тлумача зі собою і, хоч він був старшою людиною - був теж добрим робітником.

Ми гастролуємо по селах

Нарешті наші танцюристи підготувалися до виступу. Священик з одного села запросив нас до сілької залі з концертом. Не пам'ятаю тепер назви того села, знаю що воно було близько нашого села Ботесдейл, при головній дорозі до м. Бері Ст. Едмундс. Наш перший концерт на великій концертній сцені, був для нас новістю. Концерт відбувся у неділю по-обіді, публіка була задоволена, ми виступали в народних строях. З початку я мав деякі труднощі з виясненням пісень. Після концерту священик запросив нас до свого городу, де його дружина приготувала для нас прийняття. Інші жінки принесли печиво, приготоване на паперових мищинках.

До табору прийшло офіційне запрошення на два концерти, з переходового табору для біженців, що коло Вест Вратінг, недалеко університетського містя Кембрідж. Таборова команда для нас велику транспортну машину. Ми прибули до тої місцевості в неділю по-обіді. Нас відразу запросили до великої їдальні і посадили за великими столами, на яких були тарілки із всячиною: салати, яйцями, сиром, шинкою. Біля тарілок лежали ножі і вилки. Нас це трохи збентежило, бо за п'ять років ми призабули як їсти панськими манерами. Не було б так зле, якби біля нас не стояли молоді хлопці і дівчата, які дивилися на нас, гейби ми прилетіли з місяця. Половина моїх помідорів і огірків опинилися на землі, під столом !

Після першого концерту, ми рішили добре оглянути табір. Ми довідалися, що жіночий табір знаходиться якого пів кілометра від головного. Кількох нас рішили, з цікавості, відвідати той табір. На жаль на брамі того табору висів напис: "Вступ для мужчин заборонений". Глибоке розчарування ! Нараз загуділа сирена і дівчата з табору почали йти у нашу сорону...? - і подалися до головного табору на спізнений обід. Ми стояли коло брами і насолоджувалися красунями. Надійшла одна смаглява дівчина з прикрасними великими, чорними очима. Вона переходила попри нас, як хтось з нас сказав:- дивіться, вона має такі очі, як серна ! Ми всі засміялися, а вона тільки підсміхнулася і сказала нам :- Добрий день ! Ми почервоніли і мало не запалися під землю. Ми цілком забули, що ще існують українські дівчата !

Після другого концерту, ми всі зібралися біля бараку команданта. Там був зроблений із засаджених синьо - жовтих квітів, великий тризуб. З бараку вийшла дівчина одягнена в український народний стрій і вручила нашому диригентові п. Соломці великий букет квітів. Самотулка - представник нашого команданта, виступив з подячним словом:- " Ми хочемо крісів, а не квітів, щоб далі боротися з комуністичний режимом в Україні...і т.п. Сказано дуже патріотично, але... не на місці ! Його прізвище я запам'ятав, через його неfortunne слово. Ми верталися з того табору перемучені,але дуже вдоволені !

Після того, ми отримали ще два офіційні запрошення. Одно, до великого табору наших полонених, а друге, до переходового табору німецьких полонених. Там вони чекали на поворот додому - "Нах Гаймат ! " На жаль, ми були примушені відложити цей концерт на прохання нашого національного хору в Англії. Вони звернулися до нас зорганізувати кілька платних концертів для них, бо їм було потрібно грошей на закуп народних строїв. (диригент маестро Пасіка). При допомозі англійської команди, ми зорганізували два концерти. Один, в м.Діс, а другий у великій лікарні, в Редґрейв для пацієнтів місцевого населення. (Там була велика концертна зала). Концерти закінчилися успішно, наш танцювальний ансамбль пописався знаменито !

Ми, з нетерпеливістю, очікували нашого виїзду до табору в Фейкенгем, бо ходили чутки, що той табір був знаменито зорганізований. Ми вирушили транспортною машиною, завдяки щедрості команданта нашого табору. З початку дорога була дуже монотонною, але скоро краєвид змінився на чудовий гористий, дорога була повна закрутів. Я дуже шкодував, що не мав змоги відвідати цю сторону раніше, хоч я часто їздив на ровері до м. Бері Ст. Едмондс по нитки до вишивання; мені навіть не спало на думку відвідати околиці на північ від нашого табору.

Коли ми приїхали перед таборову браму у Фейкенгем, варта, чомусь, не хотіла нас впустити до середини. Забрало нам багато часу на дипломатичні переговори, нім ми отримали дозвіл. В таборі, українська команда прийняла нас з отвореними руками, однак, це перше враження, ніби то ми приїхали до тюрми, залишилося з нами. На вигляд, табір'яни виглядали якось пригноблені. Але, раз розпочався концерт - всі немов би віджили. Ми спеціально додали до програми кілька жартівливих пісень, так, що наша поїздка закінчилася, як одна з найкращих.

Назад в нашому таборі, ми почувалися дуже вдоволені нашими осягами. Ми мали щастя, що наш диригент та більшість хористів, вчилися хорової музики в Ріміні, майже два роки. Так, як обіцяли, ми вислали до табору у Фейкенгем, для їхнього досить доброго хору, кілька манускриптів пісень. На жаль, ми попали в "халепу", бо командант табору Фейкенгем зробив на нас зажалення до Головної табової квартири - ми не мали на наших одягах пришитих чорних "дзвінок" - ми виглядали краще вбрані, ніж його вояки. У наших святкових англійських уніформах ми поробили деякі кравецькі зміни і вони пасували на нас, як на руці рукавиці. Ми всі були молоді хлопці, і хотіли зробити гарне враження, особливо, на молодих дівчат. Якось справа із "дзвінками" затихла, однак, нам важко було зрозуміти дивні погляди деяких установ.

Біля нашого табору ми не раз зустрічали двох колишніх німецьких полонених, котрі одружилися з англійськими жінками і працювали, як вільні особи, на фармах. Для них - війна закінчилася. Всіх німецьких полонених звідняли і вони виїхали додому, крім тих, що походили із Східної Німеччини. Вони не бажали туди вертатися. Дійсно, вони були у кращій ситуації як ми, бо вони могли виїхати до Західної Німеччини, тоді, коли ми мусіли чекати на призначення до роботи в Англії. Заки ми поїхали з концертом до німецького переходового табору, я на швидку, старався пригадати собі німецьку мову, щоб могли свobodно вияснювати значення українських пісень. При війську, я вправляв німецьку, майже до перфектності, однак уживаючи тут англійську - слова почали мішатися. Виглядало, що сімнадцятилітнім юнаком, я завжди мусів учитися чогось нового, але як 22-а літній, я взагалі не почувався мудрішим.

Ми пробували пригадати собі три німецькі пісні:- "Wer die Heimat liebt", "Am einen Sonntag Morgen" і "Ein Heller und ein Batzer". ("Хто любить Батьківщину", "В неділю рано" і "Один гріш і один соверейн") Не було легко для хору опрацювати ці пісні, але, вкінці ми були готові до виїзду.

Перед самим виїздом, нас повідомили, що за два тижні, одна група з нашого табору, має виїхати до іншого табору в Норвіч, на літні роботи, включно з хором і танцювальною групою.

Я не пам'ятаю де знаходився той німецький табір. Мені здається, що він був на захід від Ботесдейл, але у вантажній закритій машині всі напрями видаються однаковими. Німці прийняли нас з ентузіазмом і запровадили нас до двох бараків, де ми маємо ночувати. Табір був у лісі, хоч дерева росли дуже рідко. Після легкої перекуски, нас повідомили, що перший концерт відбудеться о год. 4-ій пп. а другий о 8-ій.

Концерти закінчилися з успіхом ! Я спочатку трохи загикувався по-німецьки, і то дало нагоду аудиторії трохи мене "підтягати", але я скоро увійшов у "русло". Після другого концерту нас запросили до кантини. Хоч то вже було досить пізно у вечорі, перед нами поставили обильну вечеру. Після вечері, ми були дуже задоволені, бо перший раз від довшого часу, ми почувалися наїджені "по вуха". Ми зжахнулися, коли перед нами поставили чотири великі скляні посудини повні солодкої желатини, прикрашені з битих білків яєць і трускавками. (trifle). Все це було дуже смачне і приваблює, на жаль, ми не могли всього з'їсти !

Концерти в неділю відбулися дещо скоріше, щоб дати нам час повернутися до нашого табору. Всі концерти були вщерть виповнені зацікавленими німцями. Особливо подобалися їм наші народні танці. Після концертів, нас знову запросили до їдальні, але тим разом ми були обережні - лишили місце на солодкий десерт. Нам подали солодке печиво з яблуками, покрите сосом з жовтків яєць.

Ми повернулися до Ботесдейл із незабутніми споминами. На жаль, то були наші останні концерти в полоні. Ми завжди підозрівали, що перенесення мистецьких колективів до Норвіч було пов'язане зі скаргою Фейкенгемського команданта табору.

В таборі Норвіч

Цей табір був подібний до всіх інших. Такі самі бараки, деякі трохи більші ніж в попередніх таборах. Я спав на другім поверсі ліжка, хоч вже від самого початку відчував, що щось не все в порядку. Табір виглядав дуже великий, хоч я ніколи його добре не розглянув, бо не мав часу і не відчував потреби. Все таки, не виглядав на табір полонених. Переважно, мешканці табору були із східної України, тоді коли наша група були самі галичани. Часом табір відвідували українські жінки (біженці), але ми ніколи не довідалися чи вони були тут легально чи ні. Сам табір знаходився на горбі понад містом Норвіч, хоч міста не було видно - вид на місто заступила смуга дерев. Головна брама табору була близько головної дороги. Там можна було взяти автобус до цетру міста. Дійсно, ми не могли собі дозволити на оплату автобуса, то ж ішли до міста стежками вділ. На ліво від міста було видно величезний будинок. Казали, що це міська тюрма.

Нас повідомили, що на нашу першу роботу їдемо на жнива льону. То було щось нове для нас, але ми були завжди готові навчитися щось нового. На полі не було будь-яких машин, ми мали заступити машини. То було цілком просто: - на початку поля ми всі розтягнулися в одну лінію, витягали жмути льону із землі і клали їх з заду себе, на купу. Як купа була досить велика, ми робили перевесла і зв'язували її як сніп жита. Перед обідом, ми верталися там де ми починали, складали кілька снопів в піраміду, цвітом догори, щоб висохли. По обіді - те саме. Мені пригадувалися такі жнива в Україні, тільки там селяни уживали серпи. Тут нам не давали ніякого приладдя, щоб відтинати коріння.

При кінці дня наші руки кривавили і ставали жовтими від льону. Вернувшись до табору, ми почувалися побитими, вимученими, бо цілий робочий день ми були зігнені вдвоє, болів хребет і м'язи. Ми винесли зажалення і отримали рукавці. Нам забрало яких два тижні, що наші м'язи і хребет привикли до такої роботи.

Ми рішили відвідати місто Норвіч. З тих відвідин, залишилося в пам'яті чотири моменти. Один з них був такий дивний, і часом мені здається, що взагалі не відбувся.

Я вирушив до міста сам на зустріч з менеджером театру. Зійшовши стежкою з горба вділ, я подумав, що в мене ще лишилося багато часу до зустрічі. Замість скрутити наліво до

міста, я пішов далі прямо і дійшов до незнайомої мені вулиці, що йшла паралельно до першої дороги і також вела до центру міста. По лівій стороні вулиці були різні склепи, а по правій, вдолі, якийсь відблиск води, гей би потік. Приблизно в половині вулиці, я побачив на виставі у вікні, релігійні експонати, а між ними чудову чашу. Перед чашою лежала карта, з приблизно таким написом:- “Власність царевича Ярослава Мудрого”. Я сам собі не вірив. Невже ж це чаша нашого князя Ярослава з 11-го століття? Повернувшись до табору, я розказав всім про мою знахідку, але мені ніхто не хотів вірити, аж поки вони самі не переконалися. На жаль в той час склеп був закритий. З часом, ми прийшли до висновку, якщо ця чаша була автентична, то була б у музеї. Однак, щоб бут певними, ми рішили повідомити про це о. Кордубу, який відвідував часом наш табір. Ми принагідно повідомили його, однак обставини почали так скоро мінятися, що я не знаю чи щось з того вийшло. Деколи подумаю про це і не знаю, чи це насправду було щось таке, а може тільки сон.

Друга подія була більш реальною, пов'язана з табором. Одної суботи, по обіді, наша “пачка” приготувлялася йти до міста, як нагло ми почули шум літака, який кружляв над табором. Ми вибігли на двір і побачили, як малий літак приземлився на площі біля табору. Ця візита мусіла бути очікувана, бо до літака вийшла група людей, яка супроводжала одного чоловіка до табору. Виявилось, що то був гетьманич Данило Скоропадський, високо поставлена особа в діяспорі. Ми пробували довідатися, що то за важлива причина, що понукала його відвідати наш табір, але нам це не вдалося. Всім відомо, що його батько Павло Скоропадський був гетьман України при кінці першої Світової війни.

Я, здається згадував попередньо, що кожної суботи ми відвідували в центрі міста популярний базар. Ми там зустрічали українські дівчата, які працювали в тій околиці. Всі ми були молоді, пристійні і охочі до спілкування з ними. На жаль, ми ніколи не мали досить грошей, щоб їх забавити. Все одно, то були чудові зустрічі з ними, проведені на розмовах і жартах. Дівчата завжди були збентежені, бо ми фізично виглядали як молодики, але ментально, поведінкою, ми нагадували їм старших віком хлопців. Вони ніколи не зверталися до нас поіменно - а зажди - “пане полонений”!

Якось одної суботи, або неділі (вже не пригадую в котрий день) мені вдалося відшукати в місті музей, до якого був вільний вступ. Я, із захопленням, обходив і оглянув всі чудові експонати. Забулися всі щоденні турботи - це був для мене інший світ!

Довший час я переговорював з менеджером театру, в справі дати на концерт. Нарешті домовилися з ним, що в суботу по обіді, ми прибудемо до театру одягнені в українські народні строї і, на показ, заспіваємо дві пісні і затанцюємо один танець. Йому дуже сподобався наш виступ, тому привів фотографа зробити нам знімку для дальшої реклями. На жаль, кілька днів пізніше, нас перевезли назад до табору в Ботесдейл, і звільнили нас з полону. Так, що домовлений концерт у м. Норвіч, не відбувся.

Ми на волі у Великій Британії

Повернувшись до Ботесдейл, ми відчули якесь напруження і сподівання. Нам сказали, що два хлопці вже є звільнені з полону - вони одружились з англійськими дівчатами. Один з них замешкав таки у сусідньому, добре знаному нам, селі - ми були там запрошені на забаву у великій столі в час жнив. Я зустрів його багато пізніше, (у 1964 або 65 році в м. Лестер, на щорічному З'їзді Спілки Української Молоді). Я був трохи здивований, що він, хоч жив в англійському оточенні яких 20 років, добре розумів українську мову, хоч не легко нею розмовляв і волів розмовляти англійською. Комусь, з боку, могло виглядати дивно, що два мужчини говорять між собою двома різними мовами і добре себе розуміють! Я тоді брав участь в Лестері, на змаганнях мистецьких колективів, як диригент молодіжного хору і мандолінової оркестри з Тодморден.

Не знаю як то сталося, що ми були звільнені з полону як одна група. Хтось мусів постаратися таємно, щоб наші мистецькі колективи осталися далі разом. Всі ми отримали документи звільнення з полону, також заощаджені гроші з банку. Наша 50-ка поїхала поїздом до малого гостелю в селі Редмайл в графстві Ноттінгем.

В мой кишені знайшлося 19 анг. фунтів. Хто працював довше від нас, отримали більше грошей. Я запросив мого друга, з яким я приїхав з Італії, також Михайла Мельника до малого готелю (коршми), щоб купити їм, на працання, напиток, бо вони не отримали жодних грошей!

Я зацікавився з Михайлом Мельником, тоді, як я відвідував барак, в якому він жив разом з братом Олексієм. Він довідався, що я колись належав до молодіжної організації ОУН б і пробував мене переконати, щоб я повернувся назад до неї. З початку я відмовився бо уважав, що ми не живемо в СРСР, і не потрібно працювати законспірованим. Принаймні, така була моя особиста думка. Все одно, ми стали добрими друзями. Оба брати, часом, не могли погодитися на дрібничках. Але Олексію якось вдалося записатися до нашої 50-и.

Ми попрощалися із нашими знайомими і вирушили на наше нове місце життя. Куди би ми не заїжджали, ми завжди надіялися, що наш життєвий рівень зміниться на краще і ми станемо звичайними громадянами. Ми їхали поїздом через м. Пітерборн і висіли, ймовірно в м. Грентем, Лінкольншир, а звідтам до Редмайл, малого фермерського села, з двома готелями. На перший погляд - це було село "на дорозі до нікуди". На ліво, за селом, йшла дорога до м. Ноттінгем. За селом знаходився наш маленький табір.

Тільки інколи можна було зауважити зміну на краще. Тим разом всі ми були розчаровані нашим новим приміщенням. В час моєї служби при війську, всі мої мрії стати поважаною особою не могли сповнитися. Я не став героєм моїх дитячих мрій! Я завжди мусів виконувати накази, йти там де мене посилали. Те саме було в таборах Італії і Англії. Тепер, вже на цивільній стопі, в маленькому таборі, поволі, я почав відчувати різницю. Я почав бути відповідальним за себе самого, мав працю, хоч котракову, заробляв 2 фунти на тиждень (на

чисто). Я міг убиратися так, як мені подобалося, чи навіть упитися, якщо я так вирішив! Або я міг сховати гроші під матрац мого ліжка, як це зробив один з наших табір'ян, і хось ці гроші вкрав!

Я і кухарі, не працювали на фармах. Моя робота була сидіти цілий день у канцелярії англійського менеджера табору біля телефону і приймати замовлення на працю від місцевих фермерів. Я також виписував документацію на замовлення і видавав ровери робітникам, і доглядав, щоб ровери були в доброму стані до їзди.

Перехід на цивільну стопу не йшов так гладко. Продовж років, ми при звичаїлися, щоб хтось за нас був відповідальним. У наших нових таборах була чудова кухня з модерним устаткуванням, але не було доброго кухаря. Ми не могли цілий час жити тільки на канапках. Тому, на засіданні з менеджером, мій друг Нищота погодився взяти цю посаду, а собі до помочі вибрав трьох хлопців котрі колись у війську чи в полоні помагали стругати бараболу. Менеджер навчив їх уживати модерне кухонне приладдя. Харчі почали доставляти нам два рази в тиждні. Спочатку наші кухарі робили помилки, з часом вони стали знаменитими шефами.

Я ніколи не забуду однієї події. Одного дня до канцелярії зайшов наш кухар Нищота і поставив щось мале, зелене і округле на стіл перед мною і запитав - що це є? Я підніс до гори, обкрутив на всі боки і сказав із здивуванням, що це хіба міньятурна капуста. Нищота подивився на мене, ніби я зійшов з глузду і запитався до чого воно вживається? Я не міг йому відповісти, бо я ніколи не бачив такої капусти. Я пішов до менеджера, щоб довідатися більше. Він пояснив, що це "брасель спраут" - "Brussels sprout" - ярина до м'ясива. Від тоді, ця ярина стала моїм улюбленим додаком до обіду з м'ясом. Але кожного разу, коли я піднесу цю ярину вилкою - мені пригадується гостель в Редмайл.

Всі бараки в цьому гостелі були менші, ніж ті, в яких ми жили попередньо. В першому бараку на ліво, при вході до готелю, були ровери і деякі фермерські приладдя. Другий барак був поділений на дві частини. Я жив в першій половині від їздової дороги, а Нищота у другій. Через дорогу від мене, у бараці жив менеджер. Там теж знаходилася мала канцелярія, а в ній бюрко, два крісла і шафа, в якій я тримав форми, потрібні до виповнення робітникам.

На одній стіні висіла щитоподібна округла дошка (дарт - борд) для розривкової гри, популярної в англійських готелях - барах. Це кидання стрілками з метою поцілити у якнайбільше число, від 1 до 20. Виграє той, хто першим осягне суму 301 або 501. Я навчився тої гри в готелях, і вправляв кидання стрілок в канцелярії, так, що став поправним грачем в тій грі.

Житло менеджера і канцелярія були переділені стіною з дверима, хоч його рідко можна було застати вдома. Устаткування в усіх інших бараках, було по 6 або 7 ліжок із малими шафами на одяг і столиками по середині. Моїм обов'язком було будити всіх рано на снідання, а після того видавати ровери робітникам. Тоді, коли зайшла потреба на більшу групу робітників, то з центру села підбирали їх машиною. Після їх повороту з праці, я збирав їхні підписані форми (Time sheets) і видавав їм свіжі, наступного дня.

Перших два тижні я був так зайнятий, що уповноважив других знайти якнайлегший спосіб дістатися автобусом до м. Ноттінгему. Нарешті, в мене знайшлося більше часу і я, з моїм другом, вибралися на закупи до Ноттінгему. Подорож автобусом мені дуже сподобалася, бо автобус їхав бічними дорогами і я міг налюбуватися мальовничими сільськими місцевостями. Мій друг бував в Ноттінгемі скоріше, тож знав де знаходилися склепи з одягом. Ми скоро знайшли одяговий склеп. Там, в знаному склепі "Биртон", я купив чорне вбрання і краватку за 7 фунтів, які мені залишилися з тих 18, які я привіз зі собою з Ботесдейл.

Чомусь, помилково, мені здавалося, що наш медичний центр був у м.Ґрентгем, а не в Ноттінгемі і, врешті, я пригадав собі чому. Одного дня, як вже всі пішли до праці, один з кухарів різав хліб на машинці і відрізав собі кінець грубого пальця. Нищота прибіг до канцелярії, з просьбою, щоб менеджер завіз пораненого до лікарні. Як звичайно, ми не могли його знайти. Ми зауважили, що до гостелю приїхало якесь велике авто. Це був подорожуючий продавець мужеського убрання, в той час їх багато вешталось по готелях у пошуку за бізнесом. Почувши про нашу проблему, він відразу погодився завести кухаря до найближчої лікарні в м.Ґрентгем.

Приїхавши до лікарні, доктор вирішив зішити кавалок відрізаного пальця, і не звертаючи на крики болю кухаря, так і зробив без занечулення! Я і продавець мусіли силою тримати кухаря в час операції. Ця візита в лікарні в Ґрентгем залишилася назавжди в моїй пам'яті!

Якщо хтось з робітників захворів, то я мусів їхати з ним до лікарні у Ноттінгем, а менеджер залишався в канцелярії. Я так часто бував у місті, що від автобусової станції до лікарні, я міг зайти "на сліпо", принаймні, я так думав. Перед латинським Різдом 1948 р., я виїхав до міста рано з одним пацієнтом, але тому, що впала густа мряка, то автобус ледви що сунувся. Ми прибули до міста з великим опізненням. Висівши з автобуса, ми подалися за іншими пасажирами до головної вулиці. Тоді ми скрутили направо, і на сліпо, тримаючись рукою стін будинків, якимось дійшли до перехрестя головних вулиць, в центрі міста. Як стіни будинків закінчилися, ми знову скрутили на право і я був переконаний, що на третій вулиці на ліво, ми знайдемо лікарню. Дійшовши до тої вулиці, всюди було біло як в молоці. Але лікарні нігде не було видно, жодного вуличного руху, цілковита тишина, мов місто духів! Ми зупинилися, я почав панікувати. Раптом перед нами з'явилася якась чорна постать. Це був боббі - англійський поліцей. В Україні, поліцаїв завжди треба було оминати, тому, я, з деяким трепетом духа, підійшов до нього і запитався як можна дітатися до лікарні. Він тільки сказав: - Ідіть за мною, і швидко запровадив нас до брами лікарні. Я подякував йому, і від тоді я знав, якщо ти невинний - не має чого боятися англійських "боббі".

Я не раз дивувався чому ми мусіли їхати так далеко з хворими робітниками, як недалеко від нас, в селищі Ботесфорд, була лікарська клініка. Пригадую, що ми були змушені відвіти ту клініку тільки один раз. Одного дня, рано, один хлопець пробудився і широко позіхнув на весь рот. Його щока вискочила із сугавів - він не міг замкнути рота. Післали по мене. Я прибіг до бараку - він сидів на краю ліжка, блідий, в шоку і жалібно скиглів. На щастя менеджер був вдома і завіз нас до місцевого лікаря в Ботесфорд. Ми думали, що він відішле нас до лікарні в Ноттінгем. Однак лікар надів гумові рукавиці, посадив хлопця на крісло, впхав свої два пальці по обох боках рота, потиснув пальцями вділ, і в той сам час потиснув бороду вгору. Ми почули голосно як щока зайшла на своє місце. Хлопець втратив притомність - але рот замкнувся! Довший час він носив перв'язку, щоб м'язи всілися. Він знімав її тільки тоді, як їв або пив.

У місцевості Лянгар недалеко Ноттінгему знаходився український табір, з приблизно 2 тис. мешканців. Ми там часто заїжджали, щоб відновити старі знайомства. Також ми відвідували Український клуб у Ноттінгемі, щоб забавитися, випити чай чи каву, або чарку горілки, якщо хтось приніс пляшку зі собою. Там я зустрів знову мого вуйка Стефана Шиха. Він приїхав з недалекого табору в Ляфборов, щоб зустрінути своїх друзів і дивізійних медсестер. Як старшина Дивізії, він мав багато знайомих у "вищих" колах. Він також пробував запізнати мене з одною медсестрою, але я не піддавався, бо всі вони "дерли занадто носа" догори! Я вияснив вуйкові, що шукаю не красуні, але прості - домашньої, і я постараюсь до п'ять років знайти саме таку! Можна собі уявити, як рік пізніше, вуйко жартував собі з мене, коли він приїхав до Тодморден жити зі мною і моєю дружиною Марією!

На моїй праці в канцелярії, я виглупився тільки один раз. То була остання субота в жовтні 1948 р., коли я отримав телефон від Головної команди в м. Мелтон Мобрей з проханням переставити годинник в неділю одну годину назад. (На зимовий час). То був перший раз, що я почув щось таке дивне! Я не мав власного годинника. Хоч менеджер десь зник, я пересунув всі годинники в бараках назад. І тут, в мою голову почався закрадати сумнів, маю я висилати робітників за новим чи старим часом? Що станеться, як транспорт в місті чекатиме на робітників - а їх не буде? Або, робітники чекатимуть - а транспорт не приїде! Я потелефонував до Централі з тим запитом і почув, як там хтось засміявся і сказав авторитетно: - Є тільки один час! Мене вдарило, мов обухом по голові! Що за дурень. Однак, як не зробиш помилки, то ніколи нічого не навчишся!

Кожної п'ятниці, менеджер привозив з головної централі нашу платню за тиждень, але тому, що на тій дорозі вже була одна грабіж, менеджер забрав і мене зі собою, для безпеки. З початку, я бачив бандитів за кожним закрутом дороги, Однак військова дисципліна взяла верх. Я почав більше звертати увагу на чудовий краєвид. (Після звільнення з полону, уряд створив Комітет для координації праці робітників на фармах та їх платні. Ставка за тиждень праці - 5 день і пів дня в суботу - була така сама, як для англійських фермерських робітників, тобто чотири і пів фунта, з того відраховували кошт харчування і житло - разом на чисто - 2 ф. і 5 шилінгів.)

Я знаходжу свою суджену!

Я гадаю, що причиною того, що я перестав думати логічно, була несподівана присутність двох українських дівчат, обоє на ім'я Марія! Одну з них я вже зустрічав в таборі Ботесфорд. До нашого готелю, вона приїхала відвідати мого колегу Олексу Мельника. Для товариства, вона взяла зі собою свою колежанку, теж Марію, на прізвище - Лесюк. Менеджер післав мене з ними до одного готелю в селі, щоб замовити для них нічліг. Від тоді, всі мої передні рішення пішли, як з димом! Вечором ми взяли їх до готелю Ботесфорд, згодом ми вернулися до нашого готелю Редмайл, де дівчата мали ночувати. В тому готелі, ми часто сходилися раз в тиждень, щоб трохи забавитися, випити, та співати українські пісні. Місцеві люди дуже любили наш спів. Цей вечір в товаристві дівчат, був одним з найкращих. Ми розмовляли, жартували, співали й пили. Кожний з нас, по своєму, пробував приподобатися дівчатам. Після того вечора, моя панцирна охорона від жінок, розсипалася, я на правду залюбився! То не було ще фатальним, бо ми тільки обмінялися адресами з Марією Лесюк і обіцяли тримати зв'язок.

Після від'їзду дівчат додому, я серйозно застановився над моєю ситуацією. То було дуже легко рішення не одружуватися, аж після п'яти років. Проблема в Англії була, що наші дівчата, яких тут було дуже мале число, після п'яти років, всі повиходять заміж. А мені доведеться шукати подруги життя поміж чужинками. Тому я вирішив, хоч раз, послухати голосу серця! Я вже знав її ім'я, знав, що вона 18 місяців молодша від мене, походила зі села Жукотин недалеко Коломиї (гуцулка!), На 15-ому році життя її забрали, у квітні 1943, примусово на працю до Німеччини. Там вона працювала в копальні вугілля у м. Бохум. Там і зазнала травми і лікувалася в лікарні. Після війни, у травні 1947 р. приїхала до Англії до міста Тодморден на працю в бавовняній індустрії, тоді, як я щойно прибув до порту Ліверпуль, як полонений.

Я, без надуми, написав Марії листа, що я з Олексою Мельником зустрінемо її і товаришку в Манчестері, в клубі Лісньовського, що на вул. Чіттан Гіл Роад. Лісньовський поселився в Манчестері ще перед 1-ою Світовою війною, а тепер відкрив клуб, в якому під кінець тижня, збиралися українські екс-полонені та робітники, як прибули з Німеччини. Недалеко клубу знаходилася теж Греко- католицька церква, до якої в неділю, масово учащали українці.

Ми прибули з Олексою у суботу по-обіді і стрінулись з дівчата в Клубі. Олекса повідомив мене, що він подав прохання до Бюра праці на дозвіл перенестися до Тодморден і працювати в бавовняній індустрії. (праця після звільнення з полону була контрактова, принаймні на однорічний строк). Вечером ми разом пішли на українську забаву в поблиській залі. Я не дуже хотів танцювати, бо не вмів. Але не треба було журитися, зала була переповнена вщерть, танцюючі могли тільки-що ритмічно рухатися. Мені вистарчало притулитися до Марії й обняти її, відчуті її рухи - правдива еротитка ! Наші дівчати від'їхали останнім автобусом до Тодморден, а ми ночували на твердих лавках Клубу.

Вернувшись до Редмайл, ми розповідали зацікавленим про наші пригоди, еротичні танці, хоч ніхто не хотів нам повірити. Ми радили скептикам самим їхати в Манчестер і переконатися . В понеділок, самітній у канцелярії, я почав журитися куди мене життя несло. Вже яких 5 років я не існував, як самостійна людина, як "Я". Я був тільки як член установи, яка за мене думала, мене годувала, щоб тільки я виконував накази тої установи ! Навіть після звільнення з полону зайшла дуже мала зміна. Тепер є можливість вирватися з тієї ситуації і стати на власні ноги !

Не звертаючи уваги на товариські поради, я написав до Марії, що в наступну суботу я приїду до Тодморден, щоб оглянути її приміщення. Приїхавши, мені дуже сподобався краєвид, що пригадував мені краєвид моїх юних, рідних сторін, тільки в дещо меншому форматі. Я жив в Карпатах з високими горами, порослими лісами, коли в Тодморден гори була багато нижчі і малолісисті. Марія жила в гостелі у великому будинку з трьома дівчатами різних національностей. Ми пішли до Йорк готелю на обід. Там я попросив Марію, щоб вона зробила прохання до місцевого Бюра праці дозволити мені поселитися і працювати в Тодморден. Це дасть нам нагоду пізнати себе краще і побачити куди нас доля заведе. Ми замовили кімнату в тім готелі на мій нічліг, потім я відпровадив Марію до її квартири. Пращаючись, я запросив Марію і її товаришку до нашого гостелю на латинське Різдва.

Наші мистецькі колективи з Ботесдейл, на новому приміщенні в Редмайл далі робили проби, хоч на малу скалю. Ми опинилися у сільській околиці, де не було можливості виступати на великій сцені. Ми виконали пару концертів у Ботесфордї та кілька інших селах. Але щастя знову нам пощастило. До нашого табору приїхала делегація з великого табору в Лянгар. Вони знали, що в нас є добрий церковний хор. До їх табору має приїхати з візитою православний єпископ і вони запросили нас допомогти у відправі Архиєрейської Служби Божої. Ми погодилися, помимо того, що наш напів не був тотожний з православним. Відправа відбулася у колосальній таборовій залі. Наш спів їм так сподобався, що вони запросили нас дати два концерти з балетом, в народних строях. На тих концертах був один англієць, що працював у таборі. Він запросив нас дати концерт у Робітничому Клубі в м. Ноттінгемі, в час латинського Свят Вечора (або навечеря Нового Року). Вони навіть погодилися дати нам транспорт.

Наші дівчата приїхали відвідати мене і Олексу, то ми взяли їх зі собою. В клубі ми почувалися якось розгублені. Клуб був великий, хоч нас дуже здивувало, що всі члени приносили зі собою свої харчі. Вони називали це "Якубова збірка". Вони принесли зі собою так багато харчів, що вистарчило для всіх, включно з нами. На початок, всі члени пригощалися іспівали свої пісні - а ми тільки слухали. Після того, ми переодягнулися в народні строї, вийшли на сцену і заспівали по кілька англійських, шотландських і українських пісень і кілька колядок. Потім балет вконав два українські народні танці. Оплескам не було кінця ! Це був один з найкращих наших мистецьких виступів. Ми відчули, що нас прийняли на рівні з присутною англійською публікою.

Повернувшись назад до гостелю, я з Олексою відпровадили дівчат на нічліг. Тим разом мені вдалося замовити нічліги у приватній хаті, в якій жила старша самітня жінка, з якою я, випадково заізнався. Одного дня я йшов стежкою позаду готелю і побачив стареньку жінку,

як вона з трудом, копала у своїм городі грядку. Я запитав чи потрібно їй допомоги. Вона тільки підсміхнулася і кивнула, притакуючи, головою. Моє серце зм'якло, я зайшов до її города і допоміг закінчити копання грядки. Від тоді, коли - небудь, як я переходив попри її хату, я завжди зупинявся і обмінювався з нею кількома вітальними словами. Коли вона почула, що моя дівчина з товаришкою приїжджає мене відвідати, і я йду замовляти готель для них, вона сама піддала думку, що може прийняти їх на кілька днів в себе. Вона сказала, що її хата велика, а вона самотня. Дві молоді дівчини принесуть їй трохи розради в час святкового різдвяного сезону. Наколи вона перший раз зустрінула наших дівчат, вони їй дуже сподобалися. Особливо сподобалася їй моя Марія, бо друга Марія виглядала занадто "світова".

У січні, менеджер повідомив мене, що мені дозволяють переїхати на початок лютого до Тодморден, там зголоситися у Бюро праці і на поліційній станції. Здається, що це було на 9-го лютого 1949 р. як я розпрацався зі своїми друзями, також із старенькою жінкою, взяв свої бідненькі "манатки", сів на автобус і вирушив у незнане майбутнє. Я зірвав зв'язки з "естабішментом" - установами і долучувався до життєвих перегонів за краще завтра. Від тепер, я не буду нарікати на нікого, хіба на себе самого ! Як собі постелю - так і висплюся !

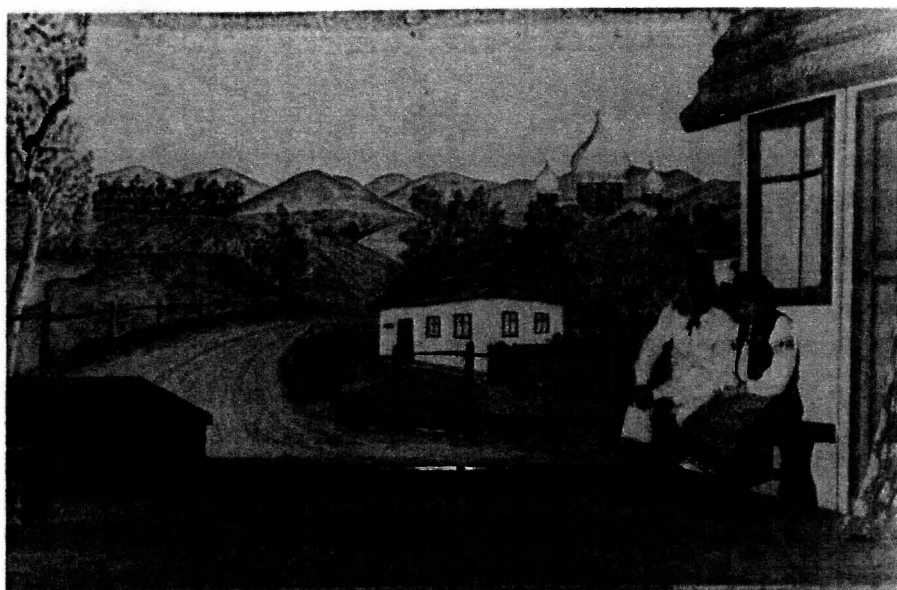
Тепер, відсвяткувавши 62-у річницю нашого подружжя, ми сидимо з моєю подругою життя, Марією, біля вогню, вигріваємо старечі кості і перекидуємося споминами. Часом задумаюся над тими шістьма втраченими роками. Я не здобув слави, хоч я певен, якщо б я знову мав нагоду вибирати стежку мого життя, я не зійшов би з неї, а прямував би далі в той сам напрям. Чому ? А тому, що не звертаючи уваги на всі недотягнення і загрози підчас моєї "Малої Одиссеї", я вийшов з того всього цілим, зустрів мою улюблену дружину Марію, з якою ми привели на світ троє улюблених дітей, шестеро внучат і п'ятеро правнуків ! Ми знайшли нову країну Англію, в якій ми щасливо живемо. Але наша далека Україна, наші зелені Карпати, наша Коломия назавжди залишаться в наших думках....

xxxxxxxxxxxx

xxxxxxx

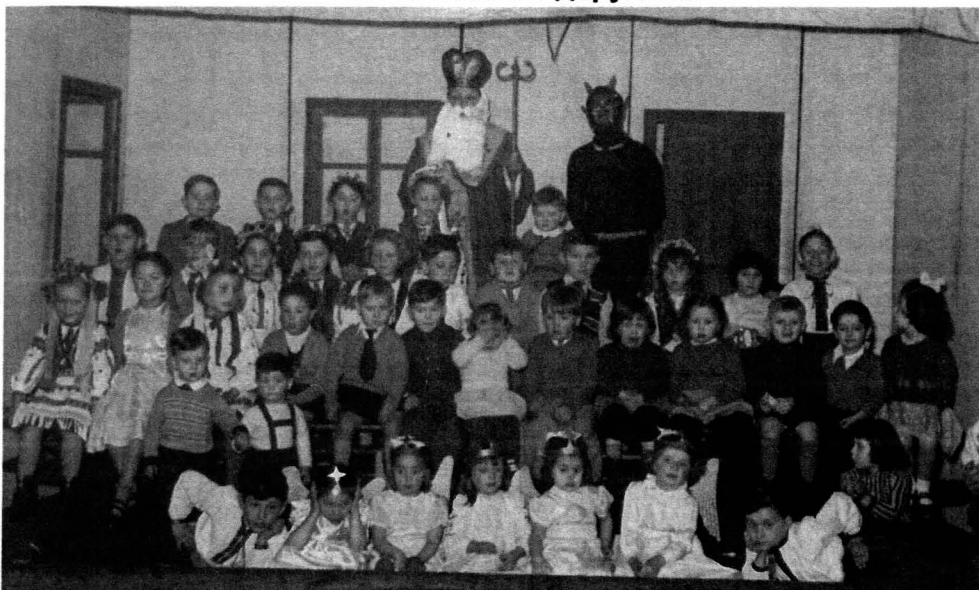
xxx

x

Фотофрагменти з невсипущої діяльності
мистецьких колективів Громади Тодморден

**Діти - це наша майбутність !
св. Миколай з дарунками**

Частина IV

Тодморден.

Перед тим, як я переїхав на постійно до Тодморден, випадково створилися такі обставини, які не сприяли добре для моєї співпраці з місцевою українською Громадою.

Як я і згадував спочатку, до того часу, як я пішов до Дивізії, я був членом юнацької Організації О.У.Н. В армії було прийнято, що вояки повинні бути нейтральними. Як ми потрапили до полону в Англії, то члени О.У.Н. почали організуватися знову. Я відмовився прилучитися до них, бо не вірив, що Організація повинна далі діяти в підпіллі. Ми тепер були у вільній країні, далеко від наших відвічних ворогів. Як нас звільнили з полону і ми переїхали до малого гостелю у Редмайл, я дістав наказ від Проводу, щоби організувати у гостелі ланку О.У.Н. Також постаратися, щоби якнайбільше людей стали членами Союзу Українців у Великій Британії і подбати, щоби всі члени точно платили членські внески. Як рівно ж, я мусів повідомляти Централю про нашу активність. Мені то виглядало відкрито, тому я погодився.

Два тижні перед моїм від'їздом на постійно до Тодморден, я дістав наказ від Організації поїхати ввечері до табору у Лянгар, там переночувати і чекати на дальші інструкції. То був майже кінець січня 1949 року і було дуже зимно. Я звернувся до коменданта табору у Лянгар і він спровадив мене до гостинного бараку на нічліг. Рано, як ще було цілком темно, мене збудив якийсь чоловік і спровадив мене до малого бараку на краю табору, у яким вже було вісім перемерзлих, мені не знаних, осіб. Один з них запропонував запалити вогонь. Проблеми з тим не було, бо у печі вже було приготоване дерево. Як тільки почало дерево добре горіти, дим замість йти у комин закоптив кімнату, і ми всі почали кашляти. Хтось сказав, жартома, що то мельниківці зробили нам такі збитки. Як ми відчинили вікна і позбулися диму, прибув наш звязковий, і я відразу його впізнав. То був Богдан Кульчицький, з котрим я вчився в Італії на Матуральних Курсах.

Після того як ми всі здали звіти з нашої діяльності, Кульчицький приступив до головної справи його приїзду. Ми всі дістали наказ, щоби повідомити наших членів, що на Річних Зборах Централі С.У.Б у в Лондоні всі мусять голосувати проти Панчука, бо наша Організація хоче перебрати С.У.Б. під свою управу. Це буде добра нагода, бо знайдено якісь фінансові недотягнення між Централєю у Лондоні і Мюнхеном у Німеччині. Тому, що я знав Кульчицького особисто, я відважився зауважити, що то виглядає нечесно обчорнювати ім'я Панчука. Він зробив дуже багато для нас, як ми були у полоні в Італії і, будучи старшиною у Канадській Армії, йому було легше заснувати Союз Українців у Великій Британії в Лондоні. Відповідь Кульчицького була: «Друже! Ви є у тій Організації не щоби думати, а виконувати накази». Як я то почув, то дійшов до висновку, що я не є придатний для Організації, і вона не є придатна для мене. Бог дав мені розум щоби логічно думати, а не виконувати якісь накази насліпо. Я вірив, щоби бути українським патріотом це не означало виконувати автоматично якісь накази. Тому я вирішив, що як я приїду жити до Тодморден, я не буду повідомляти Організацію про мою нову адресу. Я сподівався, що може про мене забудуть. Марна надія!

Я не хотів виносити це на верх, але навіть і тепер я є переконаний, що то була велика, у той час, помилка Організації, бо Союз розколовся, і ми маємо тепер в Англії дві українські громадські Організації. Як рівно ж, на жаль, та моя постанова мала деяке негативне відношення між мною і Громадою у Тодморден.

Через погане автобусне сполучення з гостелю Редмайл до Ноттінгему, дістатися до Тодморден було проблемою. Щоби зловити ранішній автобус до Манчестеру, я переночував ніч у таборі Лянгар, і тоді рано 9-го лютого 1949 року я дістався, автобусом для робітників до Ноттінгаму. Автобус з Ноттінгаму до Манчестеру ставав майже на кожній станції, але мені вдалося сісти на швидкий автобус у Манчестері, який їхав до відпочинкового міста Блякпул коло моря, і зупинявся у Тодморден. Ця остання частина моєї подорожі була найкоротша, однак мені здавалося, що вона була безкінечна, через те, що я був голодний. Я повідомив Марію, що я прибуду до Тодморден о 2-ій годині по обіді.

На жаль, як я приїхав до Тодморден, я дуже розчарувався, бо як я зійшов з автобуса з усмішкою на лиці, я сподівався побачити Марію, однак я здивувався, що інша дівчина чекала на мене. Ого, подумав я, виглядає що все йде шкереберть. Дівчина повідомила мене, що вона називається Юля, і що Марія є дружкою на весіллі її подруги і просила Юлю, щоби та зустріла мене. Вона пояснила, що ми поїдемо до господині, де живе Юля, щоби я залишив там свої речі, а після того поїдемо до Йорк Готелю, де відбувалося весілля.

Ми сіли на двохповерховий автобус, і їхали приблизно півтора кілометра дорогою, яка вилася поміж двома хребтами сценічних гір. Як ми вийшли з автобуса, Юля пояснила мені, що та дільниця Тодморден називається Корнгольм, а адреса дому є 1, Ернест Стріт.

У хаті я зустрів господину (вдову, нажаль не пам'ятаю її імені) і її дочку Глядис. Спершу мене відвели до великої спальні на першому поверсі, де були три ліжка. Мені показали на котрім я буду спати, і я залишив на нім свій наплечник. Як ми зійшли надолину, мене посадили за стіл, і господиня поставила тарілку з трьома кромками хліба з мармолядою і горня з чаєм. Як я скінчив їсти, ми поїхали з Юлею до Йорк Готелю у центрі міста. Як ми увійшли до кімнати, де відбувалося прийняття, я знову здивувався. За столом сидів Олекса Мельник, з котрим я був разом у гостелі Редмайл, а коло нього сиділа Марія, котра приїздила з «моєю» Марією до нашого гостелю. Тому що у Тодморден було кілька дівчат, котрі називалися Марія, я почав від тоді кликати «мою» Марію-Марійкою. То був шлюб Олекси і Марії, а Марійка була дружкою, про що я не знав. Також на прийнятті був Михайло Мельник, брат Олекси. Хоч я був дуже змучений і голодний, як я їх побачив, я почав почуватися краще. Через те, що я прийшов на прийняття пізно, з харчів майже нічого не залишилося. Всі гості були вже досить підхмелені, а Михайло Мельник був так задоволений нашою зустріччю, що підчас нашої розмови він доливав до моєї порожньої шклянки дешевого солодкого вина, так що я навіть не спам'ятався, як впився. Я не пам'ятаю, як мене завезли додому, але добре пам'ятаю, як на другий день моя голова розпадалася. То був дуже неприємний початок мого перебування в Тодморден.

У понеділок рано мене запровадили до Відділу Праці і там голова Відділу пані Марсден повідомила мене, що на другий день я маю зголоситися до фабрики Робін Вуд, у якій прядуть бавовну. Марійка також працювала на тій фабриці. Пані Марсден дала мені харчову книжку, однак моя господиня відразу забрала її від мене. Пізніше я пішов зголоситися до поліції, і там видали мені поліційну Виказку, яку я мусів завжди носити зі собою. Також там повідомили мене, що, якщо я вирішу поїхати десь далі з Тодморден, я мушу повідомити про це поліцію.

Вже тоді у Тодмордені існувала досить велика українська Громада, однак я, поки що зустрів тільки кілька членів. Я не дуже спішив зустрічатися зі всіма членами. Моя перша ціль була - добре вивчити мою нову роботу. Моя друга ціль була - запізнатися краще з Марійкою, а третя - вивчити місто, щоб я міг вільно орієнтуватися.

Описати місто Тодморден є дуже тяжко, бо то місто було і далі є «енігмою». Воно знаходиться на границі між графствами Лянкашір і Йоркшір і у давнині границя проходила між графствами приблизно серединою міста попри Ратушу. Є перекази, що в ті часи, як поліція знаходила п'яного чоловіка на своїй стороні вулиці, то переносили його на другу сторону, щоб тамтешня поліція у другім графстві опікувалася ним. Навіть тепер офіційно ми належимо до графства Йоркшір, однак поштова адреса є Лянкашір. Як ми поселилися у Тодморден, то він був головним центром бавовняної індустрії. Куди було глянути, то всюди було видно високі комини. Місто є розбудоване по обидві сторони головної дороги, яка йде поміж двома гірськими хребтами з полудня на північ. Приблизно в половині тої дороги йде інша дорога на схід і вона також йде між двома гірськими хребтами і також збудована впродовж з обох сторін. Там, де дві дороги сполучаються, є міська Ратуша і всі інші комерційні будівлі. Таке положення тих доріг є дуже вигідним для мешканців, бо на кінці кожної є три великі міста Рочдейл, Галіфакс і Бирнлей. Кожне місто є віддалене від центру Тодморден приблизно на десять англійських миль.

Початок моєї праці у бавовняній індустрії не був тяжкий. Фабрика Робін Вуд була приблизно п'ять хвилин ходу від місця мого проживання в сторону центру міста. Марійка працювала на першій поверсі, де приготувляли бавовну для прядіння, а я працював на третім поверсі, де жінки доглядали машини до прядіння. Так, як я пам'ятаю, на тій фабриці працювала українська родина Ромак. Вони обоє були дуже приємні, і жили коло фабрики. Можливо і ще більше там працювало українців, однак я їх у той час не знав. Ромака я пам'ятаю дуже добре, бо кілька тижнів після того, як я почав там працювати, його післали до мене переконати, щоб я знову прилучився до Організації, а за це мені знайдуть якусь функцію в Управі Відділу С.У Бу. Я йому пояснив, що я не є у цім зацікавлений, бо для мене є першим запізнатися краще з Марійкою, і якщо все піде по плану одружитися з нею і створити сім'ю. Громада у Тодморден уже організована і я буду дуже вдячний, якщо мені дадуть шанс запізнатися краще зі всіма членами Громади. Кілька років пізніше панство Ромак емігрували до Канади і поселилися у місті Торонто. В 1970-их роках, як ми з Марійкою відвідали рідних у Канаді, то нам вдалося також відвідати панство Ромак.

Мій приїзд до Тодморден створив також і проблеми, бо я мусів знову вчити англійську мову. Я працював у фермерських округах і знав майже всі назви фермерського знаряддя, однак вони ніяк не згодилися мені у бавовняній індустрії. Я мусів вивчати нові назви, які пристосовувалися до бавовняної індустрії. Навіть діалект мови був інакший. Як я запитав, коли буде наступний автобус до міста, то я вимовив то не «BUS» як кажуть у Тодморден, але «BAS», так як ми говорили у середушій Англії. Господиня думала, що я хотів напитися пива «bas», то пояснила мені, що я можу купити таке пиво у Готелі, який був близько нашого помешкання.

Моя робота була легка. Кімната, у якій я працював була обширна, і знаходилася коло вінди, якою привозили з долішніх поверхів великі коші з дерев'яними шпулями для прядільні, що була по другій стороні вінди. Всі кінці тих шпуль були помальовані шістьма кольорами, і кожний колір представляв різну грубість нитки. Всі шпулі були перемішані у коші, і моїм завданням було розділити ті шпулі після кольорів у менші коші, і доставити їх до прядільні. Спочатку цей розподіл йшов мені дуже повільно, однак з часом я виробив систему, так що я мав багато вільного часу. Щоби не нудитися, я почав помагати другим робітникам у їх роботі. Представник Робочої Спілки закликав мене на бік і сказав мені працювати повільніше, бо якщо б кожний робітник працював так скоро, то було б багато безробітних.

Після роботи я завжди йшов до свого помешкання. У великій спальні, крім мене, ще спало двоє колишніх Дивізійників Теодор Паращак і Грицан. Дочка господині Глядис і товаришка Марійки Юля, спали у кімнаті на стриху, а наша господиня спала у малій спальні побіч нашої спальні. Нам було дуже тяжко призвичаїтися до тих харчів, які готувала наша господиня. Ми завжди були голодні. Це не було нове для нас, бо у війську і у полоні ми завжди були голодні. У Гостелі Редмайл, якщо ми почувалися голодні, ми все могли зайти до кухні, і дістати якусь перекуску. Нажаль наша господиня тримала всі наші харчеві картки і ми мусіли їсти, те, що вона поставила на стіл. Я пригадую собі, як кожної суботи я купував на ринку помідори і як ми йшли на прогулянку з Марійкою у парку їли ті помідори без солі, щоби хоч трохи заспокоїти голод.

Як ми з'їли вечерю і я трохи відпочив, я завжди їхав автобусом до міста, до малого Гостелю у центрі, щоби відвідати Марійку. Гостель був великий будинок, де жило шість дівчат різної національності, і вони там мали розкішну відпочинкову кімнату для відвідин. Якщо ще було на дворі ясно, то ми йшли з Марійкою на короткий прохід, а опісля ми сиділи у вітальній кімнаті і обговорювали нашу ситуацію. Остаточо ми вирішили піти до Канцелярії Праці, і попросити пані Марсден, щоби знайшла для нас якусь квартиру. Ми хотіли жити разом, так як всі другі українці зробили, і якщо ми будемо колись голодні, то буде наша особиста вина. Однак, на жаль, всі вільні помешкання були дуже далеко від міста, або високо на горах.

Як ми вже майже цілком втратили надію, ми довідалися, що 100 метрів від хати, у якій я жив, є хата на продаж. То була мала хата у блоці, і властителька продавала її за 150 фунтів. Ми зробили прохання до Галіфакс Будівельного Банку, щоби позичили нам гроші. На жаль, поки Банк вирішував, один старший українець Маселко пішов до властительки і запропонував дати їй за ту хату 175 фунтів. Ми не могли піднести ціну вище, бо тоді Банк не позичив би стільки грошей за таку малу і опущену хату, тому ми думали, що наша мрія жити незалежно у нашій власній хаті пропала.

Тоді властителька повідомила нас, що Маселко вирішив не купувати тої хати, тому вона дала нам пропозицію, що ми можемо купити ту хату без позики з Банку, якщо ми дамо їй 25 фунтів завдаток готівкою, а 175 фунтів сплачувати її по 30 шилінгів кожного тижня, поки не сплатимо всього. На щастя одна молода полька, котра жила з Марійкою у Гостелі, погодилася допомогти нам фінансово, і тому ми погодилися на таку пропозицію. Як ми підписали контракт, то ми могли з гордістю сказати, що ми були власниками власного дому, чи радше сказати що ми стали власниками чотирох «голих» стін.

У середині березня 1949-го року, після п'яти тижнів мого перебування у Тодморден, всі члени Української Громади зішлись у залі Католицької Школи, щоби відсвяткувати річницю Тараса Шевченка. То був перший раз, що я мав нагоду зустрітися зі всіма членами. Дуже приємно було побачити знову Михайла Мельника, котрий прибув на постійно до Тодморден, щоби бути разом з братом Олексою. Ймовірно від нього всі довідалися, що я є син священника і що я маю вищу освіту, бо всі на мене дивилися з підозрою. Правдоподібно всі сподівалися, що я буду «дерти носа» до гори і тому я старався показати всім, що тепер я був у такій самій ситуації як і кожний з них і тепер ми всі є рівні. Також я вирішив не вмішуватися у здобутки Громади за остатні два роки, але як комусь буде потрібно якоїсь допомоги в чомусь, то я все буду готовий допомогти. Я це все сказав М.Мельникові, бо я сподівався, що він постарается скоро перебрати у Тодморден провід ОУН.

Ми сіли на двохповерховий автобус, і їхали приблизно півтора кілометра дорогою, яка вилася поміж двома хребтами сценічних гір. Як ми вийшли з автобуса, Юля пояснила мені, що та дільниця Тодморден називається Корнгольм, а адреса дому є 1, Ернест Стріт.

У хаті я зустрів господину (вдову, нажаль не пам'ятаю її імені) і її дочку Глядис. Спершу мене відвели до великої спальні на першому поверсі, де були три ліжка. Мені показали на котрім я буду спати, і я залишив на нім свій наплечник. Як ми зійшли надоліну, мене посадили за стіл, і господиня поставила тарілку з трьома кромками хліба з мармолядою і горня з чаєм. Як я скінчив їсти, ми поїхали з Юлею до Йорк Готелю у центрі міста. Як ми увійшли до кімнати, де відбувалося прийняття, я знову здивувався. За столом сидів Олекса Мельник, з котрим я був разом у гостелі Редмайл, а коло нього сиділа Марія, котра приїздила з «моєю» Марією до нашого гостелю. Тому що у Тодморден було кілька дівчат, котрі називалися Марія, я почав від тоді кликати «мою» Марію-Марійкою. То був шлюб Олекси і Марії, а Марійка була дружкою, про що я не знав. Також на прийнятті був Михайло Мельник, брат Олекси. Хоч я був дуже змучений і голодний, як я їх побачив, я почав почуватися краще. Через те, що я прийшов на прийняття пізно, з харчів майже нічого не залишилося. Всі гості були вже досить підхмелені, а Михайло Мельник був так задоволений нашою зустріччю, що підчас нашої розмови він доливав до моєї порожньої шклянки дешевого солодкого вина, так що я навіть не спам'ятався, як впився. Я не пам'ятаю, як мене завезли додому, але добре пам'ятаю, як на другий день моя голова розпадалася. То був дуже неприємний початок мого перебування в Тодморден.

У понеділок рано мене запровадили до Відділу Праці і там голова Відділу пані Марсден повідомила мене, що на другий день я маю зголоситися до фабрики Робін Вуд, у якій прядуть бавовну. Марійка також працювала на тій фабриці. Пані Марсден дала мені харчову книжку, однак моя господиня відразу забрала її від мене. Пізніше я пішов зголоситися до поліції, і там видали мені поліційну Виказку, яку я мусів завжди носити зі собою. Також там повідомили мене, що, якщо я вирішу поїхати десь далі з Тодморден, я мушу повідомити про це поліцію.

Вже тоді у Тодмордені існувала досить велика українська Громада, однак я, поки що зустрів тільки кілька членів. Я не дуже спішив зустрічатися зі всіма членами. Моя перша ціль була - добре вивчити мою нову роботу. Моя друга ціль була - запізнатися краще з Марійкою, а третя - вивчити місто, щоб я міг вільно орієнтуватися.

Описати місто Тодморден є дуже тяжко, бо то місто було і далі є «енігмою». Воно знаходиться на границі між графствами Лянкашір і Йоркшір і у давнині границя проходила між графствами приблизно серединою міста попри Ратушу. Є перекази, що в ті часи, як поліція знаходила п'яного чоловіка на своїй стороні вулиці, то переносили його на другу сторону, щоб тамтешня поліція у другім графстві опікувалася ним. Навіть тепер офіційно ми належимо до графства Йоркшір, однак поштова адреса є Лянкашір. Як ми поселилися у Тодморден, то він був головним центром бавовняної індустрії. Куди було глянути, то всюди було видно високі комини. Місто є розбудоване по обидві сторони головної дороги, яка йде поміж двома гірськими хребтами з полудня на північ. Приблизно в половині тої дороги йде інша дорога на схід і вона також йде між двома гірськими хребтами і також збудована впродовж з обох сторін. Там, де дві дороги сполучаються, є міська Ратуша і всі інші комерційні будівлі. Таке положення тих доріг є дуже вигідним для мешканців, бо на кінці кожної є три великі міста Рочдейл, Галіфакс і Бирнлей. Кожне місто є віддалене від центру Тодморден приблизно на десять англійських миль.

Початок моєї праці у бавовняній індустрії не був тяжкий. Фабрика Робін Вуд була приблизно п'ять хвилин ходу від місця мого проживання в сторону центру міста. Марійка працювала на першій поверсі, де приготувляли бавовну для прядіння, а я працював на третім поверсі, де жінки доглядали машини до прядіння. Так, як я пам'ятаю, на тій фабриці працювала українська родина Ромак. Вони обоє були дуже приємні, і жили коло фабрики. Можливо і ще більше там працювало українців, однак я їх у той час не знав. Ромака я пам'ятаю дуже добре, бо кілька тижнів після того, як я почав там працювати, його післали до мене переконати, щоб я знову прилучився до Організації, а за це мені знайдуть якусь функцію в Управі Відділу С.У Бу. Я йому пояснив, що я не є у цім зацікавлений, бо для мене є першим запізнатися краще з Марійкою, і якщо все піде по плану одружитися з нею і створити сім'ю. Громада у Тодморден уже організована і я буду дуже вдячний, якщо мені дадуть шанс запізнатися краще зі всіма членами Громади. Кілька років пізніше панство Ромак емігрували до Канади і поселилися у місті Торонто. В 1970-их роках, як ми з Марійкою відвідали рідних у Канаді, то нам вдалося також відвідати панство Ромак.

Мій приїзд до Тодморден створив також і проблеми, бо я мусів знову вчити англійську мову. Я працював у фермерських округах і знав майже всі назви фермерського знаряддя, однак вони ніяк не згодилися мені у бавовняній індустрії. Я мусів вивчати нові назви, які пристосовувалися до бавовняної індустрії. Навіть діалект мови був інакший. Як я запитав, коли буде наступний автобус до міста, то я вимовив то не «BUS» як кажуть у Тодморден, але «BAS», так як ми говорили у середущій Англії. Господиня думала, що я хотів напитися пива «bas», то пояснила мені, що я можу купити таке пиво у Готелі, який був близько нашого помешкання.

Моя робота була легка. Кімната, у якій я працював була обширна, і знаходилася коло вінди, якою привозили з долішніх поверхів великі коші з дерев'яними шпулями для прядільні, що була по другій стороні вінди. Всі кінці тих шпуль були помальовані шістьма кольорами, і кожний колір представляв різну грубість нитки. Всі шпулі були перемішані у коші, і моїм завданням було розділити ті шпулі після кольорів у менші коші, і доставити їх до прядільні. Спочатку цей розподіл йшов мені дуже повільно, однак з часом я виробив систему, так що я мав багато вільного часу. Щоби не нудитися, я почав помагати другим робітникам у їх роботі. Представник Робочої Спілки закликав мене на бік і сказав мені працювати повільніше, бо якщо б кожний робітник працював так скоро, то було б багато безробітних.

Після роботи я завжди йшов до свого помешкання. У великій спальні, крім мене, ще спало двоє колишніх Дивізійників Теодор Парацак і Грицан. Дочка господині Глядис і товаришка Марійки Юля, спали у кімнаті на стриху, а наша господиня спала у малій спальні побіч нашої спальні. Нам було дуже тяжко призвичаїтися до тих харчів, які готувала наша господиня. Ми завжди були голодні. Це не було нове для нас, бо у війську і у полоні ми завжди були голодні. У Гостелі Редмайл, якщо ми почувалися голодні, ми все могли зайти до кухні, і дістати якусь перекуску. Нажаль наша господиня тримала всі наші харчеві картки і ми мусили їсти, те, що вона поставила на стіл. Я пригадую собі, як кожної суботи я купував на ринку помідори і як ми йшли на прогулянку з Марійкою у парку їли ті помідори без солі, щоби хоч трохи заспокоїти голод.

Як ми з'їли вечерю і я трохи відпочив, я завжди їхав автобусом до міста, до малого Гостелю у центрі, щоби відвідати Марійку. Гостель був великий будинок, де жило шість дівчат різної національності, і вони там мали розкішну відпочинкову кімнату для відвідин. Якщо ще було на дворі ясно, то ми йшли з Марійкою на короткий прохід, а опісля ми сиділи у вітальній кімнаті і обговорювали нашу ситуацію. Остаточо ми вирішили піти до Канцелярії Праці, і попросити пані Марсден, щоби знайшла для нас якусь квартиру. Ми хотіли жити разом, так як всі другі українці зробили, і якщо ми будемо колись голодні, то буде наша особиста вина. Однак, на жаль, всі вільні помешкання були дуже далеко від міста, або високо на горах.

Як ми вже майже цілком втратили надію, ми довідалися, що 100 метрів від хати, у якій я жив, є хата на продаж. То була мала хата у блоці, і властителька продавала її за 150 фунтів. Ми зробили прохання до Галіфакс Будівельного Банку, щоби позичили нам гроші. На жаль, поки Банк вирішував, один старший українець Маселко пішов до властительки і запропонував дати їй за ту хату 175 фунтів. Ми не могли піднести ціну вище, бо тоді Банк не позичив би стільки грошей за таку малу і опущену хату, тому ми думали, що наша мрія жити незалежно у нашій власній хаті пропала.

Тоді властителька повідомила нас, що Маселко вирішив не купувати тої хати, тому вона дала нам пропозицію, що ми можемо купити ту хату без позики з Банку, якщо ми дамо їй 25 фунтів завдаток готівкою, а 175 фунтів сплачувати її по 30 шилінгів кожного тижня, поки не сплатимо всього. На щастя одна молода полька, котра жила з Марійкою у Гостелі, погодилася допомогти нам фінансово, і тому ми погодилися на таку пропозицію. Як ми підписали контракт, то ми могли з гордістю сказати, що ми були власниками власного дому, чи радше сказати що ми стали власниками чотирох «голих» стін.

У середині березня 1949-го року, після п'яти тижнів мого перебування у Тодморден, всі члени Української Громади зійшлися у залі Католицької Школи, щоби відсвяткувати річницю Тараса Шевченка. То був перший раз, що я мав нагоду зустрітися зі всіма членами. Дуже приємно було побачити знову Михайла Мельника, котрий прибув на постійно до Тодморден, щоби бути разом з братом Олексою. Ймовірно від нього всі довідалися, що я є син священника і що я маю вищу освіту, бо всі на мене дивилися з підозрою. Правдоподібно всі сподівалися, що я буду «дерти носа» до гори і тому я старався показати всім, що тепер я був у такій самій ситуації як і кожний з них і тепер ми всі є рівні. Також я вирішив не вмішуватися у здобутки Громади за остатні два роки, але як комусь буде потрібно якоїсь допомоги в чомусь, то я все буду готовий допомогти. Я це все сказав М.Мельникові, бо я сподівався, що він постарается скоро перебрати у Тодморден провід ОУН.

Святкування відбулося з нормальною програмою - Читання про життя поета. Після того хор заспівав дві пісні і Заповіт Шевченка, а дві дівчини декламували дві довгі поеми, які написав Шевченко. Закінчили святкування Національним Гімном. Під час святкування здавалося, що ми перенеслися душевно в Україну. Якщо взяти під увагу спів хору, то можна було підтвердити, що Громада зробила великий поступ за тих два роки перед моїм приїздом. Правда, я зауважив деякі граматичні помилки під час виконання декламацій, однак я вирішив не згадувати про це поки я не буду знати всіх краще. Треба пам'ятати, що майже всі вони вивезені примусово до Німеччини на роботу на фабриках, копальнях вугілля, чи у бавора, як вони мали приблизно 15 років. Після війни всі опинилися у таборах для біженців, і почали організуватися у різні активні групи. Вони не мали родичів коло себе, щоби дали їм вказівки, як поводитися. Вони мусіли йти за власним інстинктом і я особисто думаю, що вони зробили це чудово.

Я постараюся описати коротко наш «замок» з чотирма «голими» стінами. Адреса дому була 2, Moses Street, (вулиця Мойсея—тепер вже не існує). Мені дуже подобалася та назва, бо вона мала релігійну забарву, хоч для нас вона мала противне значення. Мойсей вивів свій нарід з неволі, тоді як наш дім зробив нас невільниками. Замість йти на романтичні прогулянки по чудовім парку, ми проводили весь вільний час у нашій купленій хаті, бо вона була дуже запущена. Крім того, треба було купити ліжко і інші потрібні меблі, щоби ми могли перейти там жити. Пізно кожного вечора, як ми закінчили роботу у хаті, я їхав з Марійкою автобусом до Гостелю, і попрощавшись, я йшов додому. Дуже часто я приходив на стацію як автобус вже від'їхав, і тоді я мусів йти два кілометри додому пішки. На другий день я ледве міг втримати очі отворені. Я не раз дивувався яку посвяту ми віддаємо любові! Вулиця «Moses Street» йшла від головної дороги і була дуже коротка. На її кінці були наші туалети і бункери на вугілля. На нашій вулиці у блоці були дві хати, а з протилежної сторони блоку були такі самі дві хати (нажаль назви тої вулиці не пам'ятаю). Зараз за блоком і за туалетами, була гребля, якою їздив поїзд до Блакпуль коло моря.

Вхід до нашої хати був просто з вулиці. Головна кімната була обширна, з одним вікном. По лівій стороні була велика «старомодна» піч для ogrівання хати кам'яним вугіллям. По лівім боці печі був котел для ogrівання води, а по правій стороні була братура у якій можна було що будь пекти. З часом, із управою, ми могли у тій печі пекти, що ми захотіли, тільки треба було уважати бо від сторони вогню все трохи пригорало. По правім боці від входу були двері до малої кухні. У кухні також було вікно і примітивна кам'яна вмивалька з одним краном на джерельну воду. З кухні були забудовані сходи до двох спалень на першій поверсі, а з меншої спальні були закриті сходи на стрих, який був великий і високий, але дах був похилий в одну сторону. Щоби можна було варити, і освічувати хату газом, треба було вкидати гроші до спеціального метра.

Я і Марійка - чоловік і жінка !

Я заробляв 3 фунти і 15 шілінгів за тиждень роботи. З того я платив 30 шілінгів господині за прожиток, і 30 шілінгів на сплачення купленої хати. Марійка заробляла стільки ж грошей і платила тільки за прожиток у Гостелі, так що ми мали трохи лишніх грошей, щоби відвідати склади з другорядними речами. Ми купували тільки найбільш потрібні речі - стіл, два крісла, малий газовий прилад до варення з двома перстнями, найбільш потрібне кухонне начиння, ліжко і накриття для нього і т.д. Як хата була майже готова, ми вирішили взяти шлюб, щоби перейти як найскоріше жити до своєї хати як чоловік і жінка. Тому що ми не мали грошей, щоби взяти церковний шлюб, ми вирішили взяти тимчасово тільки цивільний.

Шлюб ми взяли 16-го квітня 1949 року у Регстраційній Канцелярії приблизно два місяці після мого приїзду до Тодмордн. Свідками були Юля і її партнер Василь Триш. Після того ми поїхали автобусом до сусіднього міста Галіфакс до ресторану на обід. Як ми повернулися до моєї квартири, господиня відпустила нам свою малу спальню на одну пошлюбну ніч. Вона пішла спати на стрих зі своєю дочкою Глядис і з Юлею.

Я не пам'ятаю точно, коли ми перейшли жити до нашої хати. То мусіло бути приблизно в половині місяця травня, бо я написав тоді до мого вуйка ветиринара Стефка Шиха і повідомив його, що я женився і що ми купили хату. З початком місяця травня вуйко Стефко приїхав нас відвідати з міста Ляфборов і був у нас два дні. Я ніколи не забуду тих відвідин. Ми мали тоді тільки дві тарілки, дві ложки, вилки, ножі, і два крісла, тому Марійка мусіла чекати аж поки ми з'їмо, щоби вона могла також з'їсти. Вуйкові Стефкові так сподобалися околиці у Тодморден, що він вирішив зробити старання, щоби йому дозволили переїхати до Тодморден і жити з нами.

То було у липні 1949-го року, як я був остаточно втягнений до громадської праці. Хор і балет дістали запрошення, щоби дати концерт у залі міської Ратуші. У Громаді не було нікого, щоби міг виступити перед хором, і вияснити в англійській мові значення українських пісень і танців. Я думаю, що то був М.Мельник, котрий вияснив всім, що я попередньо співав і заповідав у хорі Соломки. Як управа звернулася до мене, я подумав: "Чому ні? Я ще маю народний стрій". Концерт пройшов з великим успіхом. Після концерту я стрінув Джона Грагама, репортера місцевої газети і він почав випитувати мене про українців і про мене особисто. З початку я дещо вагався, однак у кінці я подумав: "Чого, до чорта, я мав стидатися? Я нічого злого у своїм житті не зробив, щоби боятися". Я цілком відверто з ним поговорив і після того ми стали дуже добрими приятелями. Відтоді він приходив до нас кожного року зі своєю дружиною Матті, на наш Святий Вечір 6-го січня.

Приблизно у той самий час три мої товариші приїхали з Гостелю у Редмайл на роботу у Тодмордені - Володимир Щур, Ходоба і Романюк. Вони поженилися тут з дівчатами різних національностей - німецької, італійської і української і купили спільно хату 50 метрів від нас. Як вуйко Стефко приїхав на постійно до нас, то тоді було у Тодмордон 13 бувших вояків української Дивізії. Цікаво, що у наступних роках майже всі головні функції у всіх Установах були зайняті колишніми вояками. Крім того були у Тодморден два колишні вояки Савітської Армії - Микола Навгородний і Василь Трищ. Після того, як совєти знову окупували Галичину у 1944-ім році, вони обоє були мобілізовані і їх вислали на фронт в Естонію. Там вони попали у німецький полон і мусіли маршувати вздовж берега Балтійського моря до табору полонених у Німеччині. Підчас маршу багато їх загинуло. По війні вони приїхали в 1947 році до Тодморден в Англії. Як я приїхав, то Навгородний був головою Відділу С.У.Бу. У той час він був рушійною силою діяльності. Я мав нагоду бачити кілька інсценізацій на сцені, які він організував. Вони були трохи примітивні, але ефективні. Мене найбільше зацікавило, що декотрі хлопці і дівчата виявили природній талант на сцені і я старався запам'ятати котрі на майбутнє, якщо мені вдасться колись організувати драмгурток у Тодморден.

У «давнині, як я вчився у гімназії у місті Дрогобич, я належав до шкільного оркестру і драм-гуртка і я дуже любив виступати на сцені. Як я приїхав на Різдвяні вакації додому в село Довге, ми приготували одну виставу про святого Миколая. Вона вдалася нам так чудово, що ми відвідали з нею сусідні села Кропивник Новий і Підгородці. В.Щур знав про мій фанатизм про драм-гуртки і тому я надіявся, що як він буде вибраний до Управи, то він напевно звернеться до мене, щоби організувати драм-гурток. Як В.Щур женився з Емілією (дівчина з Німеччини), то майже всі бувші члени хору Соломки, включно зі Соломкою, приїхали на весілля. По шлюбі, прийняття було у залі Католицької Школи, а опісля ми виступили на сцені з концертом для Громади. Після концерту всі хористи відвідали новоженців у їхній хаті і пообіцяли, що перед від'їздом відвідають і нашу хату. З Марійкою ми з трепетом очікували їх. Ми вже мали тоді чотири крісла, і здається канапу, однак як вони всі прийшли до нас, то мусіли «підпирати» стіни.

Життя у власній хаті не виявилось таким «Божим благословенням», як ми надіялися. Як ми зійшли першого дня рано на долину ще було темно. Щоби приготувитися до роботи, я засвітив газове світло і ми перестрашилися. У головній кімнаті підлога була цілковито закрита чорними тарганами (cockroaches), а поміж ними бігали миші. Як тільки засвітилося світло, вони всі повтікали в діри у стінах. Ми знали, що на миші ми можемо купити лапки, але ми ніколи перед тим не бачили таких бридких тарганів. Як їх позбутися? Мені порадили піти на торговельний склад на Маркеті. Там мені продали дві лапки на миші, а на таргани пастки з спеціального паперу і кілька великих тубок клею. Заки ми пішли спати, я наставив дві лапки, і посмарував три паски паперу клеєм і поставив їх перед печею, і посередині кімнати. Як я зійшов на другий день рано на долину, всі три папери були заповнені жуками, і навіть дві миші приклеїлися до них, однак ні одна миш не попала у лапки. Відтоді моє перше завдання рано було збирати ті папери, і кидати їх у канал на вулиці. З часом мені вдалося віднайти всі діри у стінах і зацементувати їх.

З початку ми мали багато проблем з газовим світом. Щоб засвітити світло, треба було бути дуже уважним, бо «мантлі» на лямпах були дуже малі і делікатні. Тільки дотулитися до неї і вона розсипалася на порошок. Ми все мусіли мати запасні. Також ми мали проблеми з приготуванням харчів. Ми обоє з Марійкою старалися пригадати собі як і що наші матері варили, однак проблема була, що всі головні харчі були на картки. Час від часу я купував у

склепі свинські ребра, і хоч на них було дуже мало м'яса, як ми їх зварили разом з різною яриною, включно з бараболею, то була досить поживна їда. Ще було краще, як до того була ще скибка хліба. М'ясо заощаджувалося на суботу або неділю.

Якраз як ми призвичаїлися добре до подружнього життя і до проблем пов'язаних з ним, Марійка повідомила мене, що наша сім'я збілшиться, бо вона є у тяжі. Спочатку, то було велике потрясення, бо то не було поки що у наших плані, однак то скоро перемилося. Підсвідомо у нас закрадався сумнів, чи ми зможемо мати діти перейшовши таке «пекло» війни. То було в половині осені, так що було ще досить часу, щоби заощадити трохи грошей на церковний шлюб і мале прийняття для близьких знайомих. Ми вибрали дату на початку січня 1950-го року. З часом я призвичаївся до того, що я буду батьком, і що треба буде пристосуватися до змін у наших житті. Вуйко Стефко домовився з отцем Гаврилюком на цю дату. Отець Гаврилюк приїхав зі своєю мамою з Німеччини до Англії і поселився у Ліяфборв, приблизно чотири кілометри від нас. Він працював у бавовняній індустрії. Як Громади у сусідних містах розбудувалися, він почав відвідувати їх, і відправляв у них Служби Божі. Наш вуйко запізнався з ним, як він кілька разів відвідав Тодморден. Пізніше всі священники, що приїхали з нами з Італії, зібралися на Синод, і поділили Англію на Дієцезії (округи)! отця Гаврилюка призначили відповідальним за Манчестерську Дієцезію, включно з нами. У той час у Тодморден уже було приблизно 100 українських поселенців.

Я познайомився з кількома членами Громади. Один з них був Михайло Андрусів. Як я перейшов жити до власної хати, господиня прийняла його на моє місце, і з часом він оженився з Глядис, дочкою господині. Він був ідеалістом, все пропонував різні ідеї. Він співав тенором і належав до хору. Другий був Лев Білецький і його наречена Анна. Він грав на акордеоні, а Анна мала чудове сопрано і також належала до хору. Ми запросили Анну і Юлю бути друзками, а Михайла і Лева бути нашими друзками. Василь Триш погодився бути нашим старостою. Хоч ми і мали мале прийняття, однак всеодно ми хотіли мати якусь пам'ятку з нашого шлюбу.

Шлюб нам давав отець Гаврилюк 8-го січня 1950-го року, а прийняття було у нашій хаті. Ми вже мали шість крісел, і диван, так що не було проблеми зі сидженням. Перед шлюбом ми договорилися з м'ясником, щоби заощадив наші пайки мяса, щоби ми могли його дістати у однім кавалку на печеню. Рано, заки ми пішли до церкви, ми поставили м'ясо до стародавньої печі. По весіллю, як ми повернулися, ми були дуже задоволені що печеня добре спеклася. То був перший раз, що ми пекли такий великий кусок м'яса і печеня була тільки трохи пригоріла з одної сторони. Василь був знаменитим старостою і чудові спомини залишилися з того.

Після шлюбу наше життя майже не змінилося. Вуйко Стефко повідомив нас, що він запросив отця Гаврилюка, і його маму, відвідати нас у наступну неділю після Служби Божої. Ми боялися трохи, бо ми не були певні чи ми дамо собі раду прийняти такі поважні гості. Як вони приїхали, то з ними також була доктор Герасимович. Вона була дентистом і працювала в Університеті у Манчестері (тепер не пам'ятаю на якій посаді). Як нормально буває після обіду почалися різні дискусії. Доктор Герасимович поцікавилася, які були мої плани перед війною. Я сказав їй, що я мріяв вивчитися на лікаря, а не на священника, як бажав батько. Вона сказала мені, що навчання на лікаря є тяжким і довгим. Чому я не подумаю над тим, щоби вивчитися на дентиста, тоді вона буде могла допомогти мені мати авдієнцію з деканом дентистики в Університеті у Манчестері. Також допоможе мені дістати студентську стипендію, однак у між часі я повинен постаратися вивчити краще англійську мову. Перед від'їздом додому імось Гаврилюк пообіцяла позичити нам збірку її особистих рецептів до варення і печення, щоби Марійка могла навчитися добре варити.

Я звернувся до репортера Джона Грагама, щоби порадив мені, до кого я повинен звернутися, щоби допоміг мені з англійською мовою. Він порадив мені звернутися до Годсона, священника Англіканської Церкви. Священик погодився мене вчити, якщо не помиляюся, за два шилінги за годину науки. Він виявився строгим учителем і вимагав від мене багато. Він дав мені читати уривки з книжки про ірландських циганів (tinkers), котрі жили у лісі і випалювали вугілля з дерев і тоді я мусів йому розказати про що я читав. Я не мав «зеленого» поняття значення деяких слів, і як вони придадуться у житті, однак з часом моя англійська мова покращала. Ми мали часом довгі дискусії, і він усе поправляв мої граматичні помилки. Крім цього я мусів обширніше описати, як я провів попередній тиждень.

Я не знаю, чому я пишу про мої мрії про продовження мого навчання, бо з того нічого не вийшло. Наш перший син Мирон народився 8-го травня 1950-го року, а у червні я мав першу зустріч з деканом дентистики в Університеті у Манчестер. Він повідомив мене, що мій Диплом виданий у Ватикані є добрий, однак у Англії не є легально визнаним, і тому я мушу здавати вступний іспит. Однак тому, що на такий іспит не видають свідоцтва, тому я

мушу мати місце на факультеті дентистики. На жаль цього року всі місця є вже зайняті, бо першенство належить молодим демобілізованим воякам, котрі не закінчили свого навчання з причини війни. До кінця 1953-го року я їздив кожного року два рази до Університету і все була така сама відповідь: «Нема вільного місця». То було «perpetuum mobile»-зачароване колесо без кінця і міри.

По народженні нашого сина Мирона, Марійка залишила роботу, і ми мусіли жити тільки з того, що я заробив і що вуйко платив нам за прожиток, що не було багато. Я звернувся до фабрики, щоби піднесли мою платню, але вони відмовили. Однак, щоби я не перейшов до іншого працедавця, вони перенесли мене до своєї другої фабрики Вотерсайд у центрі міста, де ткали матеріали. Там платили за швидкість роботи, так що фінансово ми скористали. Цікаве було, що як я залишив мою роботу, то з часом мусіли поставити на моє місце двох робітників.

Після всіх тих моїх неуспішних візитів до декана, я врешті прийшов до висновку, що я мушу залишити жити у світі «мрій». Я мушу погодитися, що в Англії я повинен забути про продовження мого втраченого навчання. Моїм завданням тепер запевнити, щоби моя дружина Марійка мала легке і вигідне життя і подбати, щоби наші діти здобули добру освіту і влаштувалися на добрі посади. Я написав до декана, щоби викреслили моє ім'я зі списку «аспірантів» і щоби повернули всі мої документи. Так закінчилися всі мої високі амбіції.

Активність української Громади у Тодморден.

Щоби описати активність Громади у Тодморден є для мене не легко, бо я не був тут від початку. Перша група поселенців прибула у травні 1947-го року і моя майбутня дружина Марія була з ними, а я приїхав 9-го лютого 1949-го року. Ту вже існували Відділ С.У.Б-у, мішаний хор і танцювальний гурток. Всі вони прибули з різних таборів з Німеччини. Декотрі з них виступали там у хорі і балеті, і як вони зійшлися разом у Тодмордені і порівняли своє здобуте знання, то їм вдалося без професійної помочі вложити хореографію танців і організувати хор. Першим диригентом хору був Кунцевич. Він не мав музичного вишколу, але мав відвагу і всі його поважали. Балет не мав керівника, але мені виглядало, що Остап Гуменний і Онуфрій Гандзій були його рушійною силою. Підчас тих двох років моєї відсутності, хор і балет переважно виступали підчас відзначення українських національних річниць у Католицькій Школі.

Як я приїхав до Тодмордену, то з часом я зауважив якесь тертя між Туртою, першим головою Відділу і Миколою Навгородним, діючим головою. Справа була про якісь фінансові недотягнення у Відділі. Вони попросили мого вуйка доктора С.Шиха, щоби він допоміг розв'язати непорозуміння. Він попросив їх, щоби вони доставили йому всі документи Управи. Ті документи, які вони принесли, то були звичайні зошити і записи діяльності були так написані невиразно, що др. С Ших не міг нічого з них довідатися. Я особисто думаю, що він вийшов з того дуже дипломатично, що вони не є винні, а винна є головна Управа у Лондоні, бо не прислали вказівок, як треба провадити книги. Нажаль, то не стримало суперечок. Так що в кінці на Річних Загальних Зборах члени вибрали нового голову М.Мельника. Він був головою тільки пів року, бо він старався перемінити все, як то кажуть, «на своє копито», а члени не були ще готові на це і не хотіли виконувати його порад. Він зрезигнував, а до нових Зборів головуство перебрав др. С.Ших, бо він був головою Контрольної Комісії.

Приблизно в той самий час вуйко Стефко довідався від отця Гаврилюка, що у місті Бирнлей працює у шпиталі доктор Черкавський. Перед війною ми знали доктора з таким іменем, котрий мав практику у сусіднім селі Майдан. Вуйко написав листа до шпиталю зі запитом, чи він часом не є той доктор. Прийшла відповідь, що він не є, однак хотів би з нами стрінутися. У наступну суботу ми поїхали з вуйком до нього автобусом, однак ми не застали його вдома. З великим розчаруванням ми повернулися додому і, як тільки ми ввійшли до хати, ми були дуже здивовані. Доктор Черкавський сидів з Марійкою коло столу, і, попиваючи каву, розмовляли. Від нього ми довідалися, що він студіював медицину у Варшаві. Пізніше закінчив своє навчання у Парижі. У війну, коли наближався фронт, він зголосився до 2-ої Української Дивізії, і був у ній доктором до кінця війни. Після капітуляції, спробував дістатися до Апіянтів, щоби здати їм зброю, випадково натрапив на відділ Польського Корпусу і вони його розброїли. У Корпусі він зустрів доктора, котрий був з ним у школі медицини у Варшаві.

Той доктор допоміг йому приїхати, разом з Корпусом до Англії. Тому, що він приїхав з Польським Корпусом, йому дозволили працювати у шпиталі санітаром. Він знав дуже добре англійську мову і мав французький медичний Диплом. Він їздив до Лондону впродовж двох років на іспити. Тепер працював у шпиталі у Бирнлей, як доктор дитячих недуг. Запізнавши його, наша Громада збільшилася ще на одного дуже поважного члена.

8-го жовтня 1951-го року народився наш другий син Юліян. Я працював як ткач на фабриці Вотерсайд, однак тому, що не було попиту на бавовняні матеріали, я не міг дістати повного числа ткацьких верстатів, то я не мав змоги заробляти досить грошей. Марійка була вимушена доглядати, крім наших двох, ще трьох інших українських дітей, щоби заробити більше грошей. Я думав, що ми ніколи не зможемо вийти на чисті води. Хоч і з трудом, нам вдалося побороти всі труднощі. Вечорами ми зустрічалися з сусідніми українськими родинами і обговорювали проблеми наших дітей. Ми знали, що ми мусимо зробити щось, щоб виховати найменше декотрих наших дітей в українському дусі. На щастя Володимир Щур погодився, щоб його вибрати головою Управи С.У.Б-у. Він був лояльним і фанатичним членом Організації Українських Націоналістів і добре знав, що я не повернуся до Організації, однак також знав, що я був потрібний для розбудови Громади. Ми були дуже близькими друзями і, підчас особистих дискусій, ми могли обговорювати які-небудь теми. На Зборах його вибрали головою і то дало початок розвитку нашої громадської активності, про що ми не раз мріяли. Я мав проблему, як описати ту активність. Якщо напишу хронологічно, може вийти хаос (балаган), тому я вирішив описати кожне досягнення по порядку як вони сталися, однак як окремі ділянки. Вийнятком будуть хор і балет, бо вони вже існували. Хор мав багато диригентів, включно зі мною, і я їх буду згадувати, як буде потрібно

Українська Недільна Школа у Тодморден.

У Корнгольмі, північній передмісті Тодморден, де ми жили, було багато українських родин. Підчас шлюбів і хрещення дітей, ми сходилися у хатах і обговорювали всі проблеми, які ми стрічали у наших обставинах на чужині. Найголовніше ми застановлялися над тим, що нам робити, щоби виховати наших дітей в українським дусі і традиціях. Батьки були примушені робити довгі години, щоби заробити гроші на прожиток і не мали багато вільного часу, щоби присвятити його дітям. Спочатку винесено пропозицію, щоби створити дитячий садок. Однак ми не були ще добре обзнайомлені зі собою, щоб довірити комусь відповідальність за виховання дітей у садку. Крім того, деякі діти були ще замалі. Щоби приготувати батьків і дітей до справи виховання, і що така розв'язка є можлива, вирішено підготувати традиційне дитяче свято св. Миколая, яке припадає на 19-те грудня. Я відразу застеріг усіх, що щось таке мусить бути добре сплановане і то забере довший час. Я погодився зробити стрій для св.Миколая, однак на виконання декорацій на сцену будуть мусити допомагати всі члени Громади. Я попросив голову С.У.Б-у В.Щура, щоби цю пропозицію затвердила Управа, і щоби попросили всіх ткачів принести з роботи відпадки матеріалів. Також щоб заощадили банки з рештками фарби, після закінчення мальовання що небуть у хаті. Мені та фарба придасться, як я буду малювати декорацію на сцену. Управа погодилася на це більше з цікавості, чи щось з того щось вийде. Також вибрали Василя Триша відповідальним у дитячих справах. З ним ми купили на складі дерев'яні лати на одинадцять рам на декорацію сцени.

Вечорами, Василь приходив до нашої хати і ми зробили з тих одинадцяти рам величиною 1 x 3 метри з півперечками по середині, щоб вони не втратили форми, як ми покриємо їх матеріалом. У двох рамах ми зробили вікна, а в других двох були двері, які відчинялися, якщо була потреба. Нам пощастило, що я купив у другоряднім склепі машину до шиття «Singer». Я знав як вона працює, бо моя мама мала подібну машину і я все любив дивитися як вона шила що - небудь для нас дітей. Часами я навіть пробував шити на ній, як моя мама не бачила.

Не було проблеми з полотном на рами, бо члени принесли багато кавалків, які були якраз доброї величини. Як ми натягнули матеріал на рами, і прибили його, ми тоді помалювали їх спеціальним клеєм, щоби не промокали. Тоді ми винесли їх на стрих, щоби висохли. На задню куртину, на якій буде намальований красвид, треба було матеріалу в однім кавалку величиною приблизно понад три метри висоти, і майже шість метрів ширини. Я вибрав кавалки, котрі були такої самої якості і зішив їх до купи. Тоді з Василем ми натягнули той матеріал на стіні на стриху і помалювали його спеціальним клеєм.

Помалювати одну сторону рам було легко, бо вони мали представляти собою стіни хати. Я помалював їх білою фарбою і тільки вікна і двері треба було помалювати, щоб вони виглядали природньо. З другої сторони було тяжче, бо вони мали виглядати як ліс або сад. Я намалював на них кілька дерев і корчів, однак то було тяжко намалювати, щоб мали природний вигляд. Мені принесли майже тільки залишки спідної фарби, яка є дуже бліда. Часами я мусів додавати верхньої оливної фарби, щоби зробити більший контраст, однак тоді дерева були блискучі.

Щоби почати малювати задню картину, я мусів почекати аж поки не змінять нашої хаті світло з газу на електрику. На стриху свічки давали за слабе світло, щоби при нім малювати. Як тільки запровадили в нас електрику, я долучив з малої спальні на стрих довгий електричний дріт і при світлі одної жарівки, я взявся малювати. Я знав що та картина мала представляти краєвид українського села. Однак, я не мав з чого його відрисувати, тому я мусів імпровізувати. Найперше я нарисував дорогу, яка в'ється від сцени у віддаль. Після того пару хат зі солом'яними стріхами, а за ними церква. По лівій стороні поле, а у віддалі гори (горбки). Як я почав малювати я не знав, що з того вийде. Проблема була в тім, що я мусів вживати недобру фарбу і також, тому що наша хата була по одній стороні блоку і дах був похилий тільки в одну сторону. Я міг тільки відійти не цілих два метри і прилякнути, щоб побачити перспективу мого малювання.

Час від часу, щоби перервати монотонність малювання, я почав готувати стрій для Св. Миколая. У другоряднім склепі я купив велику білу бороду. Кілька кавалків принесеного полотна я зафарбував, і вшив з нього фелон і епатрихиль. Мітру я склеїв з картону і помалював його золотою фарбою. Палицю я зробив з мідяних рур зі стародавнього ліжка. Як я пам'ятав ще з дому, крім ангеликів, зі Св.Миколаєм також приходив чорт, як застереження для нечемних дітей. Для нього я купив чорну зимову плетену рукавицю на голову, щоб було видно тільки лице, і приклеїв до неї два малі роги. Чорний светер, і на чорно зафарбовані калісони, з причепленим хвостом, створили стрій для нього. У Тодмордені жили два кавалери - Олекса і Микола Малець. Микола був малого росту і він все був готовий допомогти, якщо виникла потреба і тому, що він жив недалеко від нас, я попросив його щоби спробував стрій для чорта. Йому так сподобався той стрій, що він став «вічним» чортом під час всіх відзначень Св.Миколая.

Я закінчив малювати декорацію у листопаді, один місяць перед святом. Малювання забрало майже один рік і тільки залишилося ще кілька речей до полагодження. З Василем ми знайшли два дерев'яні дручки довжиною шість метрів. До грубшого дручка ми рішили прибити задню картину, а тонший прибити на долині, як баланс. Ми не могли це зробити на стриху, бо вони були задовгі щоби винести їх з хати, тому ми вирішили зробити це аж тоді, як завеземо всі речі до Католицької Школи. Я не мав часу щоб приготувати якусь інсценізацію на то свято, тому ми вирішили зробити перший візит Св.Миколая дуже просто. Голова С.У.Б-у В. Щур повідомив усіх членів, щоб у суботу вечером після 19-го грудня усі родичі прийшли з дітьми до Школи, і щоби принесли зі собою подарунки для дітей. Я попросив М.Андрусіва, щоби відіграв роль Миколая. Він був романтиком, то я знав, що він справиться з тим добре. Я написав для нього коротку повчальну і патріотичну промову для дітей і батьків.

У п'ятницю вечером, перед відзначенням свята С.Сташишин перевіз своїм «венном» усі речі від нашої хати до Школи, але ми рішили поставити їх на сцену в суботу по обіді, як прийде більше членів на допомогу. На другий день ми прибили картину до тих двох дручків і повісили її з-заду на сцені. Правдиво ця картина з краєвидом не була потрібна на святкуванні, однак я хотів побачити, як вона виглядала з віддалі. Як показалося, краєвид не був аж такий надзвичайний, але, як взяти під увагу, якою недоброю фарбою він помальований і у яких обставинах, він був задовільний. Всі були задоволені.

На означений час майже всі члени прийшли зі своїми дітьми, ймовірно з цікавості, щоб побачити, що з того вийде. Голова С.У.Б-у привітав усіх і вияснив коротенько про наші традиції. Він сказав, що є дуже задоволений, що хоч то не є в Україні, ми маємо змогу продовжувати наші традиції у чужій, але гостинній, країні. Після того всі члени, включно з дітьми, відспівали пісню: «Ой хто хто Миколая любить». Відкрилася картина і на сцену ввійшов Св.Миколай. Крім чорта з ним повинні були бути ангелики, однак я не пам'ятаю чи вони були, бо діти були ще малі. Св.Миколай поблагословив усіх і сказав дітям, що він спеціально прийшов до Тодмордену щоб відвідати і винагородити тих дітей, котрі добре справувалися, любили своїх родичів і слухали учителів у школі.

Однак, як вони були неслухняні, то дістануть від чорта тільки березові різки. Як він почав роздавати дарунки, тоді з'явився на сцені чорт з різками у руці.

Він мав інструкцію не наближатися до дітей, щоби їх не настрашити. З часом діти так призвичаїлися до чорта, що навіть тягали його за хвіст. Нажаль не всі родичі принесли дарунки своїм дітям, бо не знали, що з того всього вийде. Так що деякі діти пішли додому розчаровані. Рим не був збудований за один день!

Того вечера на святі був присутній один українець з великої Громади в місті Бадфорд. Наше відзначення Св.Миколая йому дуже сподобалося, так що він зробив з нами угоду, що на другий рік вони позичать наш стрій Миколая до Бадфорду на святкування у суботу, а в неділю рано привезуть його нам назад, щоби ми могли відсвяткувати в неділю. Так воно тривало кілька років, однак то діяло на мої нерви, що колись вони не привезуть стрій на час, тому ми їм той стрій подарували, а я зробив для нашої Громади другий.

Піднесені духом удалим відзначенням Св.Миколая, зійшлося кілька нас і почали задумуватися над тим, щоби заложити виховний садок для дітей. Нажаль ще не було ніде ніяких матеріалів і ніхто не знав, як за це взятися. Я оповів їм, що у нашій селі Довге кілька років був садок для дітей під час літніх вакацій. Проводила садком одна дівчина з міста Дрогобич, котра навчалася, щоби стати учителькою і хотіла набрати практики з дітьми. Вона жила у нашій хаті і вчила дітей у Читальні різні пісні і забави. Часом я ходив там з нею, бо я любив дивитися як діти забавляються і вчать. Підчас мого дитинства щось таке не існувало, невже ж я був заздрисний? Я запам'ятав кілька пісень і забав, які вона вчила дітей.

Пісні переважно були про дитячі пригоди, про звірят і про природу, що давало дітям нагоду вивчити нові слова. Пісні були цікаві і я заспівав одну підчас нашого зібрання: «Підемо до лісу раз, два, три. Побачимо вовка, раз, два, три. А той вовчик сірий-бурий має острі три пазурі, раз, два, три, раз, два, три». Дальше слова були побачили лиса, зайця і т.д. Голова В. Щур попросив мене, щоби я написав слова пісень, які я пам'ятаю і на засіданні Управи С.У.Б-у вніс пропозицію, щоби заснувати садок. Пропозиція була прийнята і обрано чотири дівчини, котрі мали відповідати за дітей. Крім того виявилось, що ще інші члени запам'ятали деякі ігри. Ми навчили тих дівчат пісні і забави. І вони почали виховну працю з дітьми. Я відвідав кілька разів садок і то було любо дивитися, як діти разом забавлялися.

Що раз більше дітей прилучувалися до садка. Однак декотрі діти були вже завеликі, щоби тільки бавитися, і тому кілька нас знову почали обговорювати потребу Недільної Школи. Були голоси за, були і проти, однак укінці ми попросили В. Щура подискутувати над тим на засіданні Управи. По довгій дискусії прийнято ту пропозицію і вибрали доктора С. Шиха на голову Школи, а Стефку і Славка Колодія його заступниками. Я погодився учить українську граматику, а М.Мельник історію і географію. В. Триш погодився дальше бути головою батьківського Комітету. Він відповідав за всі фінанси, закуп зошитів і перекуску для дітей підчас перерви. Ми вирішили працювати без винагороди, а заступники голови Стефка і Славко Колодій мали опрацювати Статут Школи для затвердження Управою.

Після такої довгої перерви у моєму навчанні я не був певний, чи я ще пам'ятаю граматику, щоби вчити дітей без підручника. На щастя доктору Герасимовичу вдалося купити для мене у англійській книгарні у Манчестері дві книжки української граматики, включно зі синтаксом, видані у Києві. Спочатку я не хотів їх вживати, бо вони були видані комуністами і на поганому папері, однак у той час ми не могли дістати інших видань. Правдиво граматика була чудово написана і тому я рішив вживати її, але тільки в вдома для підготування лекцій, а замість прикладів, які там були про комуністичних «вождів», я замінював прикладами українських письменників І. Франка, Т.Шевченка або Лесі Українки.

Садок і Школа розвивалися, однак ми могли вживати Католицьку Школу тільки тоді, як вона була вільна. У 1954-ім році у Тодморден жило приблизно 150 Українців, і було біля 80 дітей. Тому ми почали шукати за якимось сталим приміщенням. Нам вдалося знайти, недалеко від центру міста, школу Св. Марії. То був великий двохповерховий будинок і англійська школа вживала тільки долішні кімнати. На горішнім поверсі була велика зала для танців зі сценою. Тільки не було зпереду куртини. Зі заду сцени була обширна кімната, у якій могли відбуватися засідання Громади, і клас на лекції. Ще була мала кімната з боку сцени. Після обговорення з членами, що ми будемо незалежними і будемо почуватися, як господарі у своїй хаті. Ми перенесли всі речі і декорації до нового приміщення. Я був дуже задоволений, що задня куртина буде висіти постійно на сцені. Попередньо ми мусіли все її скручувати, щоби заховати її у магазині, а то ушкоджувало фарбу, якою вона була намальована. По середині зали ми повісили полотняну куртину,

щоби розділити залю на два великі класи для дітей. Життя починало бути що раз більше цікавим і ми були цілий час так всім зайняті, що не було навіть часу щоби почухатися.

Приблизно в той самий час М.Мельник організував Ланку Спілки Української Молоді. Першими членами були старші члени Громади. Нажаль то привело спочатку до легкого тертя між школою і С.У.М-ом, бо вони вимагали, що школа повинна бути під їх впливом. Ми вияснили, що після Статуту школи, ми маємо вчити дітей писати, читати і говорити по українськи. Як молодь стане членами С.У.М-у, то тоді М.Мельник буде мати нагоду викладати кожної суботи під час своєї лекції, що він захоче. Мельник був добрий партійний інструктор, однак він мав одну хибу. Як він щось викладав, то що кілька слів повторяв слово «розумієте». Як я прийшов перший раз до класу після його лекції, то я стратив майже пів години, щоб заспокоїти учнів, бо вони, замість слухати його, рахували скільки разів Мельник скаже «розумієте». Я мусів стратити час, щоби вияснити їм, що кожний з них має або буде колись мати якісь навички в розмові. Наука є на це, щоби щось навчитися, а не на забави.

З бігом років, щоби координувати навчання у школах українознавства, час від часу ми мали на півночі Англії спеціальні Семінари всіх учителів переважно у Манчестері. Раз такий Семінар відбувся у Тодморден, коли при кінці 1961-го року ми перенеслися до нової великої Домівки «Sobriety Hall». У тій новій Домівці наше життя розвинулося. Мені вдалося організувати дитячий хор і мандоліновий оркестр. З ними ми брали участь у змаганнях з іншими Громадами. Ми ніколи не виграли першого місця, тому що наша Громада була замала, але ми ніколи не були останніми. Найкращим досягненням нашої Недільної Школи було, що дві дівчини здали Іспити з української мови в англійській школі.

Драматичний гурток і оркестр у Тодморден.

Ще заки я почав малювати декорації на сцену, підчас приватних розмов між собою ми вирішили, що існує можливість організувати драматичний гурток у Тодморден. Як виявилось, кілька членів Громади виступали на сцені у таборах у Німеччині після війни. На засіданні Управи С.У.Б-у М.Мельник запропонував мене і М. Андрусіва, як керівників драматичного гуртка, щоби організувати для дітей відсвяткування Св. Миколая, а опісля приготувати щось для дорослих членів. Щоби то виконати треба було підручників. Ми знали, що у місті Брандфорд існував напів-професійний драмгурток, однак п'єси, які вони грали, були занадто важкі для нас «початківців». Ми довідалися, що у містах Бирі і Рочдейл мають підручники і, як я там поїхав, мені вдалося позичити там два підручники. У Бирі комедію, а у Рочдейл драму. Вечорами, як мені надоїдало малювати декорації, я переписував дві п'єси і розписував ролі.

Як тільки закінчилося відзначення Св.Миколая при кінці грудня 1953-го року і відсвяткували Різдво, ми почали проби комедії «Пан майстер Копитко». До драмгуртка зголосилося охочих 12 осіб. Ролі я роздав тим членам, котрі я припускав були найбільше приближені своїми характерами до ролі, яку вони мали зіграти. Я є і все був реалістом. Я знав, що я не маю такого знання, щоби навчити їх, як змінити їх характер і тому я дав їм змогу зіграти роль так як вони її розуміють. Я поправляв тільки деякі рухи, позиції і дикцію (вимову).

На жаль, я зробив одну кардинальну помилку, яка майже закінчила мої стремління бути актором і продуцентом. Тому, що я хотів піднести своє знання, я позичив у англійській бібліотеці книжку «Як поводитися на сцені і як характеризувати лиця акторів». Прочитавши її я позичив її М. Андрусеві забувши про те, що він є ідеаліст і фанатик сцени. Він почав переривати акторів підчас проби і почав їх вчити як роль має бути зіграна, себто пробував змінити їхній життєвий характер. Всі були збентежені і почали виконувати свої ролі штучно. Крім цього, то підривало мій авторитет. Я пішов до голови В.Щура і повідомив його, що я не можу працювати дальше в таких обставинах. Щур повинен знати приповідку, що як є дві господині в хаті, то хата буде незамітана. Ті всі переривання забирають час, якого і так ми маємо мало. Крім того, то створює замішання. Голова попросив мене не гарячкуватися і почекати поки він не поговорить з Андрусевим. Пізнійше я довідався, що він попросив Андрусіва, щоби він залишив продукцію тої комедії мені, однак, якщо він хоче бути більше активним, то по відігранні тої комедії може взятися до підготовки якоїсь іншої п'єси. У між часі, тому, що він вчиться грати на гітарі, нехай він подумає, чи не можна би організувати оркестр. Йому подобалася така пропозиція В.Щура і тому на наступнім засіданні було вирішено, що Андрусів має довідатися котрі члени Громади вміють грати на якимсь інструменті

і чи вони хочуть вступити до оркестру.

Після того, проби тої комедії пішли повним темпом. Кожний член драматичного гуртка хотів показати, який він є добрий актор і всі вивчили дуже скоро свої ролі і рухи на сцені. З тою п'єсою не було великої проблеми і зі строями. Вуйко Стефко погодився бути суфлером. У гуртку було 12 членів і, щоби деяким не нудилося, я роздав ролі наступної п'єси «Десятник Люлька», щоби вони їх простудіювали і були готові робити проби, як ми відіграємо комедію. До тої п'єси були потрібні уніформи Січових Стрільців, які нам вдалося позичити їх у сусідній Громаді у Рочдейл.

Якось так склалося, що в 1954-ім році гурток був дуже активний. 15-го травня 1954 року ми відіграли комедію «Пан майстер Копитко» у залі англійської католицької школи, і все пішло надзвичайно вдало. Ми вислали повідомлення до Відділів у Галіфакс і Рочдейл, і як мене повідомили пізніше, від них приїхало кілька гостей. Після тої комедії ми відразу почали підготовляти п'єсу «Десятник Люлька».

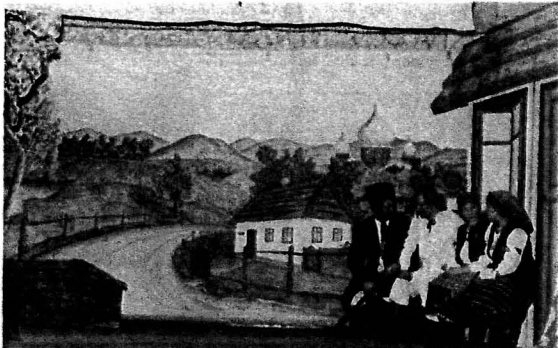
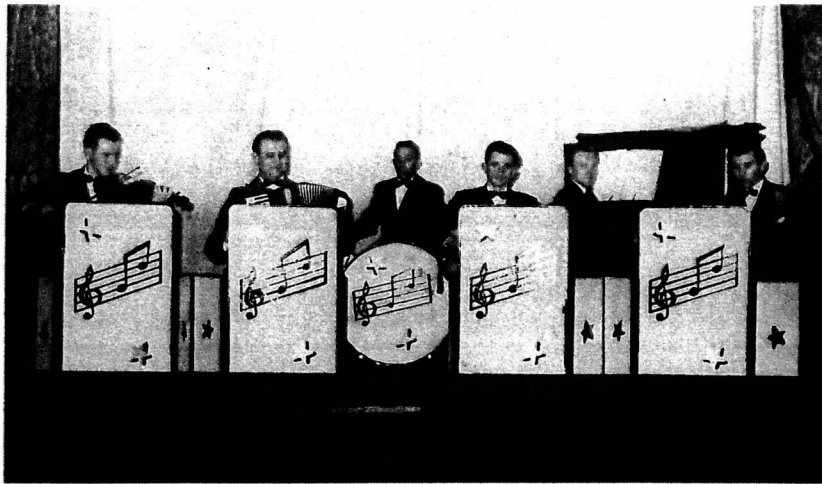
Наступного тижня, на засіданні Управи М.Андрусів повідомив, що він розпитував між членами, чи є котрісь охочі зголоситися до оркестру. Ніхто не був у тім зацікавлений, тому він не буде більше тим займатися. Тоді Лев Білецький попросив Управу, щоби дали йому можливість поспробувати. Всі погодилися на це і так постав непередбачений ніким оркестр, великий здобуток для Громади. Треба пам'ятати, що деякі члени працювали по 60 годин кожного тижня і то не залишало багато вільного часу для громадської активності. М.Андрусів мріяв про оркестр у високім масштабі і то лякало членів, котрі грали на якихось інструментах, бо всі були тільки «початківцями». Л.Білецький підійшов до того в інший спосіб. Він роздав кожному музиканту аркуш з нотами музики до танців і попросив, щоби кожний вправлявся вдома. Що кілька днів ми сходилися у хатах музикантів по черзі і пробували вправлятися разом, поки не вийшла якась гармонія і темпо. Я управлявся на скрипці, В.Щур на мандоліні, М.Андрусів на гітарі, а Л.Білецький на акордеоні. Стефан Луцак також вчився грати на акордеоні, однак він не прилучився до нас, бо не вірив, що з того щось вийде.

На наше здивування, за якийсь час наше грання згармонізувалося. Нам бракувало українських мелодій до танців. Хоч кожний з нас міг заграти особисто яку - небудь українську мелодію. Однак нам були потрібні акорди для акордеона. Я вчив початкову музику у гімназії і міг згрубого написати на нотовім папері музику мелодій, однак, то не було достатньо. На щастя Л.Білецький знав у Тодмордені австрійського піаніста Тоні Копін і він переробив мої «закарлючки» на правдиву музику до танців. Ми рішили взяти Миколу Мальця, щоби грав на бубні. Він був «вічний» кавалер. І на нього можна було покладатися, щонавіть як він був трохи п'яний, він буде тримати правильне темпо. За гроші зароблені драматичним гуртком, ми купили другорядний бубен і відтоді всі проби відбувалися у хаті М. Мальця. Труднощів у тім не було, бо ми жили всі близько. Як ми вивчили кілька вальсиків, танго і польки, щоби вправитися, ми почали організувати забави для членів Громади. Пізніше, як ми перейшли до школи Св. Марії, то на більших забавах до нас долучувалися Джон Грагам і Тоні Копін. Джон грав на скрипці, а Тоні на піано. На таких забавах, якщо ми грали українські мелодії, тоді я і Андрусів співали дуетом і танцюристам то дуже було до вподоби.

Ми ніколи не сподівалися, що оркестр здобуде таку популярність і що то забере так багато нашого вільного часу. Тому що наші діти були ще малі, ми мусіли дуже уважно планувати проби і виступи, бо крім Л.Білецького, всі українські члени оркестру були також у драматичнім гуртку. Його дружина Анна все виступала у головних ролях і він мусів доглядати їх двох молодших синів.

3-го липня 1954-го року ми відіграли п'єсу «Десятник Люлька» і відразу приступили до вивчення драми «Мати наймичка». У тій драмі я мусів добре застановитися, як розділити ролі. Хоч усі ролі були важні, однак, щоби та драма вдалася, буде залежати від зіграння ролі мати наймички. По довгім застановленні, я дав ту роль ще невивпробованій на сцені Анні Гуменній. Підчас проб вона виявилася повільна і штивна і всі передбачували, що та драма нам не вдасться. Як ми відіграли на сцені перед публікою, то всі мусіли погодитися, що ніхто інший був би не відзеркалив мати наймичку як вона. Зміст драми - Дівчина зайшла в тяжі і родичі відреклися її. Як народився їй син, вона залишила його коло криниці (студні) у багатого господаря (я грав ту роль). Він і його дружина знайшли ту дитину і прийняли її як свою. Тому, що вони були вже старі, вони хотіли найняти дівчину, щоби доглядала її. Правдива мати прийшла шукати роботи, і її прийняли. Вона тримала в таємниці, що вона є правдива мати дитини. Хлопець виріс чепурний, закохався у сусідню дівчину, однак мусів піти з козаками на війну. Драма закінчується, коли він повернувся додому і застав свою наймичку-виховательку тяжко хвору. Він приходить зі своєю нареченою до неї і обоє клякають коло ліжка і просять її благослення на подружнє життя. Вона благословить їх і каже : «Я є твоя мама» і вмирає. Анна Гуменна так чудово з відчуттям відіграла ту роль, що можна було чути, як декотрі члени публіки плакали.

**Працюємо далі для України
Якщо не крісом - то пером...**

**50- і роки минулого століття - творчість Громади Тодморден
Оркестр, вистави, св. Миколай, і дітвори (птичий хор !)**

Ми виконали всі п'єси що я позичив і переписав. Залишилася тільки оперета «Наталка Полтавка», однак до неї був потрібний музичний акомпаньямент. Я дав музику оперети нашому піаністові Тоні Копін і просив його допомогти. У міжчасі кілька нас поїхали до Манчестеру на семінар Недільної Школи. Я зустрів там Болюбаша, голову С.У.Б-у в Болтоні і він повідомив мене, що має кілька підручників. На другий тиждень я відвідав Болтон, однак до всіх поважних п'єс потрібно було багато акторів, що не підходило для нашої малої Громади. Я знайшов три підручники коротких комедій »Як кум кума лічив», «Бувальщина» і «Я хочу, я мушу». То я позичив їх. Остання була дуже весела. Мені вона так сподобалася, що я вирішив відіграти у ній роль студента.

До того часу я все грав ролі старих людей, напевне через вплив батька в моїй молодості. Як я мав 15 років і приїхав додому зі школи у Дрогобичі підчас літніх вакацій, мій батько приготував у селі п'єсу «Невольник». В одній дії сидять заковані у кайданах козаки в турецькій неволі. Вони розмовляють між собою і моляться до Бога, щоби їх побратими прийшли, і визволили їх з неволі і також співають пісню: «Ревуть, стогнуть, гори-хвилі по синьому морі...». Батько дав мені шанс відіграти роль старого вусатого козака. По виступі, мама нарікала, що батько повинен був захарактеризувати мене, як молодого чепурного козака. Батько відповів: «Перший ліпший дурень потрафить вийти на сцену і відіграти роль молодика, однак, щоби відобразити старого треба мати артистичні здібності.

Як ми вправляли ті три комедії, ми дістали запрошення відвідати 21-го листопада відділ в Аштоні з драмою «Мати наймика». Я відвідав їх, щоби перевірити чи наші декорації будуть пасувати на їх сцену, бо без них нам ніяк не пасувало їхати. Ми домовилися з ними, що по заплаченні всіх наших і їх коштів, залишені гроші з продажу білетів мають бути поділені по половині. Відтоді ми трималися тої системи також за оплату оркестру. У короткій комедії «Я хочу, я мушу» я грав роль стидливого студента, котрий приїхав додому на вакації зі школи. Молода дівчина, котра служила в їх родині, довідалася, що він ще ніколи не цілував дівчину, тому вона вирішила навчити його, як то робити. При кінці, якраз як він знайшов досить відваги, щоби служницю поцілувати, його притиснуло до туалету. Ми відіграли ті три комедії у Тодморден 13-го листопада 1954-го року, а тиждень пізніше, після одної проби, щоби пригадати собі слова і рухи драми, ми поїхали до Аштон.

Ми не могли дозволити собі, щоби їхати до Аштон вигідним транспортом, тому я знайшов у сусіднім місті Рочдейл одне підприємство, що випозичало великі транспортні машини (льори). Ми винайняли машину, яка була накрита цельтою, вразі дощу і ми заладували всі наші декорації по боках машини, а ми сиділи по середині машини на чім попало. Тому, що то був наш перший виїзд, репортер газети Джон Грагам вирішив поїхати з нами. Він так сподобав собі то «циганське» життя, що як він мав коли небудь вільний час, то все їхав з нами. Ми відвідали багато українських Громад з різними п'єсами. Найдальшу Громаду, що ми відвідали нашим транспортом, то був Ноттінгем приблизно 90 англійських миль. Хоч ми були перемучені, але це підносило нас душевно, бо всі знали про нашу малу Громаду і в той час нас поважали. Нажаль, тепер всі забули про наші успіхи.

21- грудня 1954- року ми приїхали до Аштону на адресу зали, яка знадвору виглядала, як великий мурований барак. Як я там був попередньо мене не цікавило ніщо крім величини сцени. Зала була вживана переважно юнацькими організаціями на різні імпрези і танці. Як ми ввійшли до середини, то ми жажнулися, бо та зала не була взагалі чищена після останньої імпрези. Як ми занесли декорації на сцену, то Джон Грагам з п'ятьома нашими артистами (А.Білецький, С.Колодій, А.Гуменний, А.Клюфас і К.Сташко) взялися до роботи, щоби почистити залу, а ми почали приготувати сцену на першу дію. Пізніше Джон оповідав всім про його пригоди з нами.

В Аштоні проживали два хлопці, бувші дивізійники з мого села. Через брак часу, я ніколи не мав змоги з ними тримати контакт. Як сцена була майже приготована до виступу, один з них Микола Скалич, прийшов до зали і запросив мене, щоби я відвідав його дім, який був віддалений на п'ять хвилин ходу, і щоби я зустрів його жінку-італійку. Я не дуже хотів йти, бо журився чи сцена буде готова. Мені пригадали, що до виступу є ще дві години, і якщо я піду на 15 хвилин, то світ не завалиться. Я піддався і через це я майже не впився у їх хаті.

Як ми прийшли до хати, Микола представив мене своїй дружині. По короткій розмові вона принесла мені і Миколі великі горнятка кави. Як я покушав ту каву то відразу зауважив що в ній є алкоголь. Микола вияснив, що у каві є трохи Смірнов водки, щоби я трохи розігрівся. Я випив трохи, бо не хотів їх образити, але я зауважив, що на фляшці у кабінеті була наліпка іншого кольору, що означало, що то була сильна водка понад 70 % алкоголю. Я відмовився допити ту каву і вияснив, що я мушу відіграти на сцені головну роль і не хочу заточуватися. На здивування наше виконання вийшло ще краще, як попередньо, тільки п-і Колодій, котра грала роль моєї жінки, нарікала, що з мене йде задух як з броварні.

18-го грудня 1954-го року ми організували свято Св Миколая для дітей. В тім році ми були дуже зайняті, але були показники, що 1955 буде ще важчий, бо ми вже дістали два замовлення від сусідніх Громад. Як рівнож, Тоні Копін, переглянувши музику, погодився грати на піані, як ми будемо вивчати і виконувати оперету «Наталка Полтавка». Ми вирішили наперед відсвяткувати Різдвяні Свята. Кожного року 7-го січня ми все організували спільну Святу Вечеру для всіх членів Громади, яку приготувляла жіноча Організація О.У.Ж. 15-го січня ми відвідали Громаду у Рочдейл з трьома комедіями »Як кум кума лічив», «Бувальщина» і «Я хочу - я мушу».

29-го січня 1955-го року ми відвідали Громаду у Болтоні з драмою «Мати Наймичка». Громада у Болтоні була найбільше гостинною від усіх. Вони все приймали нас з отвореними руками. Кожний раз після виступу О.У.Ж. готували для нас вечерю і то не залежало, чи то був наш драматичний гурток чи оркестр. Я ніколи не забуду, як наш оркестр грав на весіллі. Існував стародавній звичай, що як хтось поставив гроші на бубен, то оркестр мусить грати його замовлений танець. На забаві був один гість, що вмів танцювати тільки віденський танець. Час від часу він приходив на сцену, клав гроші на бубен, так що ми були примушені грати для нього танець. Гроші, які ми заробляли йшли до каси Недільної Школи.

Прибуток з наших виступів вживався на закуп книжок у Канаді для дітей і на інші шкільні витрати. Гроші з бубна були для нашого вжитку так, що підчас перерви я так багато випив горілки, що у другій половині я мусів замінити скрипку на мандоліну бо на ній було легко знаходити правильні тони. То були часи! У лютім 1955-го року ми почали вивчати оперету «Наталка Полтавка», яка мала п'ять ролей:

1)	Наталка	сопрано	А. Білецька
2)	Мама	альт	С. Колодій
3)	Петро	тенор	М. Андрусів
4)	Возьний	баритон	В. Кецун
5)	Виборний	бас	А. Пашин

Спочатку ми вправляли тільки слова, мелодії, рухи і позиції на сцені, щоб не перетяжувати піаніста. Як ми були готові, ми почали вправлятися з Тоні, і відразу виникли проблеми. Тоні грав за музичними вказівками композитора, а ми співали так, як ми розуміли значення слів пісні. Спочатку Тоні майже рвав волосся на голові і ми побоювалися, що він може залишити, однак з часом ми зрозуміли, що ми повинні йти за музикою і нам вдалося згармонізуватися з піаністом. З голосами не було проблеми. Анна Білецька мала чудове сопрано, а Михайло Андрусів мав сильний чистий тенор, який гармонізувався з сопраном у дуетах. Стефка Колодій мала лагідний альт, який додавав краси як вони співали тріо. Я не мав проблеми з моїм співом, бо мої мелодії були рецитаційного характеру. Андрій Пашин мав добрий резонантний бас. Я мусів доробляти ще кілька малих додатків до декорації сцени. Ми виконали оперету «Наталка Полтавка 2-го квітня 1955-го року у Тодмордені в залі Католицької Школи. На виступ прибуло багато гостей зі сусідніх Громад і всі підтвердили, що виконання було дуже добре.

23-го квітня 1955-го року ми відвідали Громаду у Кітлей з драмою «Мати Наймичка»

8-го травня 1955-го року ми відвідали Громаду у Престоні з оперетою «Наталка Полтавка.

15-го травня 1955 року ми відвідали Громаду у Галіфаксі з оперетою «Наталка Полтавка.

28-го травня 1955-го року ми відвідали Громаду у Рочдейлі з оперетою «Наталка Полтавка.

28-го червня 1955-го року ми відвідали Громаду у Болтоні з оперетою «Наталка Полтавка».

Після того виїзди припинилися і ми почувалися дещо розгублені. Правда не всі, бо ті з нас, що були в оркестрі ще дальше їздили грати на забавах у тих самих громадах, що ми відвідували з п'єсами. Кожного року восени ми грали на забавах, які відбувалися після Річних Загальних Зборів Комбатантів (О.Б.В.У). Вони переважно відбувалися у Манчестері або у Брадфорді. Крім того, ми організували в Тодмордені континентальні забави у Кооперативній Залі. Підчас перерви наша жіноча Організація О.У.Ж. готувала вечерю з континентальними харчами.

Як члени драматичного гуртка почали нудитися, я вирішив почати вивчати дуже скомпліковану драму «Чарівник з-над Дніпра», бо то була одна партитура, що я мав. Перед війною, у гімназії, я бачив ту драму у виконанні напів-професійними акторами, однак під іншою назвою «Страшна Помста». Як ми добре все спланували і почали вивчати ту драму, ми дістали два нові замовлення і мусіли затримати проби.

10-го вересня 1955-го року ми відвідали Громаду у Гадерсфільді з трьома комедіями.

18-го вересня 1955-го року ми відвідали Громаду у Болтоні з трьома комедіями.

У підготовці «Чарівник з-над Дніпра» ми стрінулися з різними технічними труднощами і ми були примушені дещо імпровізувати. Ми виконали ту драму у Тодмордені 30-го листопада 1955-го року. Ми вирішили не їхати з нею до інших Громад, бо вона була дуже скомплікована. Там були деякі магічні моменти і ми вирішили вживати фотографічний порошок (flash powder), що майже закінчилося трагічно. Після нашого туману, та драма вдалася дуже добре, можливо тому, що ми знали про що в ній йдеться, однак глядачі були розгублені. Пізніше я не раз думав, як я міг бути такий наївний і припускати, що ми є спроможні що - небуть виконати...

17-го грудня ми закінчили рік імпрезою про про Св. Миколая для дітей, яка вдалася нам надзвичайно.

Виглядало що 1956-ий рік не буде успішним для драматичного гуртка, бо Стефка Колодій чекала на візу, щоби з чоловіком імігрувати до Америки, а Михайло Андрусів з дружиною почали робити заходи, щоби виїхати до Канади. Ми вирішили сповільнити трохи нашу активність. Мені вдалося позичити в Гадерсфільді підручник п'єси «Чар Однострою» і ми почали робити проби без С.Колодій. Ми виконали ту п'єсу в Тодморден 29-го лютого 1956-го року. Тоді, мов з ясного неба, ми дістали замовлення відвідати Громади в Манчестері і Ноттінгемі із драмою «Мати Наймичка». Після запевнення, що С.Колодій ще в той час буде з нами, ми прийняли то запрошення.

21-го березня 1956-го року ми відвідали Громаду в Манчестері і виконали драму «Мати Наймичка» у великій залі на вулиці Чітам Гіл. Тому, що я не міг побачити сцену перед тим, ми відразу стрінулися з різними проблемами. Сцена була колосальна, однак то була тільки платформа, яка надавалася тільки для концертів. Тільки передня картина була фантастична. Нам вдалося дістати від власників зали дві високі драбини, на які ми повісили задню картину з краєвидом. На рамах були на долині металеві клямри, однак нам не дозволили бити цвяхи у підлогу. Ми мусіли піти до місцевих склепів (крамниць), щоби купити кілька своїх сильних грубих шнурів. Ними ми прив'язали декоративні рами до чого попало - до поруча сходів, до підніжжя сцени і навіть до одвірків. То не було безпечно, бо якщо б урвався один шнур, то всі декорації, крім задньої куртени, упали б на акторів. Як то все трималося я не знаю, але беручи під увагу оплески глядачів підтверджували, що всі були задоволені, і то була для нас велика приємність, що наша мала Громада змогла щось таке досягнути.

7-го квітня 1956-го року ми відвідали Громаду в Ноттінгемі з драмою «Мати Наймичка». Як нормально, ми їхали на закритій тягаровій машині. По боках були всі декорації, а тим часом по середині була лавка, на якій сиділи наші актори (було їх п'ять) і др. С.Ших. Актори сиділи на чім попало (було нас також п'ятеро включно з помічниками). Я не раз дивувався, як ми витримали їхати на такій машині приблизно 90 англійських миль, виконати на сцені п'єсу дві години, і того самого дня вночі вертатися додому. Одне було добре, що то була субота і ми не мусіли йти на другий день рано до роботи. Винагорода за ту нашу активність була, що ми почувалися гордими за це, що наша Громада, хоч була і мала, але ми досягнули такий високий рівень нашої громадської активності.

Проблеми зі сценою ми там не мали. У Ноттінгемі я стрінув кількох побратимів, між ними і Славка Ліщинського котрий збирався емігрувати до Австралії. Заки він емігрував він погодився бути Хресним Батьком нашої дочки Мотрі. Його брат Богдан був жонатий з Надею, наймолодшою сестрою моєї мами.

22-го квітня 1956-го року ми відвідали Громаду в Ашггоні з п'єсою «Чар Однострою».

12-го травня 1956-го року ми відвідали Громаду в Бадфордзі з драмою «Мати Наймичка».

20-го травня 1956-го року ми відвідали Громаду в Галіфаксі з Драмою «Мати Наймичка».

На жаль то був останній виступ оригінального драматичного гуртка, бо зараз після того родина Колодій емігрувала до Америки.

27-го травня 1956-го року народилася нам наша дочка Мотря і я був примушений шукати кращу роботу. Я знайшов роботу на нічній зміні в Рочдейл, як ткач в азбестовій фабриці Турнерс Бродзерс. То відразу відбилосся негативно на моїй громадській діяльності. При кінці тижня я ще міг вчити дітей у Недільній Школі, грати в оркестрі. То не означало, що драматичний гурток перестав існувати, однак тепер то забиравало багато більше часу, щоби підготувати п'єсу до виступу на сцені. Як рівно ж, ми стримали, тимчасово, виїзди з п'єсами до сусідніх Громад.

28-го квітня 1957-го року ми виконали у Тодмордені, у нашій винайнятій частині Школи Св.Марії дві короткі комедії «На перші гулі», «Моя дочка».

4-го травня 1958-го року була 10-та Річниця створення Відділу С.У.Б-у в Тодмордені, і тому вирішено ще раз відіграти оперету «Наталка Полтавка». Тому що п-і С.Колодій емігрувала до Америки, ми мусіли підучити одну з акторок роль матері. Проблеми з тим не було, бо ми мали дві акторки К.Сташко і А.Клюфас, котрі мали чудовий альят. Нажаль, після такого довгого часу, я не пам'ятаю, котра з них відіграла ту роль.

Після 10- Ліття ми знову стримали активність драматичного гуртка через брак часу і нових підручників. Ми ще дальше були активні у Школі і відвідували сусідні Громади з оркестром. Крім того, ми прилучилися до місцевої англійської Ліги шахів і столового тенісу (стук-пук), і ми брали участь у різних змаганнях.

Як у жовтні 1961-ім році ми перенеслися до нашої новокупленої Домівки «Собраєти Гол» і знову почали проби драм-гуртка.

11-го листопада 1962-го року ми відіграли у власній Домівці дві нові комедії «Сатана в бочці» і «Вуйкова помилка»

3-го травня 1963-го року ми підготували «Веселий Вечір», який складався з файлетонів з громадського життя у Тодмордені. То був правдивий «веселий» вечір, який закінчився співанням жартівливих пісень і забавою. Чудо над чудами, тільки одна членка Громади пішла додому дещо ображена.

Ми втратили ще одного члена гуртка Андрія Пащина, котрий виїхав до Галіфакс, однак через родинні проблеми найбільше відчувався брак жінок. На щастя зголосилися дві пані-Стефка Парацак, і на моє велике здивування моя дружина Марійка. Я мав деякі сумніви, однак вона виявилася природною акторкою на сцені. Як вона тільки вийшла на сцену, то відразу перетворювалася у ту особу, яку мала відіграти. Як я міг того попередньо не зауважити? Як каже приповідка: «Бачиш чуже під лісом, а свого не бачиш під носом».

Відновлення драмгуртка було тільки тимчасове, бо у всіх Громадах молодь підросла і Спілка Української Молоді почали організувати змагання між юнацькими хорами. Танцювальними групами, мандоліновими оркестрами. Все одно ми відвідали кілька близьких Громад як Галіфакс, Кітглей і Гадесфільд, однак через брак нових підручників, ми мусіли відновляти старі, попередньо виконані п'єси. Ми вибирали комедії, бо вони переважно відбувалися на сцені, яка виглядала як кімната і нам не треба було возити зі собою головні декорації. Ми все їздили двома автами і все мали зі собою тільки необхідні речі.

При кінці 1960-тих років (не пам'ятаю точного року), ми ще раз виконали на сцені нашої Домівки «Собраєти Гол» комедію «Пан майстер Копитко», однак тим разом з кількох молодими акторами. На наше здивування вони грали знаменито, але вони не мали такої відданості, як ми мали. У них були цілком інші стремління від наших і для нас було дуже важко зрозуміти погляди нашої молоді. Все одно ми спрямували всі наші зусилля, щоби допомогти їм знайти правильний шлях розвитку. Особисто я думаю, що нам то вдалося. Нажаль, то був останній виступ драматичного гуртка. Тільки на Празник Св. О. Миколая, Святий Вечір, і Великдень ми готували інсценізації для молоді.

Наш оркестр не надавався на юнацькі забави. Тому всі молоді їздили до більших українських Осередків на спеціальні забави «Діско». Не одну суботу я мусів бути у нашій Клубі, і триматися тверезий, щоб попівночі поїхати моїм «передпотоповим» автом Моріс Оксфорд до Бранфорду, щоби привезти зі забави «Діско» найстаршого сина Мирона, часами і його товаришів. Однак зчасом то виплатилося, бо наша родина збільшилася на невістку (синову) Соню Пастернак.

*Володимир Кецун 22, Pine Road, Todmorden, Lane's., OL14 8EE, England.
2-го листопада 2012-го року.*

Зміст

Передмова	Теодосій Андрушко	2
Подяка	Володимир Кецун	2
Родинне фото	Володимир Кецун	3
Покликання до Дивізії		4
У Львові - в дорозі до Гайделяґру		7
Їдемо до Львова		16
Ми на полігоні Нойгаммер		15
На підстаршинській школі Ляуенбург		16
Життя в школі		17
Ми назад в Дивізії		20
Їдемо на Словаччину		21
На зустріч Червоній Армії		24
Марш на Югославію		26
Марш через Австрію		27
“Доннер Веттер”		29
Втрата побратима		30
Нас розброюють		32
Фотоархів - ген.-хор. П.Шандрук та інші...		33
Знову на фронті		34
Кінець війни		40
	Частина II	42
Ми в Шпіталі		43
Їдемо до Італії		45
Беллярія - табір 5 Ц		46
Репатріація на “родіну” ?		47
Беллярія - таборовий Штаб (фото)		49
В таборі ч. 1 (Ріміні)		50
Знову студенти....		51
Іспит зрілості...		56
В дорозі до країни Альбіона...		59
	Частина III-я	61
Фотоархів - Владака Іван Бучко в таборах Англії		62
Полон у Великій Британії		63
Гастролюємо по селах		67
В таборі Норвіч		69
Воля - у Великій Британії		70
Знаходжу свою суджену !		73
Сімейне фото...		75
Фотофрагменти з діяльності...		76 - 77
	Частина IV-а	78
Я і Марійка - чоловік і жінка...		81
Українська Громада в Тодмордені...		84
Недільна Школа в Тодмордені...		85
Драмгурток і оркестр в Тодмордені...		88
Фотоархів - праця гуртків...		90